

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDАȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul III – Nr. 19 august 1994

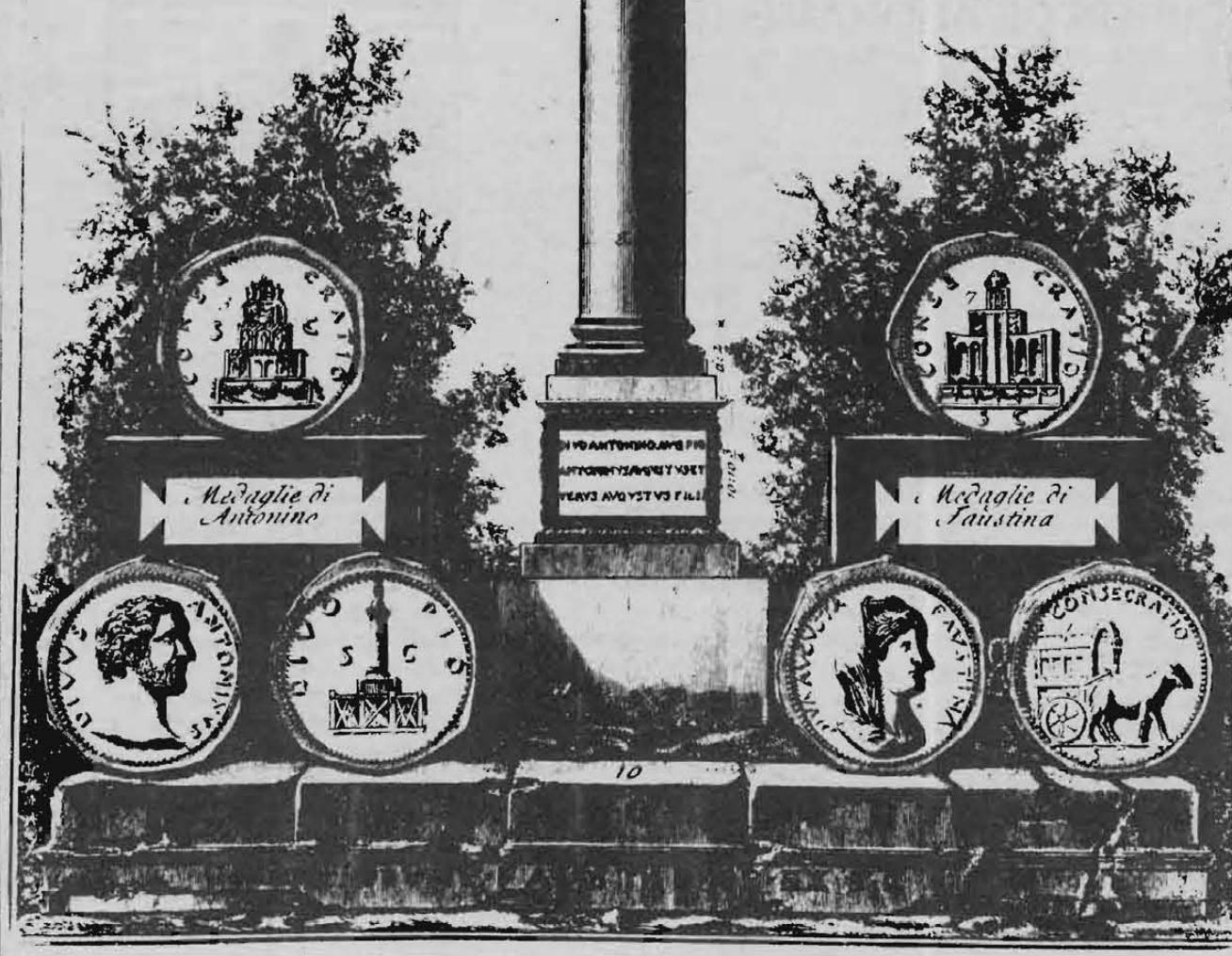
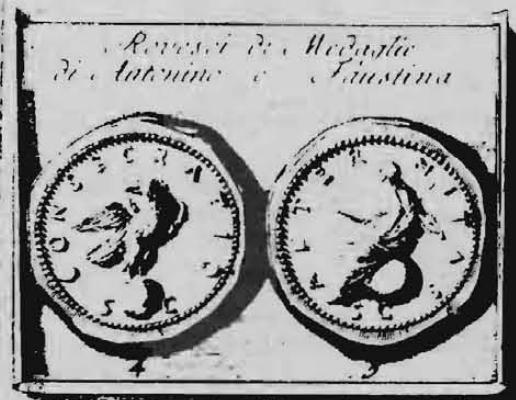
32 pagini 400 lei

Una è eretta in memoria dell'Apposita di Antonino; l'altra Faustina sua moglie, d'è cui Medaglia si vede inalzato sul Piatto a Monte Citorio. La sua Base così in stile è stata distrutta da M. Berni dove s'è un tempo del suo Ritrovamento. Il Fusto di questa Colonna è di granito, come pure varro e cipolla del Palazzo della Curia Innocenziana. La base è di Antonino. È bronzea, stata collocata sulla Cima della Colonna i cui simboli si vedono nella Medaglia sommata n. 2.

*Il simbolo della Columna dell'Apposita è stato trovato nel Tempio in onore della dea Roma.
Poco sotto questo simbolo della Consuetudine è il simbolo della Divinità dell'Eternità.
Poco sotto questo simbolo della Consuetudine è il simbolo della Consuetudine.
Poco sotto questo simbolo della Consuetudine è il simbolo della Consuetudine.
Poco sotto questo simbolo della Consuetudine è il simbolo della Consuetudine.
Poco sotto questo simbolo della Consuetudine è il simbolo della Consuetudine.*

Altra Medaglia appartenente ad Antonino, ed a Faustina col Tempio in onore della loro Dedicazione eretto sulla Via Sacra; i cui avanzi oggi si raggiungono in Campo Vaccino. L'Architetto è Frigio di queste Tempie si riferiscono in questa nostra Tavola, ove si raggiunge i Cui, ne' quali erano incassate una volta le Lettere di Metallo de rato, formandone l'Icrizione, ed esprimendo la Dedicazione, come qui si trova al n. 10.

**Partidele și struc-
tura lor**

PNTCD

PNL

**Texte
fundamentale**

GEORGES SOREL

**Violență
politică**

CRISTIAN PREDA

ȘT. STĂNCIUGELU

**Cărți și
autori**

**Politică
internațională**

MIHAIL DOBRE

VALENTIN STAN

M. MĂTĂCHIȚĂ

JÁNOS KIS

A. NICULESCU

DAN OPRESCU

Contents

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHITĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundatia Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:
Stela Arhire
Cătălin Avramescu
Mircea Boari
Romulus Brâncoveanu
Aurelian Crăciu
Mihail Dobre
Liana Ionescu
Gabriel Ivan
Victor Neumann
Dan Pavel
Cristian Pîrvulescu
Cristian Preda
Valentin Stan
Ştefan Stănciugelu
George Voicu
Florin Sicoie

Graphics:
Tomnița Florescu
Economist:
Alice Dumitrashe

OMEGA PRESS '93

Vali Alexandru
Manuela Gheorghiu

SFERA POLITICII

încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.
* Editorii își rezervă dreptul de a edita materialele, conform uzanțelor internaționale.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 1 (întâi) a fiecărei luni. Articolele vor fi însoțite de un scurt „curriculum vitae“ și un rezumat, ambele în limba engleză.

* Annual subscription for abroad readers is \$ 50 or its equivalent in your country's currency.
* Pentru cititorii din țară costul unui abonament pe 6 luni este de 4.000 lei (inclusiv cheltuielile de expediție poștală).

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165. Se pot face abonamente la orice oficiu poștal din țară.

3. <i>Parties and their Structure</i>	Cristian R. Pîrvulescu	CDNPP – Between History and Actuality
6. <i>The Political Violence</i>	Ştefan Stănciugelu	Political Cliques' Circulation in LNP
10. <i>The Political Violence</i>	Cristian Preda	Notes on Violence, State and Democracy
12. <i>The Political Violence</i>	Ştefan Stănciugelu	Paradigmes of the Collective Violence
14. <i>International Policy</i>	Mihail Dobre	The Genesis of the Stability Pact in Europe
16. <i>International Policy</i>	Valentin Stan	NATO and the Romanian Alliances Policy
19. <i>International Policy</i>	Mihaela Mătăchiță	The President Clinton's European Visits and the G-7 Summit
20. <i>International Policy</i>	János Kis	The Neutrality of State
22. <i>International Policy</i>	Adrian Niculescu	A New Exam
24. <i>Books and Authors</i>	Dan Oprescu	After the Apartheid
26. <i>Books and Authors</i>	Cătălin Avramescu	Hannah Arendt, <i>Originile totalitarismului</i>
27. <i>Books and Authors</i>	Bogdan Popescu-Necșești	Michel Albert, <i>Capitalism contra capitalism</i>
28. <i>Fundamental Texts</i>	Daniela Pîrvulescu	Dumitru Popescu, <i>Am fost și cioplitor de himere</i>
32. <i>Editorial</i>	Stelian Tănase	Georges Sorel, <i>Reflections on Violence</i>
		Provisional Conclusions

CUPON DE ABONAMENT

REVISTA „SFERA POLITICII” • Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă • București, Tel.: 614.08.27

NUME, PRENUME.....
ADRESA.....
ORĂS..... COD POȘTAL.....
CĂSUȚA POȘTALĂ.....
FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispoziție plată Carte credit
ABONAMENT 1 AN LUNI ÎNCEPÎND CU.....
SEMNĂTURA.....

Acest număr a fost ilustrat cu gravuri din *Images de Montecitorio, Chambre des Députés*.

Dacă dorîți un abonament la revista noastră, SFERA POLITICII, vă rugăm să decupați acest cupon de abonament și să-l trimiteți pe adresa redacției:

**Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă,
Revista „Sfera Politicii”, București**

Împreună cu dovada plată prin mandat poștal (sau prin intermediul oricărei filiale CEC) în conturile fundației SOCIETATEA CIVILĂ, deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466026422.

Cititorii din străinătate se pot abona depunând costul abonamentului anual în conturile noastre deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466022840, sau trimișind un cec (money order) pe adresa:

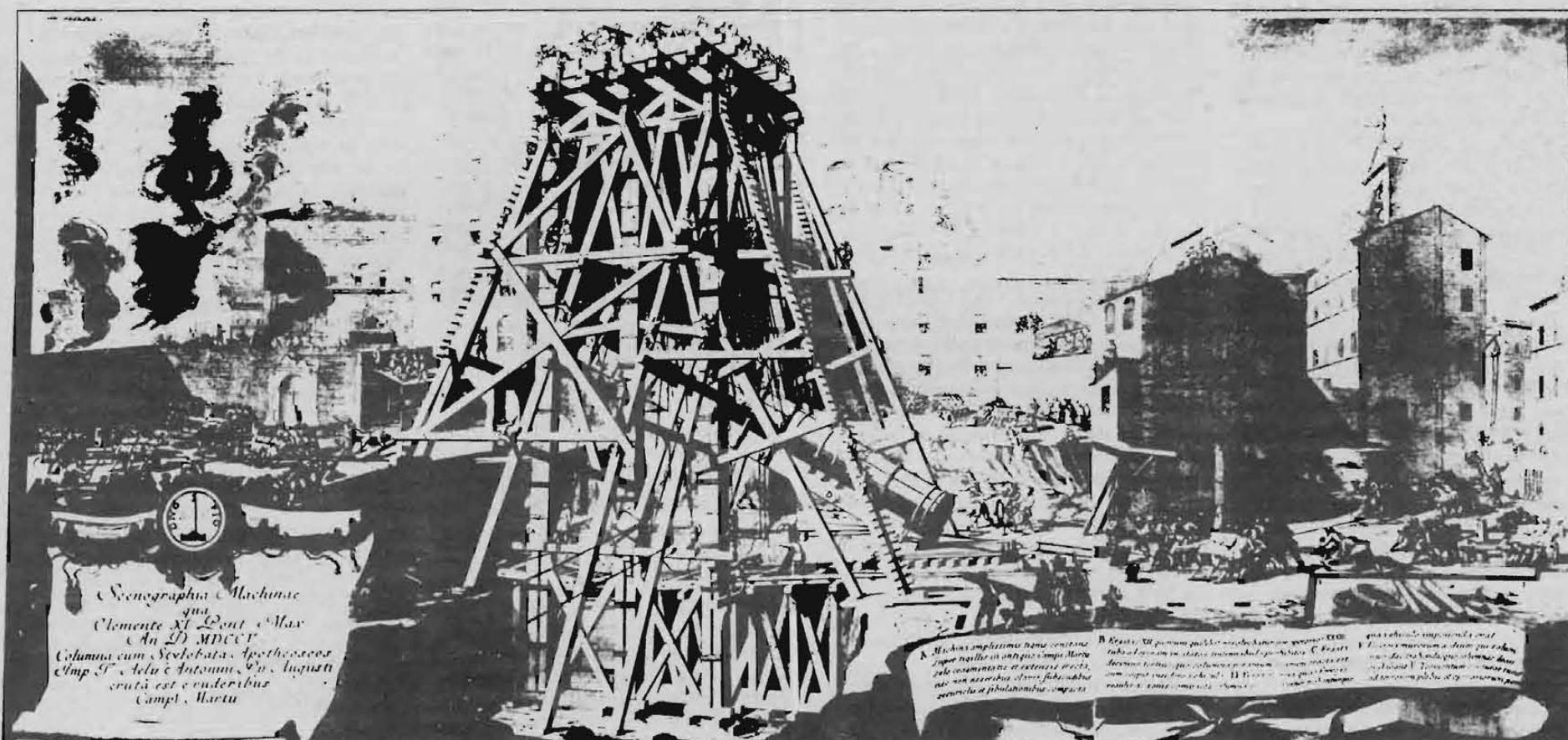
**Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă,
Revista „Sfera Politicii”, București**

Revista se poate procura din rețea librăriilor HUMANITAS în orașele București, Iași, Timișoara, Sibiu, Pitești, Bacău, Slobozia, Piatra-Neamț, Brașov, Craiova, prin rețelele de librării și difuzorii de presă din orașele Focșani, Suceava, Oradea, Râmnicu-Vilcea, Brăila, Constanța, Cluj-Napoca, Arad, Tîrgu-Mureș, Galați, Deva, Satu-Mare, Miercurea-Ciuc, Sfîntu Gheorghe, Buzău, Alba Iulia, Bistrița.

La sediul redacției puteți procura, din stoc, numerele anterioare (1-7, 11-17) ale revistei.

Tiparul la PROGRESUL ROMÂNESCU S.A.

Partidele și structura lor

PNTCD între istorie și actualitate

CRISTIAN R. PÎRVULESCU

Revendicîndu-și o vechime de un secol și jumătate, prin antecesorii săi Partidul Național din Transilvania și Partidul Tărănesc din Vechiul Regat, PNTCD pare a fi trecut proba dura a istoriei. Dar realitatea politică contemporană ridică o serie de probleme de a căror rezolvare va depinde evoluția sa viitoare.

Avinđu-și rădăcinile într-o Românie în care tărânește reprezentă peste 80% din totalul populației, și în care sistemul de partide rezultat din conjuncția dintre prevederile Constituției de la 1866 care legifera votul censitar, și din voînta suveranului, care numea primul ministru anterior convocării alegerilor, stabilind și controlând mecanismul "rotativei guvernamentale", Partidul Tărănesc își propunea să facă posibilă participarea la viața politică a celor ce constituiau majoritatea cetățenilor. Dacă instituționalizarea Partidului Tărănesc s-a produs începînd din 1918, încercări anterioare de organizare a unei asemenea formațiuni politice au mai existat, fiind legate de numele lui Constantin Dobrescu-Arges, la sfîrșitul secolului XIX-lea, și Ion Mihalache în primele decenii ale secolului nostru.

Într-un imperiu aflat în criză, în care austrieci și-au asociat la guvernare clasa politică maghiară în speranta supraviețuirii dinastiei Habsburgice și a statului multinațional, populația românească din Transilvania era exclusă de la exercitarea drepturilor sale politice, iar Partidul Național a apărut și s-a consolidat ca o formă de susținere instituțională a revendicărilor naționale, în spiritul revoluției de la 1848 și al tradiției mișcării de emancipare. Înființat în 1868 ca răspuns la anexarea Transilvaniei la Ungaria în urma instituționalismului austro-ungar, acest partid s-a aflat în centrul evenimentelor care au culminat cu Marea Adunare

Refounded after 1989, CDNPP (PNTCD) had to search out another way to arrange its internal structure, a highly different one from the structure of the party between the two world wars. Old political activists who were imprisoned during the communist regime are today in the same party with representatives of the "new generation". The conflict between generations of political men is about to appear. This conflict has not appeared yet for the actual leader of the party – Cornelius Coposu – succeeded to keep it under control. The political career of this party which formally talking is structured horizontally and vertically as well, is highly dependent by the following factors: a) the capacity of the actual leader to find out a successor with the same moral authority as his own; b) the absorption of the young leaders in the party elite; c) the attenuation of the conflicts with other parties inside the Democratic Convention; d) the future of the disputes regarding the governing system in Romania, the actuality of this dispute being an important factor in the party popularity today (14%).

Natională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 cînd a fost proclamată unirea cu România.

România Mare a fost deci cadrul în care cele două partide se vor întîlni, iar confruntarea cu dominația PNL-ului le va oferi ocazia fuzionării în 1926, cînd sistemul de partide se cristalizează, devenind evident că erodarea monopolului liberal asupra guvernării nu se putea realiza decît prin cumularea acțiunilor celor două cele mai populare partide ale opoziției.

Istoric

PNT a fost un partid de opozitie prin definiție. Produs al unui context opozitionist și cu o activitate politică desfășurată mai ales în cadrul opoziției, PNT a actionat chiar și în cei trei ani și jumătate de guvernare sub influența experiențelor sale anterioare. De altfel, accesul la guvernare a fost favorizat de moartea în 1927 astăzi a regelui Ferdinand cît și a lui Ionel Brătianu. Profișind de slăbiciunile Regentei, PNT a recurs în 1928 la o "campanie de răsturnare" a guvernului Vintilă Brătianu, susținută prin puternice

manifestații, cum a fost cea din 18 martie 1928 din București sau cea din 6 mai 1928 de la Alba Iulia prilejuită de primul Congres al partidului.

PNT-ul interbelic a fost rezultatul unui compromis, pentru că fuziunea din 1926 unea două partide cu orientări diferite. Ion Mihalache, liderul Partidului Tărănesc afirmă în 1919: "Noi vrem să dăm luptă în numele unei clase sociale nedreptățite. Voim să organizăm în partid de clasă"¹, dar ulterior asemenea atitudini au fost temperate, astfel că în noul partid "organizarea într-o forță politică a tărânimii române alături de muncitori, comercianți, meseriași și intelectuali... înseamnă aducerea la valoarea dreaptă a tărânimii alături de celelalte clase".²

Două tipuri de clivaje au stat la originea celor două partide care s-au unit în 1926, iar consolidarea PNT-ului a trebuit să urmărească realizarea compromisului între două tendințe divergente. Partidul Național se înrădăcina în revoluția națională corespunzînd clivajului *centru-periferie* (partid al periferiei transilvane și ai minorității române în raport cu ansamblul Imperiului austro-ungar) și totodată clivajului *Biserica/Stat* (comunitatea ro-

mânească folosind confesiunea, fie cea ortodoxă, fie cea greco-catolică pentru a limita abuzurile și imixțiunile autorităților centrale de la Budapesta).

Partidul Tărănesc a fost rezultatul *revoluției industriale*, corespunzînd clivajelor rural/urban, respectiv *patroni/muncitori*³, fiind o formă politică cu o accentuată orientare socială.

Aceste clivaje mai pot fi regăsite și astăzi în retorică partidului, cu amendamentele dominantei clivajului *Biserica/Stat*, într-o formă adaptată, și a convertirii clivajului exploatator/exploatat în clivajul comunist/anticomunist.

Un element comun între cele două partide a fost preponderența tărânească a aderenților, dar mai ales a simpatizanților lor.

În urma fuzionării, noul partid a adoptat doctrina tărânistă, de altfel constiția publică, astăzi atunci cît și acum desemnind pe membrii săi ca "tărâniști", deși elementul "național" ardelenesc a deținut poziții de influență. Statul tărănesc, miezul doctrinei tărânistă, propunea un nou regim politic care să corespundă structurii sociale și naționale a României.

În perioada interbelică, PNT a convocat trei congrese, în 1927, 1935 și 1937, a avut trei președinti, Iuliu Maniu, Ion Mihalache și Alexandru Vaida-Voevod, iar în cei trei ani și jumătate de guvernare (1928-1931, 1932-1933) a format opt Cabineturi sub președinția lui Iuliu Maniu, G.G. Mironescu și Alexandru Vaida-Voevod.

Ca urmare a divergențelor dintre cele două tendințe din partid s-au produs o serie de scizii, astfel că în 1927 dr. Lupu a reînființat Partidul Tărănesc, pentru ca în 1934 să se reunescă cu

(continuare în pag. 4)

Partidele și structura lor

(urmare din pag. 3)

PNT, în 1931, respectiv 1933, Constantin Stere, apoi Gheorghe Iunian și-au înființat propriile partide, care de altfel vor fuziona, iar în 1935 Alexandru Vaida-Voevod a fost exclus din partid.

După o perioadă agitată, de tatonări și căutări, în 1937 la președinția partidului a revenit Iuliu Maniu, consfințind victoria grupului ardeleanesc moderat. Această președinție va dura pînă la desființarea partidului, sub pretextul "afacerii Tămădău"; în iulie 1947, supraviețuind perioadelor de guvernare autoritară ale regelui Carol II și maresalului Antonescu.

Cu toate că guvernarea tărănistă a fost relativ scurtă, iar conjunctura crizei economice a avut un impact negativ asupra ei, influența PNT asupra unei părți a electoratului s-a menținut. Fără a da o imagine exactă, datorită fraudelor electorale (cu excepția alegerilor din 1928 care sînt acceptate de mare majoritate a cercetătorilor drept corecte) scorurile electorale ale PNT au fost 78% la alegerile din 1928, 40,3% în 1932, 14% în 1933 și 20,4% în 1937.⁴

Deși interzis în timpul guvernărilor autoritare, PNT și-a continuat activitatea, mai ales la nivelul conducerii, chiar dacă unele presuni și chiar arestări au fost efectuate asupra membrilor săi.

Între 1945-1947, pe masură ce regimul comunist se consolida cu sprijinul armatelor de ocupatie, PNT, cel mai popular partid al momentului, a avut de suferit o constantă și metodică acțiune de boicotare și intimidare. După alegerile din noiembrie 1947 oficialitățile au anunțat un rezultat de 10% pentru PNT, și 80% în favoarea coaliției guvernamentale, dar, fără a se putea estima cu exactitate, deși frauda electorală a fost evidentă, PNT a obținut, susțin unii martori precum și numerosi cercetători aproximativ 75% din optiunile electoratului.

Sub acuzația complotului și a trădării, conducerea partidului a fost arestată în iulie 1947, iar activitatea partidului interzisă. PNTCD estează la 280.000 numărul aderentilor care au fost detinuți între 1947-1964 în închisori sau lagăre.⁵ Dacă datele sunt exacte, aceasta duce la concluzia că PNT-ul interbelic a fost un partid de masă, bine organizat în teritoriu, chiar dacă nu uniform, după cum o demonstrează rezultatele electorale, având simpatizanți în mediul rural, dar și în unele cercuri intelectuale și în părți importante ale clasei mijlocii urbane. A fost, și a rămas, într-o oarecare măsură, partidul unei stări de spirit, exprimarea unor nemultumiri în raport cu sistemul politic. Supus persecuțiilor în perioada dictaturii comuniste, cu întreaga conducere și mare parte din militanți închiși, dintre care unii au murit în detenție, ca de exemplu Iuliu Maniu la Sighetul Marmației în 1953, sau Ion Mihalache la Rîmnicu Sărat în 1963, PNT-ul parea un partid definitiv dispărut.

Dar, imediat după decembrie 1989, acest partid revine, fiind reactivat de către conducerea sa clandestină încă din seara zilei de 22 decembrie, și fuzionând în urma unor contacte prealabile cu grupul de inițiatori ai Partidului Creștin Național Tărănesc (Ioan Alexandru, Ifene Pop, Liviu Petrina).⁶

Inregistrat cu decizia civilă 1/11 ianuarie 1990 la Tribunalul Municipiului București, sub denumirea de Partidul Național Tărănesc Creștin și Democrat, această formațiune politică a fost nu doar primul partid recunoscut, ci și primul partid de opozitie din perioada postrevoluționară. Alegera tacită ca președinte al partidului a lui Corneliu Coposu, fost Secretar general adjunct și Secretar al Delegației Permanente după 1944, apropiat al lui Iuliu Maniu, a însemnat stabilirea unei continuități cu "linia ardeleană" a PNT-ului interbelic. Tot în virtutea tradiției, a două persoană, ca influență în partid, Ion Diaconescu, provine din anturajul lui Ion Mihalache, menținându-se astfel viu mitul alianței fondatoare, mit ce străbate istoria tărănistă,

alături de mitul opozitionist al influenței politice a manifestațiilor publice.

Recurgînd la mitologia partidului, la spiritul opozitionist, PNTCD-ul s-a lansat mai cu seamă după 23 ianuarie 1990, cînd FSN și-a declarat intenția de a participa la alegerile parlamentare stabilite pentru primăvara aceluia an, într-o campanie critică la adresa puterii provizorii, campanie la care s-au asociat într-un grad mai moderat și celelalte partide istorice. Această campanie va culmina, în spiritul mitului "manifestațiunii", cu mitingul de la 28 ianuarie 1990, în care se cerea demisia guvernului și crearea unei adunări legislative de largă reprezentare națională. Ciocnirile din seara zilei de 28 ianuarie, dintre grupurile de susținători ai FSN și manifestanți în Piața Victoriei, au degenerat pe 29 ianuarie în violențe al căror obiect a fost partidele istorice și în special PNTCD.

Deși în februarie 1990 CFSN a fost înlocuit cu CPUN, organ legislativ provizoriu cu o reprezentare politică mai largă, campania electorală a fost foarte tensionată, pe parcursul ei existînd numeroase momente violente, între care, spre exemplu, atacarea la Buzău, de către o mulțime furioasă, a candidatului PNTCD la alegerile prezidențiale, Ion Rațiu.

Alegerile generale și prezidențiale de la 20 mai 1990 au fost considerate de majoritatea observatorilor străini ca fiind, în linii mari, corekte. PNTCD a acuzat însă autoritățile de fraudă, afirmando atât existența unor falsuri în secțiile de votare, cât și manipularea alegătorilor prin proceduri propagandistice.

Paralel cu campania electorală, începînd din 21 aprilie 1990, în Piața Universității din București s-a desfășurat o manifestație anticomunistă neîntreruptă, iar PNTCD, deși nu a participat în mod oficial, a fost considerat de o parte a opiniei publice ca unul din susținătorii acesteia. La aproape o lună de la desfășurarea alegerilor, în dimineața zilei de 13 iunie 1990, autoritățile au decis evacuarea greviștilor foamei din Piața Universității, această acțiune provocînd ciocniri între forțele de ordine și manifestanți care, prin intermediul mass media, au creat impresia existenței unei stări de anarhie și terore în București, în virtutea căreia s-a recurs la chemarea minerilor din bazinul carbonifer Valea Jiului, deveniți "gărzile pretoriene" ale regimului provizoriu, și care, începînd cu dimineața zilei de 14 iunie, au recurs la acțiuni de "pedepsire" a celor pe care îi considerau vinovați de evenimentele zilei precedente. Violența a devenit mijloc de legitimare și delegitimare.

Sediile PNTCD-ului (dar și ale altor partide) au fost atacate și devastate, astăzi în București, cît și în foarte multe alte locuri din țară. În judecarea acestor evenimente sunt vehiculate două teze, una privind caracterul spontan al organizării și efectuării raidurilor de pedepsire, alta care incriminează puterea ca fiind instigatoare și cordonatoare a acestor acțiuni. Dar, indiferent care au fost cauzele veniturilor periodice ale minerilor, acestea s-au dovedit foarte dăunătoare consolidării democratice și imaginii României în exterior.

După o campanie electorală foarte dură, în care reactivarea clivajului exploataexploat, a tezei complotului internațional, a tensiunilor inter-sociale (vezi lozinca "Noi muncim, nu gîndim!"), plierea PNTCD pe clivajul comunism/anticomunism a favorizat ideea ravansardismului foștilor detinuți politici, trezind nesiguranță în rîndul unora din membrii fostului PCR. Violenta simbolică a atacurilor verbale la adresa foștilor comuniști și violenta efectivă a confruntărilor stradale au fost assimilate.

Vehementa anticomunistă a celor care făcuseră aproape două decenii de închisoare a fost ineficace și contraproductivă. Este interesant că linia interbelică a partidului, cu accentuate tendențe sociale, a fost abandonată în favoarea unei poziții morale, percepătă ca artificială.

Situatia specială a României, mai ales în ultima perioadă a dictaturii ceaușiste, lipsa de deschidere, absența unei disidențe organizate au făcut ca românii să fie surprinși de evoluția evenimentelor din țările fostului bloc răsăritean, iar reacțiile lor să fie mult mai rezervate în fața valului de schimbare. Lipsa dialogului social, absența alternativelor la puterea comunista au fost intens resimțite în întreaga perioadă postdecembristă. Reapariția partidelor istorice pe acest fundal se datorează în bună măsură și acestor condiții particolare. Sentimentul indus al culpabilității, pe care unele dintre ele, neinspirat, l-au promovat, față de un trecut convulsiv și relativ apropiat, a trezit puternice reacții resentimentare.

Tensiunile anului 1990 s-au diminuat, pierzîndu-se în imensitatea grijilor cotidiene, dar reminiscențele acestei perioade tulburi au supraviețuit larvar, putînd fi reanimate, chiar dacă la intensitate diminuata.

Așa cum, în perioada interbelică, PNT a fost cadrul unei scizii, tot astfel, PNTCD a avut de suportat în 1990 două disidențe, concretizate prin aparitia PNTCDI (Independent) și a PNDC (Partidul Național Democrat Creștin – președinte Ion Puiu), și aparitia unui partid paralel, PNT (avînd chiar același semn electoral).

În anul 1991 a fost organizat primul congres al PNTCD, după o pauză de peste patru decenii de la precedentul. Desfășurat la București, în perioada 27-29 septembrie, concomitent cu ultima venire a minerilor, care va provoca căderea guvernului Roman, acest congres a discutat și aprobat programul, statutul, și a ales organele de conducere ale partidului.

Tot în ultima parte a anului 1991, PNTCD își intensifică activitatea în cadrul opozitiei, în continuarea mitului tărănistului interbelic al "alianței", susținînd ideea unei coaliții a partidelor acesteia. Ideea se va concretiza prin constituirea Convenției Naționale pentru Instaurarea Democrației, pe baza căreia, în perspectiva alegerilor locale din februarie 1992, s-a format CDR.

În decembrie '91, cu ocazia votării în Parlament a Constituției României, PNTCD, alături de alte partide ale opozitiei, a votat împotriva, considerînd că noua lege fundamentală a statului nu rezolvă problema formei de guvernămînt, iar puterile acordate președintelui sunt excesive, manifestîndu-si opiniunea pentru un regim parlamentar.

Alegerile locale generale din februarie 1992 au consfințit poziția de lider în cadrul CDR a PNL, PNTCD-ul avînd o poziție secundară. Retragerea, în luna aprilie 1992, a PNL din Convenția Democrată, motivată prin insuficienta reprezentare a acestui partid în cazul participării sale la alegeri pe liste comune cu alte partide, a creat o situație favorabilă tărăniștilor care, speculînd eroarea liberală, s-au instalat în cadrul alianței opozitiei pe prima poziție. Acest fapt le-a dat posibilitatea ca la negocierile privind nominalizarea candidaților pe posturi electibile să impună un mare număr de membri ai partidului pe liste comune ale Convenției.

Dacă la alegerile din 20 mai 1990 PNTCD obținuse 2,50% din voturi pentru Senat (un mandat) și 2,56% pentru Adunarea Deputaților (12 mandate), la alegerile parlamentare din 27 septembrie 1992 acest partid a obținut 14% din totalul mandatelor, fiind reprezentat la acel moment de 21 senatori și 42 deputați. Avantajat de votul pe liste comune și de poziția de lider al CDR, această formătune a devenit, ca pondere, al doilea partid politic al etapei.

Tabel 1. a

Deputații PNTCD în funcție de vîrstă	%
sub 25 ani	-
26-40 ani	15,20
41-50 ani	18,35
51-60 ani	18,35
61-70 ani	29,75
peste 70 ani	18,35

Tabel 1. b

Senatorii PNTCD în funcție de vîrstă	%
35-40 ani	-
41-50 ani	5
51-60 ani	20
61-70 ani	55
peste 70 ani	20

Cota acestui partid a cunoscut o creștere continuă, de la 2,50% în 1990 la 8% în sondajele din 1991, 11% în 1993, pentru ca ultimele sondaje din 1994 (așa ale IRSOP, cît și ale IMAS) să crediteze acest partid cu 14% din intenții de vot ale potențialilor alegători.

In actuala legislatură, PNTCD a fost părăsit de doi deputați (Leonida Lari și Ion Victor Pica), iar prin decesul a doi senatori și a unui deputat, au fost pierdute două locuri în Parlament, doar unul, la Senat, fiind recuperat.

În parlamentul rezultat după alegerile din 1992 PNTCD deține vicepreședinția celor două Camere, la Senat prin Ioan Lup, iar la Camera Deputaților prin Ion Rațiu, și președinția cîtorva comisiilor parlamentare: în Senat – Comisia pentru Drepturile Omului (Petre Tăvală), Comisia pentru Abuzuri (Constantin Tîcu Dumitrescu), Comisia pentru investigarea evenimentelor din decembrie 1989 (Valentin Gabrielescu); în Camera Deputaților – Comisia pentru Mass media și Cultură (Gabriel Tepelea) și Comisia pentru Administrație publică (Mircea Ciumara). Șefii celor două grupuri parlamentare sunt Valentin Gabrielescu la Senat și Ion Diaconescu la Cameră.

Structura pe categorii de vîrstă a parlamentarilor PNTCD, chiar dacă nu dă seama despre situația generală din partid, indică, totuși, grupul persoanelor cu influență. Cea mai bine reprezentată categorie, astăzi în Cameră (Tabel 1. a), cît și în Senat (Tabel 1. b) este cea situată între 61-70 de ani. Parlamentarii cu vîrstă de peste 70 ani, care sunt de altfel și detinătorii multor funcții de conducere, reprezintă 20% din totalul aleșilor PNTCD. Acest partid nu are însă o distribuție a atribuțiilor între parlamentari și liderii extraparlamentari, caz tipic pentru "partidele de cadre".

Pe de altă parte, avînd în vedere originea parlamentarilor în funcție de regiunile în care s-au născut, se poate constata preponderența elementului ardeleanesc, mai ales la Senat (Tabel 2. b), la Cameră (Tabel 2. a) deputații originari din Muntenia fiind majoritari.

Tabel 2. a

Deputații PNTCD în funcție de regiunea natală	%
Banat	-
Basarabia	-
Cadrilater	2,70
Dobrogea	-
Maramureș	8,10
Moldova	10,81
Muntenia	37,83
Oltenia	13,51
Transilvania	27,05

Tabel 2. b

Senatorii PNTCD în funcție de regiunea natală	%
Banat	-
Basarabia	-
Cadrilater	-
Dobrogea	-
Maramureș	5
Moldova	15
Muntenia	15
Oltenia	20
Transilvania	45

Avînd în vedere ponderea sa importantă, precum și influența semnificativă asupra hotărîrilor CDR, începînd cu 1992, PNTCD a devenit conducătorul și arbitrul opozitiei române. O serie de acțiuni ale Convenției au fost coordonate de conducerea PNTCD, de la alegerea candidatului pentru președinție Emil Constantinescu (deși pentru nominalizare a candidat și Ion Rațiu, dar acesta are o influență

din funcție a președintelui Ion Iliescu. Actuala componentă a Convenției Democratice, din care fac parte 18 partide și organizații politice (între care partidele parlamentare sănătoase), favorizează din plin rolul de lider al opozitiei pe care partidul domnului Coposu îl ocupă, deoarece majoritatea organizațiilor și o parte a partidelor mici, gravitează în jurul PNTCD. Problema eliminării organizațiilor apolitice din CDR este legată de restrângerea monopolului acestui partid asupra Alianței.

Organizarea partidului

Vechimea unui partid reprezintă o formă de legitimare a organizației, prin recursul la experiența, rezultatele și prestigiul activităților anterioare. Acest parametru al gradului de instituționalizare este relevant îndeosebi în cadrul sistemelor politice stabile, în care formarea partidelor s-a produs devreme și acestea au o continuitate de existență. Altfel, reactivarea partidelor după o perioadă de interdicție, cum este cazul în România, pune în cauză relegalizarea lor. PNTCD, cu istoria pe care și-o revendică, și având în vedere contextul politic actual, pare a răspunde acestui parametru.

Lipsa disidenților organizati și coerenti a făcut ca în 1990 partidele importante ale perioadei interbelice să se revigoreze, având ca argument durata și prestigiul. Pe de altă parte însă, vechimea se repercuzează negativ asupra instituționalizării noilor partide, care nu și pot dezvolta organizația în absența acceptării lor în cadrul spectrului politic.

Dar criteriul vechimii este irelevant dacă nu este coroborat cu depersonalizarea și diferențierea organizatională.

Capacitatea unei formațiuni politice de a depăși speranța de viață a fondatorului său, de a surmonta crizele de succesiune, de a înlocui periodic persoanele din conducere, depinde de existența unui sistem de reguli legitime pentru stabilirea procedurilor de selectare a liderilor.

Chiar dacă vechimea pare un atu în raport cu alte partide, criteriul depersonalizării este în mai mică măsură satisfăcut de PNTCD. Personalitatea domnului Corneliu Coposu (practic, refondatorul partidului), acceptat în unanimitate în calitate de lider, se repercuzează asupra tuturor deciziilor și acțiunilor acestor organizații politice. Centralizarea conducerii în persoana domnului Coposu, cumulată cu existența unei conduceri cu o medie de vîrstă de peste 70 de ani, a dus la discutarea unor procedee de înlocuire treptată a actualilor lideri, care însă nu au devenit operaționale.

Problema succesiunii cumulată cu fractura generațională din partid (în care sunt mai bine reprezentate grupurile de vîrstă de pînă la 40 de ani și peste 60 de ani) vor constitui, în absența unor reguli acceptate, prilejul unor vii dispute, cu consecințe asupra viitorului organizației.

Diferențierea organizatională presupune analizarea manierei în care în interiorul organizației partizane are loc atribuirea de roluri distincte între eșaloanele centrale și locale și între tipurile de aderenti, astfel încît, cucerirea puterii politice, scopul oricărui partid, să devină realizabilă.

În conformitate cu Statutul aprobat la Congresul din 27-29 septembrie 1990, PNTCD are astăzi o organizare verticală, cît și una orizontală.

Organul de conducere al partidului este reprezentat de Congres, care se întrunește o dată la patru ani. În intervalul dintre două congrese, atribuțiunile de conducere revin Delegației Permanente, care ar trebui să se întrunească în două sesiuni pe an, dar care nu a avut nici o ședință de la Congres pînă în prezent. Comitetul de Conducere, ales ca și Delegația Permanentă și Biroul de Conducere, Coordonare și Control de către

Congres, îi revine sarcina de a coordona activitatea partidului între sesiunile Delegației Permanente. Deși statutar, Comitetul de Conducere se întrunește lunar, se pare că și activitatea acestuia este fragmentară. În realitate, decizia în cadrul partidului se ia în BCCC, care este instanța permanentă de conducere și ar trebui să se întrunească cel puțin o dată pe săptămînă. Pentru a se realiza o conciliere între grupul veteranilor tărăniști și generațiile mai tinere BCCC are în componență 9 membri titulari (vechi tărăniști) și 8 membri supleanți (tinerii tărăniști).

În procedura de delegare a participanților la organele de conducere, cu excepția BCCC, sunt prevăzuți, în afara delegaților aleși, și delegați de drept, reprezentând eșaloanele superioare ale partidului.

Fiind subordonat BCCC și având atribuția executării deciziilor acestuia, Secretariatul General al partidului reprezintă șalonul de legătură cu organizațiile teritoriale. Cu scopul efectuării analizelor politice pe domeniul și tot în subordonarea BCCC, funcționează și Departamentele de Studii și Programe. În paralel cu aceste departamente, mai există și Departamentele Funcționale (Finanțe, Propagandă, Relații externe, Relații interne și Relații cu Parlamentul și alte partide). Pentru soluționarea unor probleme curente, statutul prevede existența Direcțiilor funcționale (Finanță-Contabilitate, Administrațivă, Oficiul juridic).

PNTCD cuprinde trei tipuri de organizații: teritoriale, speciale și auxiliare.

Organizațiile teritoriale au două nivele: organizațiile locale, sășești sau de cartier, și organizațiile județene sau ale sectoarelor municipiului București.

Organizațiile speciale sunt reprezentate de: organizația muncitorească, de femei, de tineret și TUNT (Tineretul Universitar Național Tărănist). Aceste orga-

nizații au filiale în județe și în sectoarele municipiului București și se bucură de autonomie, conținându-se după regulamente proprii și convocând conferințe la un interval de doi ani.

Organizațiile auxiliare sunt reprezentate de organizațiile profesionale (ca și

grupează aderenti pe criteriul ocupațional), organizațiile de elevi, filialele externe și Senatul partidului (în consultativ din care fac parte foștii deținuți politici tărăniști).

Având tradiția "partidului de masă" din perioada interbelică, PNTCD s-a reorganizat, în primul rînd, prin reactivarea foștilor membri, ulterior încercându-se cooptarea generațiilor mai tinere. Dacă electoratul partidului, după ultimele sondaje, se situează la 14%, probabil și în legătură cu opțiunea monarchistă (sondajele indicând între 15 și 20% numărul susținătorilor monarhiei constituționale), situația celorlalte categorii de aderenti nu este cunoscută. Chiar dacă, formal, PNTCD este un partid structurat astăzi pe verticală, cît și pe orizontală, în realitate decizia aparține grupului de lideri și în special președintelui. În cadrul acestui partid, coeziunea grupală este menținută și prin marele grad de suspiciune față de noii aderenti. Ca tip de organizare, actualul PNTCD este mai degrabă un "partid de cadre", având un grup de militanți activi, dar este de presupus că între acest grup și electoratul partidului există un hiatus.

Orientarea doctrinară

Între cele două razboi mondiale, pornind de la realitățile structurii sociale și ocupaționale ale României, doctrina tărănistă preconiza crearea statului tărănesc, prin care se spera realizarea unui "substrat material național menit să solidarizeze toate clasele în jurul tărănimii", considerată principalul factor de producție.⁷

Devenind caducă odată cu trecerea timpului și cu schimbările produse în structura socială, orientarea partidului spre creștin-democrație este anterioară

strînsă legătură cu tradițiile creștine, prezente în Programul partidului și în multe din lucrările sale de poziție publice, poate fi regăsită, semn evident de continuitate, în Manifestul guvernului PNT către țară, din noiembrie 1928.⁸ Inspirată pentru asigurarea revigoririi partidului, creștin-democrația asigură totodată integrarea acestuia într-un sistem doctrinar european. Această opțiune se lovește însă, în cazul României, de cîteva obstacole. Partidele creștin-democrate au o influență politică importantă, mai ales în țările catolice, și ortodoxismul românesc ar putea constitui un obstacol în adaptarea doctrinei la specificul confesional și cultural est-european. Pe de altă parte, democrația-creștină nu a prins în acele țări catolice în care partidele și-au manifestat simpatia față de instituția bisericăască, și în care nu existau partide liberale sau radicale care să atace Biserica (Spania, Irlanda). Cum însă majoritatea partidelor parlamentare românești sunt foarte curtenitoare față de Biserică, este greu de presupus realizarea unei identități între democrația creștină și ortodoxism, mai ales la nivel instituțional.

Opsiunea democrat-creștină a PNTCD este de altfel dublată și de o opțiune conservator-traditionalistă (diferențele dintre cele două familii politice estompîndu-se în ultimul timp) în abordarea problemelor familiare și morale. Deosebirea de conservatorism constă în afirmarea ideii justiției sociale, a egalității săselor și a repartiției echitabile a produsului social între muncă, capital și manageriat⁹ în cadrul doctrinei PNTCD.

Evoluția viitoare a PNTCD depinde de mai multe elemente, în primul rînd de disponibilitatea pentru întinerirea liderilor, de rezolvarea diferențelor cu alte partide din Convenția Democrată (PAC, PL '93), dar și de menținerea în actualitate a disputelor privind forma de guvernămînt. Refacerea unității liberalismului românesc, prin realizarea unei alianțe între partide cu aceeași orientare și prin reintegrarea PNL în CDR, ar putea pune în discuție relațiile din cadrul opozitiei. În aceste condiții, PNTCD va încerca, probabil, să impună regulile jocului. Dacă actuala poziție de al doilea partid al României este produsul unei conjuncturi sau rezultatul unor opțiuni de durată se va vedea din modul în care PNTCD va fi capabil să răspundă sfidărilor și așteptărilor perioadei actuale.

NOTE:

1. Ion Mihalache, Partidul Tărănesc – Partid de clasă, în *Doctrina tărănească în România*, Antologie de texte de Vasile Nicolae, Ion Ilincioiu și Stelian Neagoe, Editura Nouă Alternativă, 1994, p. 80.

2. Prezentarea cuvîntării lui Iuliu Maniu, Ideologia Partidului Național Tărănesc din Patria din 7 noiembrie 1926, în *Ibidem*, p. 125.

3. Pentru o analiză a clasificării partidelor în funcție de clivaje, a se vedea Monica et Jean Charlot, *Les groupes politiques en leur environnement*, în *Traité de science politique*, t. III, PUF 1985, p. 387.

4. C. Enescu, Semnificația alegerilor din decembrie 1937 în viața politică a neamului românesc, în Petru Datulescu, Klaus Liepelt (editori), *Renașterea unei democrații*, IRȘOP 1991.

5. Raportul de activitate al PNTCD, în *Dreptatea* din 28 septembrie 1991.

6. *idem*.

7. Virgil Madgearu, Statul tărănesc și problemele naționale, în *Doctrina tărănistă*, ed. cit., p. 251.

8. Manifestul guvernului către țară. Programul de refacere morală și economică a țării, în *Ibidem*, p. 146.

9. Manifestul PNTCD, în *Dreptatea* din 2 octombrie 1991.

CRISTIAN R. PÎRVULESCU (born in 1965) graduated at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is Assistant at the National School of Political Science and Administration.

prăbușirii comunismului. În februarie 1987, Corneliu Coposu a afiliat PNT la Internaționala Creștin-Democrată, acest lucru devenind public în 1990. Noua orientare a partidului continuă linia eticizantă a aripi ardelenesci din PNT-ul interbelic. Astăzi de des folosită ideea a reconstrucției morale a societății românești, în

Circulația clicilor politice în PNL

ȘTEFAN STĂNCIUGELU

Partea I: Repere pentru o teorie a circulației clicilor politice în partide oligarhice

I.1. Elita de partid

Studiul de față are ca obiectiv final analiza structurii PNL, în termenii distribuției de putere înălțatului elitei de partid. Dintr-un inceput aș vrea să precizez distincția care va fi făcută în urmărirea acestui obiectiv, între relațiile de putere aș cum apar ele în documentele oficiale ale partidului (putere formală), și relațiile de putere care există în fapt între liderii de partid sau grupuri aflate la vîrful puterii (putere reală). Mergind însă pe analiza relațiilor formale de putere în PNL, vom observa că ele nu ne pot spune prea mare lucru despre repetatele conflicte de la vîrful partidului, conflicte urmate de scizii, excluderi din partid, grupări și regrupări ale unor nuclee de lideri, migrații intergrupuri etc. Aceste lupte frecvente pentru putere în partid, nu pot fi explicate decât prin analiza relațiilor informale dintre membrii elitei sale. Cazul PNL nu este deloc un caz aparte. Cred că există suficiente argumente pentru a gîndi relațiile de putere în cadrul unui partid politic, indiferent de natura lui, în termenii de putere formală și putere reală (relații formale și relații informale între membrii elitei de partid, care sfîrșesc în coagulare de grupuri și centre informale de putere la vîrful partidului). Să încercăm, pentru moment, să urmărим împreună cu P.P. Negulescu "motivele care pot să determine hotărîrile cetățenilor de a-și îndrepta activitatea politică pe un făgăș sau altul". Variabilitatea de motive ar putea fi redusă la două categorii. Prima este aceea a motivelor de ordin logic – valoarea generală a ideilor în jurul căror se formează grupările politice. A doua categorie este cea a motivelor de ordin psihologic – folosul personal pe care membrii unui partid pot să-l tragă, direct sau indirect, ca individ sau unitate sociale, din activitatea partidului.¹ Nu cred însă că în România de azi se mai poate discuta despre membri care au aderat la un partid politic a cărui doctrină intră în conflict cu propriile lor interese, așa cum a fost cazul "generoșilor" socialisti de la sfîrșitul secolului trecut, care militau pentru egalitate și reformă în condițiile în care ei însăși erau mari latifundiari. Această "valoare generală a ideilor" poate sta azi ca motivație de înscrisere în partid doar în condițiile în care ideile nu intră în conflict cu interesele celui ce aderă la un partid sau altul. Aderarea la un partid astăzi, zic eu, se intemeiază pe un *calcul rational* al cărui conținut este determinat de *categoria de interes*, cu sub-categoriile: interes personal, interes de grup, interes reformist în general. Calculul rational și interesul sănătos întim legate însă de "voiția de putere". Relația anunțată îl trimite în aceeași categorie pe: 1) politicianist²; 2) liderul de partid care se folosește de poziția și funcția publică pentru a sprijini interesele unui grup social; 3) liderul de partid care aspiră la o funcție înaltă în stat pentru a-și realiza proiectele sale de reformă morală, economică etc. Putem, deci, descoperi politicianistul, politicianul și "reformatorul moral al cetății" în cadrul aceluiasi partid. Diferiți ca strucțură morală și proiecte atașate funcției la

The ultimate purpose of this study is to analyse the distribution of political power inside the Liberal National Party (1990-1994). The study has two distinct parts. The first part deals with theorising on the possibility of conflict between the leading group and the counter-group(s) contesting the power at the top of the power within the oligarchically created parties. The second part is a case analysis of the continuous competition between groups and counter-groups at the top of the power within LNP, process which I call "political cliques' circulation". This last part is an attempt to give empirical evidence to some hypotheses which can be found in the theoretical part.

care aspiră, aceste trei tipuri de lideri de partid se întâlnesc la nivelul factorului de ultimă instanță al acțiunii lor: voiația de putere. Fără acest mobil care-i proiectează în competiția pentru o funcție la vîrful partidului, ca o platformă de lansare spre funcție de stat, și reformatorul dezinteresat al cetății, și politicianul și politicianul își văd proiectele spulberate. O carieră în partid este de negîndit însă, dacă nu faci parte dintr-un grup ai cărui membri se sprijină reciproc, sau dacă nu ești tu însuți liderul informal al unui grup care să te propulseze. De altfel, este greu de acceptat o elită de partid, care mai devreme sau mai tîrziu, nu ajunge la coagularea de grupuri informale în interiorul său. Argumentul meu este, pe de o parte, voiația de putere care unește pe membrii unei elite de partid, iar pe de altă parte, eterogeneitatea factorului motivational al membrilor elitei, așa cum a fost ea sugerată prin stabilirea celor trei tipuri de lideri de partid. Aceste două fețe ale argumentului meu – voiația de putere și eterogeneitatea motivatională a liderilor de partid – susțin nemijlocit ideea polarizării elitei de partid în grupuri de interes. Nu este exclusă nici ideea că, în cadrul aceluiași tip de lideri-politicieni, de ex. – să avem de-a face cu o polarizare, în funcție de interese personale specifice ale diferiților membri, cum nu este imposibil să întîlnim toate aceste tipuri în același grup de interes, în funcție de calculul fiecăruia. Construcțiile pe această idee sunt nenumărate. Important de reținut este tendința polarizării elitei de partid în grupuri de interes. Argumentul care susține această tendință de polarizare a elitei de partid în grupuri de interes, i se alătură și ceea ce Michels numea "legea de fier a oligarhiei"³. În societățile moderne, cu căt o organizație devine mai mare și se birocratizează, cu astă există sansa ca nucleul conducător de la vîrful acesteia să se închidă, rupind legăturile cu masa de suporter (membru) ai organizației. În cazul de față, ne interesează tendințele grupului de la conducerea unui partid de a-și largi prerogativele reale dincolo de cele desemnate, eventual, prin documentele partidului (prerogative formale). Acest argument al "legii de fier a oligarhiei" funcționează, în special, pentru seria de partide apărute în afara sistemului parlamentar (externally created parties), în care conducerea partidului este desemnată prin delegație de putere, de la diferite nivele de jos ale partidului-organizații sindicale, studențești, religioase etc.⁴. Prin extindere și birocratizare, pătura de conducători a unei astfel de organizații politice întemeiate democratic, tinde să devină o oligarie de partid. Semnificativ pentru analiza de față este probabilitatea înaltă să apară, concomitent cu erodarea în timp a autoritatii păturii oligarhice profesionalizate, grupuri informale contestătoare ale grupului oligarhic (contragrupuri). Nu este important, deocamdată, dacă aceste contragrupuri aspiră instau-

rarea propriului monopol al puterii sau o democratizare reală a vieții de partid.

Cred că în acest moment este permisă formularea unui enunț cu valoare axiomatică.

E.I. Date fiind tendințele oligarhice ale grupurilor aflate la conducerea unui partid și eterogeneitatea motivatională a liderilor elitei de partid, apare în mod regulat la vîrful puterii în partid, tendința construirii de contragrupuri care intră în competiție pentru putere cu grupul oligarhic.

Există o categorie de partide în care această tendință se poate bănuî din chiar modul în care partidul ia naștere. Acestea sunt partidele create de un grup de inițiativă de la viitorul centru al partidului, care-și începe cariera în calitate de partide oligarhice. Partidele care intră în această categorie le vom numi și "partide create de sus în jos", înlocuind prin acest termen, pe cel folosit de M. Duverger, de "partide de cadre" (burgheze). Să vedem de unde nevoia acestei înlocuiri.

I. 2 PNL – contra exemplu în tipologia lui Duverger

Într-o analiză asupra structurii și originii partidelor politice și a polarizării partidelor în cadrul sistemelor politice⁵, M. Duverger propune, între altele, o tipologie a partidelor politice care are ca temei originea acestora. Se pot distinge, în acest sens, două tipuri de partide: 1) partide de cadre (burgheze), care sunt create din inițiativa unui grup de parlamentari (create în interiorul sistemului parlamentar) și care trec prin fazele de constituire a) crearea grupului de parlamentari; b) organizarea de comitete electorale și c) stabilirea de conexiuni între acestea; 2) partide de masă, create din adunări politice care au nevoie de un grup de reprezentanți și o instituție care să le permită intrarea în jocul politic (partide create în afara sistemului parlamentar)⁶.

Să încercăm să supunem această tipologie unui test al falsificabilității, preluând termenul lui K. Popper⁷. Teoretic, dacă socotim ipoteza că partidele politice pot fi și rezultatul căderii unui regim dictatorial, atunci apare implicit posibilitatea întemeierii unui partid (partide) înainte de apariția Parlamentului. Apare, deci, tipul de partid creat de un grup de inițiativă neparlamentar (posibil viitor parlamentar). Chiar după apariția Parlamentului, pot fi create partide ex-parlamentare. Din prima categorie dăm ca exemple PNL, FSN, PUNR, PNT, lista fiind doar parțială. Partidul Mișcarea Pentru România ar putea sta ca exemplu pentru cea de-a doua categorie. Fără a mai insista pe alte exemple (există și ceea ce Duverger a numit "partid de cadre"-P.L.'93) aș vrea să precizez că eroarea lui Duverger poate fi eliminată dacă gîndim o tipologie a partidelor, pornind de la originile lor, în termenii "par-

tide constituite de sus în jos" și "partide constituite de jos în sus". Se observă ușor că partidele de cadre devin o specie a genului "partide de sus în jos", iar partidele de masă se suprapun cu "partidele de jos în sus". "Partidele de sus în jos" pot să fie partide închise publicului larg (calitatea de membru este legată de prestigiul individului-partide de cadre, sau de o selecție riguroasă în care se cer date autobiografice și recomandări din partea altor membri de partid - P.M.R.), fie partide în căutare de către mai mulți membri, dintr-un calcul electoral, potrivit căruia, o dată cu membrul de partid merg la vot pentru partid și alte persoane din familia sa⁸. Menționez că "partidele de sus în jos" și "partidele de jos în sus" reprezintă doar niște ideal-tipuri (M. Weber), în realitate empirică neputindu-se identifica partide "pure", de un gen sau altul. Această varietate de la nivelul empiric poate fi ordonată epistemologic astfel: un continuum mărginit de cele două ideal-tipuri între care imaginăm un punct zero, care desparte acest continuum în două zone: zona A-0 reprezintă zona în care sunt dispuse "partidele de sus în jos", iar zona 0-B este zona "partidelor de jos în sus". În aceste zone partidele se plasează în funcție de baza lor socială, mai aproape de punctul A fiind "partidele de sus în jos" închise (PMR), iar mai aproape de punctul B fiind partidele care au luat naștere "de sus în jos" (fără a se depăși punctul zero) dar care reprezintă în egală măsură nevoia unui grup de lideri de a avea un suport electoral, și nevoia unui segment social larg de a fi reprezentat la nivel politic (FSN)⁹.

În acest punct al analizei, cu privire la obiectivul final (analiza distribuției de putere în PNL) se poate formula următoarea ipoteză de demonstrat: **Ipoteza 1:** PNL face parte din genul "partide de sus în jos" și emergența sa este legată mai degrabă de nevoia unui grup de lideri de a se legitima social pentru a putea intra în jocul puterii, decât de nevoia unui electorat larg de a fi reprezentat în cadrul acestui joc.

De altfel, din schema alăturată se poate observa ușor că toate partidele apărute în România după decembrie 1989, sunt partide care și-au început cariera politică în calitate de partide oligarhice, grupul de inițiativa preluând funcțiile cheie în partidul întemeiat. Diferențele dintre aceste partide oligarhice stau în impactul lor social. Menționez că plasarea partidelor în zona A-0 a fost făcută în funcție de succesul electoral al acestora, în primele alegeri după întemeiere. Mai departe, propun să urmărим la nivel teoretic, ce s-ar putea întâmpla, în timp, partidelor oligarhice.

I.3 Evoluția partidelor oligarhice: "legea de fier a democrației"

Conform "legii de fier a oligarhiei" formulată de Michels, în partidele "de sus în jos", care încep cariera politică în calitate de partide democratice cu o elită politică foarte eterogenă și provenită din delegații de la diferite nivele "de jos", ne putem aștepta la o evoluție de la democrație la oligarie. Ce se întâmplă în partidele create "de sus în jos", știind că ele porneșc în calitate de oligarhii? Această

întrebare cere o altă: poate o oligarchie rezistă la nesfîrșit? Si încă: pe ce temeuri poate slăbi puterea unei oligarhii de partid? După opinia mea, la nivelul partidelor oligarhice avem de-a face cu o evoluție de la oligarchie la democrație. Două sunt argumentele acestei afirmații: 1) numărul de grupuri informale contestătoare și intensitatea contestării (cf.E.I.); 2) extinderea în teritoriu a partidului. Aceste două cauze sunt de natură să slăbească, în timp, controlul grupului oligarhic asupra puterii în partid, contra-grupurile de la vîrful elitei fiind dublate de grupuri de interes zonal care pot avea ultimul cuvînt în distribuția periodică în Congres a puterii (este evident că ipoteza mea nu îa în seamă sisteme politice monopartide).

După cum se observă, în această situație avem de-a face cu o evoluție inversă celei stabilite de "legea de fier a oligarchiei", această din urmă lege funcționând numai în zona partidelor "de jos în sus". Pentru zona partidelor "de sus în jos" s-ar putea vorbi de o "lege de fier a democrației", conform căreia, condiții obiective obligă un partid oligarhic să se democratizeze.

E.2 "Legea de fier a democrației"
SE referă la tendințele de democratizare care apar în partidele întemeiate oligarhice, datorită contragrupurilor de la vîrful puterii și a grupurilor de interes zonal care pot să apără prin extinderea partidului în teritoriu"

Ipoteza 2 PNL se supune "legii de

tă tendință de apariție a unor contragrupuri care intră în competiție cu grupul care detine monopolul puterii. Vom numi aceste grupuri și contra-grupuri "clici politice". Definim clica politică drept un grup de lideri ai aceleiași elite de partid, grup ai cărui membri sunt solidari prin comunitatea de interes și/sau preferințe doctrinare. La aceste două principii care asigură coeziunea înaltă a grupului, adăugăm și altele care pot să apară într-un context sau altul: experiențe politice comune, relații de amicizia și preferințe de loisir, vîrstă, religie, toate aceste principii structurante de grup contribuind într-o măsură sau altă la coeziunea unei cliici politice determinante.

În structura unei cliici politice identificăm un lider, un nucleu de persoane apropiate lui și care detin (vor primi) funcții la vîrful partidului, și o clientelă mai largă care are interese comune cu nucleul de lideri de partid, în care liderul clicii are o poziție privilegiată, criterii meritocratici de un fel sau altul, propulsându-l în această poziție în grupul întemeiat pe interese (materiale, doctrinare, etc). Relația dintre liderul clicii politice și membrii ei (nucleul clicii și clientela mai largă), este o relație întemeiată pe schimb de valori considerate a fi echivalente: dispozitie de cooperare, obediță și susținere a liderului, contra poziției de status și privilegiu la vîrful puterii în partid, eventual funcții în stat în cazul în care partidul cîștigă alegerile (sau cîștigă

tre cliici capată o formă expresă (înfrângere în Congres, acuzații publice, demasărări ale unor fapte incriminante ale unor adversari, etc.), în urma ciocnirii fiind posibile o serie de mutații la nivelul elitelor de partid, dintre care enumerăm: 1) clica guvernantă, mai puternică, rămîne la putere, îndepărând nucleul clica adverse (excludere din partid, marginalizarea sau îndepărarea din funcții, sau, în regimurile dictatoriale, poate rezulta pensionarea, întemnițarea și chiar execuția unor membri ai grupului aspirant la putere); 2) contra-clica politică este mai puternică și cîștigă înfrângerea, rezultând acțiuni identice cu cele menționate la primul caz; 3) clica politică mai slabă se desprinde din partid și întemeiază un nou partid (situația nu e posibilă în regimurile dictaturilor de partid); 4) relativ egal susținute în partid, conflictul nu poate fi rezolvat transînt în favoarea niciunieia (conflictul fiind de așteptat să capete o sau două formă expresă cînd apar condiții favorabile de eliminare a concurrentului).

Aș dori să mai menționez că o clica politică poate să vină și din afara partidului, în cazuri de partide care fusioneză.

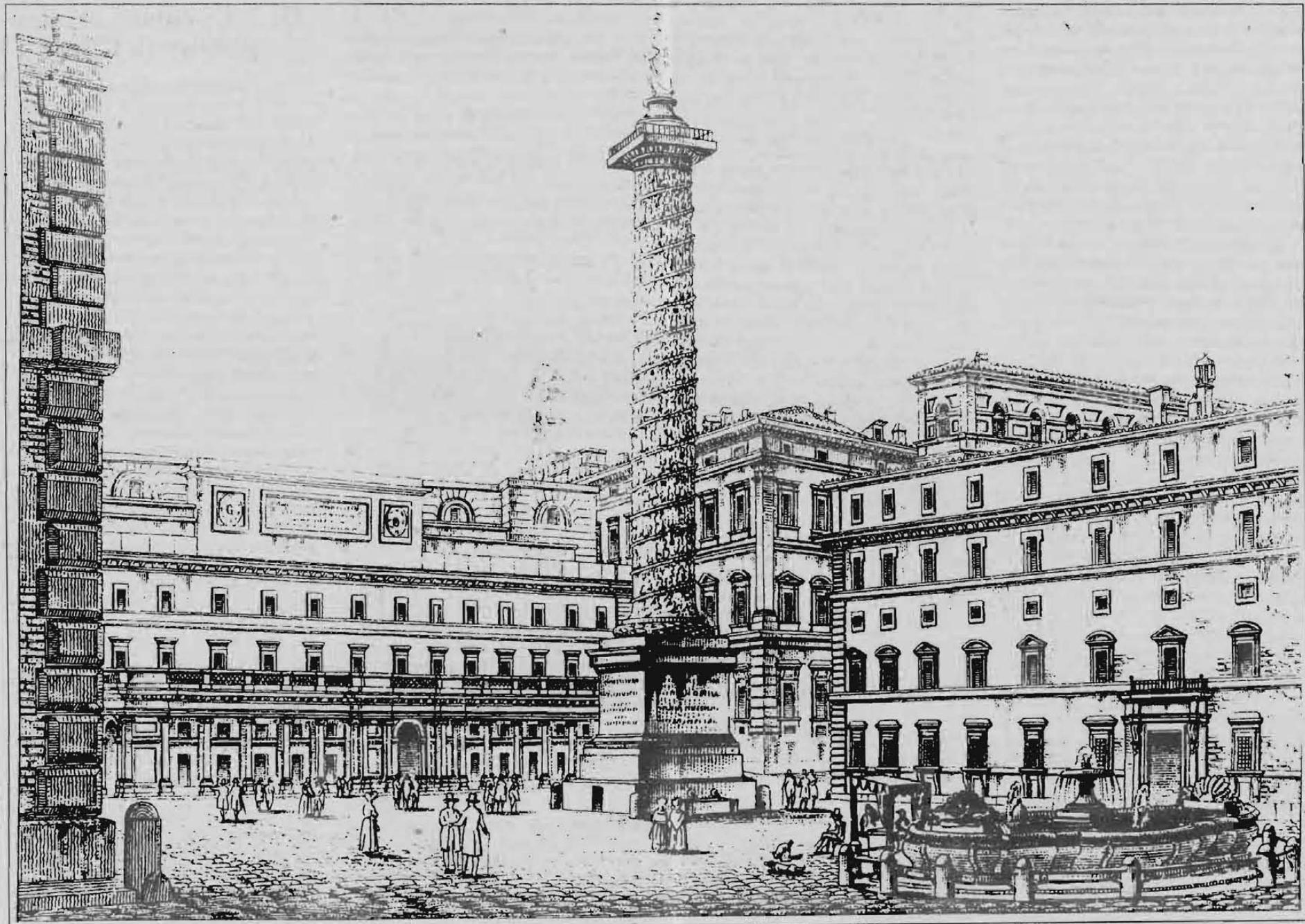
I.5 Supraviețuirea și circulația clicilor politice

vește producția de cliici aspirante la putere, consider că ea depinde de abuzurile monopoliste ale oligarchiei de partid (gravitatea lor), pe de o parte, și de numărul și valoarea liderilor influenți care se ridică în elita de partid, în periferia clicii guvernante sau în afara acesteia, pe de altă parte.

Factorul principal care poate prelungi guvernarea unei cliici este permeabilitatea la liderii influenți ridicăți în afara ei. Absorbția acestora poate anula pentru o vreme șansele unui contragrup informal, lipsindu-l de lider. Altfel spus, durata de supraviețuire a unei cliici guvernante înseamnă capacitatea ei de autoîmpotrăire cu lideri influenți din exteriorul său, noii veniți începutinind fenomenul natural de eroziune a grupului conducător, astăzi prin înlocuirea unor membri mai puțin motivati ai clicii oligarhice, cînd și prin eventualii suporterii cu care pot intra în clientela clicii guvernante¹⁰.

Priveță în procesualitatea lor, relațiile conflictuale și schimbarea clicilor guvernante, sunt elemente a ceea ce s-ar putea numi "circulația clicilor politice în partidele oligarhice". Stringem toate aceste date în următorul enunț cu valoare axiomatică pentru partidele oligarhice:

E.3 În cadrul partidelor oligarhice, datorită producției continue de cliici politice aspirante la putere și ciocnirilor, în anumite situații a acestor cliici, avem de-a face cu o circulație a clicilor politice la vîrful elitei

fier a democrației"

I.4 Clici politice în partidele oligarhice

Conform primului enunț (E.I.), astăzi în partidele întemeiate oligarhice cît și în cele întemeiate în mod democratic, exis-

dreptul de a trimite un număr de persoane în Parlament).

Relațiile dintre clica puterii și clica aspirantă sunt unele de competiție, obiectivele constînd fie în menținerea monopolului decizional, fie în cîștigarea acestuia (și o oligarchie se schimbă cu alta), fie în democratizarea relațiilor din partid. La un moment dat relațiile conflictuale din-

Relațiile dintre cliici pot fi discutate și în termenii duratei de supraviețuire a unei cliici guvernante și ai producției continue de cliici aspirante la putere. Nu este greu de observat că supraviețuirea unei cliici conducătoare înseamnă, în principal, de controlul pe care aceasta îl deține asupra coagulării de grupuri informale bazate pe interes, la vîrful partidului. Cînd pri-

de partid.

Ipoteza 3. PNL este înalt reprezentativ pentru circulația clicilor politice în partidele oligarhice

Partea II: PNL - analiza de caz (ilustrarea enunțurilor 1-3 și demonstrarea ipotezelor)

(continuare în pag. 8)

(urmare din pag. 7)

II.1 Putere formală în PNL

Din analiza statutului se observă că avem de-a face cu un partid care, conform tipologiei propuse, face parte din genul-partidelor "de sus în jos". PNL este un partid centralist, în care puterea este distribuită în ceea ce s-ar putea numi o "stratărchie de tip piramidal" (11). În statut, vîrful acestei stratărchi dispuse piramidal apare ca rezultatul unui proces democratic de selecție pentafazială, a cărei bază o constituie Adunările generale ale organizațiilor locale din teritoriul de pe stratal cel mai de jos al puterii-organizațiile comunale. Celelalte straturi ale puterii sunt, în ordine crescătoare: orașesc, municipal, județean (sectorial), central, acesta din urmă emisind decizii obligatorii pentru toate organizațiile de pe toate straturile, și pentru toti membrii de partid. Grupul care are astfel de prerogative este ales de Congresul partidului, unde participă delegați din cele 41 de județe ale României și din sectoarele municipiului București, în virtutea unor norme de reprezentativitate stabilite la Centru. Reamintesc faptul că, în calitate de partid "de sus în jos", Centrul său a luat nastere înaintea oricărei organizații în teritoriu. Conform statutului, sistemul în fața unui partid organizat vertical, în care informația circulă doar pe canale "de sus în jos", în forma deciziilor și hotărârilor adoptate de organele centrale, iar "de jos în sus", în forma notelor informative de înăpunere și a notelor informative care să anunțe imediat organele ierarhic superioare despre cele mai importante evenimente care au avut loc în aria de competență a unei organizații determinate din teritoriu (art. 20, d. 27, d. referitor la atribuțiile conducerii organizațiilor de la nivel local și județean). În termeni fără echivoc, articolele 10, b; 20, b; 27, a; 43 și 48, subliniază obligativitatea hotărârilor organelor ierarhic superioare. Nu reiese din nici un articol al statutului, că în relații de putere dintre diferitele straturi dispuse pe verticală, ar exista loc pentru corectări, critici, contestări, propunerii de schimbare ale hotărârilor organelor emitente, făcute de către organizații "de jos", cărora aceste hotărâri li se adresează. Organizațiile "de jos", dispun, însă, de libertatea de a-și alege organele de conducere.

Organele centrale ale puterii în PNL sunt: Congresul, Delegația Permanentă (DP), Comitetul Executiv Central (CEC) și Biroul Permanent Central (BPC).

1. Congresul stabilește conducerea curentă a partidului-BPC minus Secretarul general, care este desemnat de BPC. Congresul ordinat are loc o dată la patru ani. În anumite condiții, în baza unei proceduri determinante, poate fi convocat și congresul extraordinar (art. 40,41).

2. Delegația permanentă se ocupă de conduceră partidului între congrese, urmărind aplicarea și respectarea hotărârilor acestuia. Membrii ei sunt convocați semestrial. În compoziția sa este obligatoriu ca 2/3 dintre membri să fie delegați din teritoriu.

3) Comitetul Executiv Central are se-dinte lunal și poate prelua, în anumite condiții, atribuțiile DP. Precizez că rolul acestui organism este fundamental în Congres, căci el este cel care stabilește normele de reprezentativitate pentru delegații din teritoriu, având sansa, în anumite condiții, de a controla numărul și selectia delegaților. Puterea CEC este definitiv stabilită prin faptul că "hotărâște poziția partidului în problemele majore" (art. 33, b; 45, a).

4. Biroul Permanent Central este organișmul cel mai important în structura de putere în PNL. El stabilește compoziția și structura elitelui de partid la vîrful

puterii; numește, validează sau revocă reprezentanții partidului în diferite instituții și foruri interne și internaționale; aproba schema aparatului de lucru la vîrful partidului; numește, la propunerea Președintelui partidului (ales în Congres și membru de drept al BPC), persoane care fac parte din organisme ce funcționează la nivel central (art. 51). Acest BPC are în componență 7-11 membri, toți aleși în Congres. Este ușor de obseruat ce mari sunt sansele ca acest organism central al conducerii curente a partidului, să se transforme într-un nucleu de clică oligarhică, alcătuită din cel mult 6 membri, care sunt majoritatea în BPC.

Am văzut că BPC are putere absolută în stabilirea compoziției elitelui de partid la vîrful sau.

Am mai văzut că problemele majore și poziția partidului în aceste probleme sunt stabilite statutar de CEC. Totuși, cîteva observații, pe marginea statutului se cuvin făcute. Prima ar fi aceea că acest CEC aproba niste propunerii venite de la BPC. Mi se pare interesant de urmărit compoziția CEC. Din statut, sigur, pot fi numărați 16 membri, dintre care 11 sunt ai BPC. Nu putem stabili numărul șefilor departamentelor politice și reprezentanților zonali (nu județeni) ai organismului. Nu se precizează nici cîte sunt zonele și nici cine stabilește zonele și normele de reprezentativitate pentru delegații din teritoriu. Este sigur că organismul care stabilește normele de reprezentativitate pentru Congres este CEC. Dacă așa stau lucrurile, atunci el este singurul organism central care detine o astfel de funcție. Dar, normele pentru delegații zonali sunt făcute în lipsa acestora. Cine are majoritate în CEC? Desigur, este vorba de cei 11 membri ai BPC, fără să socotim faptul că tot BPC numește liderii aparatului central. Concluzia mea este că 7-11 oameni detin puterea în PNJ. Fiindcă înlocuiri decîd prin Congres, iar pe o perioadă lungă, ei pot să-și asigure monopolul puterii prin numirea persoanelor care funcționează la nivel central și a reprezentanților partidului în instituții și foruri interne și internaționale. Este o singură situație cînd puterea acestui Birou este de temut, prin consecințele sale sociale: situația în care partidul detine poziția de partid de guvernămînt, clica de partid transformîndu-se în clică a puterii în conduceră statului.

Privit pe orizontală, PNL este alcătuit (statutar vorbind) din organizații-atomi, care nu comunică între ele. Membrii unei organizații pot participa doar la ședințele de lucru ale propriei organizații (art. 9.). Lipsa aceasta de relații pe orizontală, este beneficiul Centrului în situații în care ar apărea disidente ideologice locale sau grupuri de interes local opuse lui. Dată fiind obligativitatea comunicării evenimentelor importante "de jos în sus", Centrul poate anula rapid sansele extinderii disidentelor spre organizații-atomi învecinate, restabilind controlul asupra situației.

Am menționat dreptul organizațiilor locale de a-și alege conduceră. Adăugăm dreptul organizațiilor județene de a respinge candidatul propus "de sus" (art. 27, e) pentru alegerile parlamentare.

Concluzii

1. PNL este un partid constituit vertical (vertical/orizontal se referă la modul de coordonare a elementelor de bază care compun partidul).

2. PNL este un partid de tip centralist (centralizat/descentralizat se referă la repartiția puterii între șefaloanele direcționale).

3. Comportamentul elitelui de partid de pe diferențele straturi ale piramidei puterii poate fi cuprins în următorul enunț: "Tot ce este statutar este obligatoriu - tot ce este împotriva statutului (doctrinei) este interzis".

Observație: Există posibilitatea "ne-statutar dar nu anti-statutar". Cu alte cuvinte, statutul partidului nu poate sancționa coagularea de grupuri informale în teritoriu, de exemplu, între lideri locali/județeni care în Congres ar putea face lobby, mai ales în condițiile votului secret prin care s-ar vota membrii BPC. Aceste observații fac direct trimitere la puterea reală în partid. Să urmărim în continuare puterea reală și mutațiile sale în PNJ.

II. 2 Putere reală în PNL

a) Congresul și Delegația Permanentă

Conform "legii de fier a democratiei", partidele "de sus în jos" evoluează în timp de la oligarhie de partid care are control absolut asupra distribuției puterii la vîrful elitei, spre un control din ce în ce mai scăzut, pînă la răsturnarea (chiar democratică) a clicii oligarhice (în această situație de blocare a puterii clicii oligarhice s-a aflat PNL la trei ani de la înțemeierea sa, în Congres).

Semnele unei astfel de evoluții spre polarizarea puterii în Congres și DP sunt foarte clare astăzi. În DP, de exemplu, unde 2/3 dintre membri sunt din teritoriu, liderii Ardealului se prezintă constant în bloc (Maramureș, Bistrița-Năsăud, Satu Mare, Bihor, Cluj, Brașov). Alte două grupuri informale de lideri în teritoriu sunt cel al liderilor din Banat, Mehedinți și cu Aradul, pe de o parte, și cel al liderilor din Galați, Brăila, Vrancea, Buzău, și Vaslui, care se întîlnesc la o lună o dată pentru a discuta probleme comune acestor județe (este deosebit de orice îndoială că preferințele de loisir fac parte dintr-principiile structurate ale unui astfel de partid). Distribuția regională a puterii în PNJ, distribuție care scapă de sub controlul Centrului, și care ține de fenomene subsumate de "legea de fier a democratiei", în partidele oligarhice.

Pe stratal județean al puterii reale se întîlnesc, de asemenea, tendințe de grupare ale unor lideri locali, cum ar fi de exemplu "liderii de la ses" și "liderii de la munte" în județele Neamț și Gorj.

Mutății la nivelul puterii reale în partid au loc și pe stratal cel mai de jos al puterii, puterea locală. Exemplar în acest sens este grupul Davidovici din Timiș, bătrânul liberal fiind lider formal al organizației din com. Ceacova, dar lider informal recunoscut de liderii formalii din 8-10 comune învecinate.

Așa cum am precizat, aceste organizații informale, nestatutare dar nu anti-statutare, pot afecta în mod real puterea nucleului de 7-11 oameni care conduce în mod curent partidul, blocînd monopolul decizilor acestuia în DP sau facînd lobby în Congres, în condițiile în care selecția liderilor din teritoriu scapă de sub controlul Centrului. Să vedem, în continuare, care este situația astăzi la nivelul compoziției Centrului (BPC).

b) Biroul Permanent Central

Structura BPC este următoarea: Președinte ales în Congres; 5 vicepreședinti, aleși în ordinea voturilor din Congres; Secretarul general, direct subordonat biroului și președintelui, ales de DP, dar la propunerea BPC (41, d); 4 membri aleși în Congres. Semnificativ mi se pare prezența următorilor lideri în BPC: M.I. Quintus, nemembru al clicii politice înțemeietoare a partidului în 1990; V. Cataramă, industriaș și comerciant de mobilă, R. Boroianu, proprietar de editură și om de afaceri; C.P. Tăriceanu, proprietarul unui post de radio, angajat în afaceri de tip bancar cu fostul ministru de finanțe Gh. Danilescu; A. Chiliman și D. Cojocaru, proprietari unei întreprinderi care exportă programe de calculator în străinătate. Amintesc, mai

departe zonele din care vin finanțele PNL: a) o parte nesemnificativă vin din cotizații membrilor de partid; b) altă parte vin din donații în bani, mobilier etc., ale oamenilor de afaceri de la diferențiale faptul că, fără donații substantiale din partea membrilor angajați la nivelul central al puterii în partid, orice campanie electorală la centru este o mare iluzie. Dată fiind această situație, sănsele de supavîtuire și de succes ale partidului, în primul rînd de grupul și numărul oamenilor de afaceri motivați în a susține campania electorală. Or, motivația acestora ține de poziția în elita de partid, care poziție să garanteze dacă nu accesul, atunci controlul asupra funcțiilor în stat pe care le-ar putea obține partidul prin alegeri. În structura actuală a BPC avem cel puțin 6 oameni de afaceri care ar putea ușor să-și asigure o majoritate în numirea liderilor aparatului central (nucleul unei clientele substantive). Nu am cunoștință că acest grup al oamenilor de afaceri s-ar putea prezenta unitar în lupta pentru monopolul decizilor. Cred, mai degrabă, că el reprezintă nucleul de lideri care 1-au sustinut pe M.I. Quintus în Congres, împotriva vechiului președinte R. Cîmpeanu. Acest conflict între cei doi lideri a două clici politice în lupta pentru putere în partid, la vîrful său, este ultima secvență din procesul de circulație a clicilor politice între 1990-1994. Să incercăm să urmărim acest proces în desfășurarea sa.

II. 3 Circulația clicilor politice în PNL

a) Clica înțemeietoare.

PNL a fost înregistrat la 15 Ianuarie 1990, la Tribunalul Municipiului București, primul grup cu voînță politică existentă membru ai viitorului grup de inițiativă de 12 persoane, discutau în locuința lui Dan Lăzărescu despre înțemeierea Partidului Național Liberal, dizolvat de comuniști în 1947. Actiuni consistente pentru înțemeierea partidului au început după 6 Ianuarie, cînd au găsit un sediu de împrumut lîngă Biserica Armenească și, parte din compoziții clicii celor 12 să-și întors din străinătate. Amintim membrii clicii celor 12 și viitoarele lor poziții în stat, după alegerile din mai 1990: R. Cîmpeanu, viitor președinte al partidului și senator; D.A. Lăzărescu – viitor deputat, șeful grupului de deputați liberali; V. Săndulescu – viitor senator, șef al grupului liberal de senator; N. Enescu – viitor deputat, șef al Grupului de Reformă Morală și Politică al partidului (decedat azi); Sanda Tătarăscu-Negoapone – senator pentru o scurtă perioadă; Ioana Gheorghe Brătianu – viitor deputat; S. Botec – viitor deputat și ambasador la Pretoria; D. Zamfirescu – viitor deputat; R. Vîlsăneanu, C. Teodorescu, Șerban Orăscu de la Europa Liberă (care apoi s-a retras), Barbu Negoeșcu.

După informații mele, grupul de inițiativă a rămas un grup solidar timp de aproximativ doi ani, după care membri ai acestuia au început să-i reproșeze liderului ales de ei conduceditoritară și i-au cerut demisia din funcția de președinte. Referitor la principiile care au asigurat solidaritatea acestui grup, precizăm: experiența politică – toți acești membri făcînd parte din generația de oameni politici desființată de comuniști în 1947 (R. Vîlsăneanu a fost secretar particular al lui Dinu Brătianu, iar Barbu Negoeșcu a fost deputat liberal de patru ori în perioada interbelică); în calitate de colegi de generație, membrii clicii celor 12 participă la același "mit al strămoșilor", care pare să nu mai funcționeze astăzi pentru "ținerii liberali" (Noul Partid Liberal, Partidul Liberal 1993); relații de amicitie; voînță politică în calitate de factor de ultimă instanță, care chiar singur ar putea asigura solidaritatea unei clici politice.

Partidele și structura lor

Două sînt observațiile pe care aş dori să le fac atunci cînd discutăm despre controlul asupra puterii exercitat de clica celor 12, pînă la extinderea partidului în teritoriu și constituirea de relații informale între liderii din teritoriu, pe de o parte, și apariția nevoii de lideri care să fie trimiși în Parlament în 1990, pe de altă parte (numărul de cereri era cu mult superior numărului de doisprezece: 29 de deputati și 11 senatori). Din ianuarie și pînă în iunie 1990, putem vorbi de o oligarhie "pură", în sensul că DP avea mai mulți membri de la Centru decît din teritoriu, iar toți oamenii trimiși de partid în Parlamentul provizoriu (CPUN) al României erau din clica celor 12 (Câmpeanu, Lăzărescu, Săndulescu). Fiind prea timpuriu pentru realizarea de blocuri de lideri în teritoriu și avînd de elaborat normele de reprezentativitate pentru Congres și DP, clica celor 12 și-a putut asigura un control confortabil asupra puterii în partid pînă în vara anului 1990.

b) Prima secvență a circulației cicilor

În iulie 1990, un grup din elită de partid, intraseră deja în conflict cu grupul aflat la conducerea partidului. Contra-grupul este alcătuit din tineri și s-ar putea trage concluzia că este un conflict între generații de liberali. Cred însă că aceasta este o cauză de ordin secund al conflictului. Fundamental mi se pare faptul că grupul Patriciu-Tăriceanu a fost expulzat din partid pentru că reproșaseră grupului celor 12 monopolul decizional (în special Câmpeanu, Lăzărescu, Săndulescu). Tinerii întemeiază un nou partid, PNL – Aripa Tânără (iulie 1990). Care au fost condițiile ce au generat conflictul? Clica celor 12 încercase o assimilare a grupului de tineri, investindu-i pe acestia cu funcții în partid. Funcțiile (secretariat executiv) erau de așa natură că mai degrabă se putea vorbi de o assimilare decorativă și o împrospătare artificială a clicii conducătoare, aceasta păstrând în continuare monopolul decizional.

Semnificativ pentru această perioadă mi se mai pare începutul carierei unui viitor important lider în partid – M.I. Quintus. Il găsim în iunie 1990 într-o poziție periferică a clicii oligarhice, ca deputat de Prahova.

c) Secvența II

În afara PNL și PNL-AT, mai există în România un partid liberal a cărui doctrină era greu de intuit din titulatură: Partidul Liberal Socialist (N. Cerveni). Acest partid a fuzionat cu PNL în noiembrie 1990, conducerea PNL încercând să asimileze un nucleu de lideri veniți din acest partid de o culoare politică atât de confuză. Această asimilare a fost din nou un eșec, fuziunea formală nefiind urmată de o fuziune reală a nucleelor oligarhice ale celor două partide, cu atât mai puțin ale clientelelor mai largi ale nucleelor de clica politică. Eșecul fuziunii la nivelul puterii reale a fost exprimat în desprindererea clicii Cerveni din PNL în aprilie 1992, cînd întemeiază PNL-CD.

d) PNL în 1991 – fapte politice semnificative

Două sînt faptele politice semnificative pentru studiul de față, referitoare la PNL, în 1991. Primul este participarea partidului la guvernarea Stolojan, după ce în urma conflictului petrecut în interiorul partidului de guvernămînt, guvernul Roman este obligat de către "masele populare" să-și dea demisia (octombrie 1991). PNL este singurul partid din opozitie care acceptă să împartă puterea cu noua echipă. Partidul va primi două ministere, un post de ministru-secretar de stat, șapte posturi de secretari de stat și un post de sub-secretar de stat. Această participare a fost percepută de opozitie drept "trădarea liberalilor" și este recunoscută astăzi ca o greșeală politică de către cei mai mulți

lideri liberali. Al doilea eveniment semnificativ este prezența lui M.I. Quintus ca ministru la Justiție. Cu un an în urmă, el era un modest deputat de Prahova. Numirea sa ca ministru de către oligarhia de partid trebuie privită ca rezultat al unei creșteri substanțiale a influenței și prestigiului acestuia în lăuntrul elitei de partid. Trecut de 70 de ani, fost liberal înainte de 1947, provenind dintr-o familie de tradiție liberală (tată – de 9 ori deputat), cu studii în drept, M.I. Quintus îndeplinea toate condițiile de a fi asimilat în mod real de clica celor 12. Eu consider că activitatea sa la Justiție pentru pregătirea alegerilor locale din februarie 1992 a fost decisivă în autoprospătarea sa ca un contra-candidat al președintelui R. Câmpeanu, acuzat deja în 1992 de colegii de clica de tendințe autoritare. Argumentul cel mai serios pentru afirmația mea este faptul că toți membrii de astăzi ai echipei Quintus comentează participarea la guvernare astfel: a) intrarea în guvern cu neo-comuniștii a fost o greșeală politică (pe care i-o atribuie lui R. Câmpeanu); b) deși a fost o greșeală, ministru liberal de justiție (Quintus) a avut rolul hotărîtor în asigurarea alegerilor locale, de care s-a ocupat în mod deosebit, eliminînd elementul "fraudă" pînă la un coeficient aproape de zero.

Lăsăm de o parte charisma de lider a lui M.I. Quintus. Dinspre cealaltă parte, grupul de lideri de la centru, se resimte nevoia de schimbare a liderului, în spînă a președintelui de partid, în urma eșecului electoral din septembrie 1992, cînd PNL ratează intrarea în Parlament. Să vedem de ce plutea în aer, la sfîrșitul lui 1992, schimbarea lui R. Câmpeanu.

e) 1992 – clica oligarhica se clatină

Să facem un bilanț al greșelilor PNL aflat sub conducerea lui R. Câmpeanu:

- 1) "trădarea liberalilor" din 1991;
- 2) retragerea PNL din Convenția Democratică în 1992, după ce în Convenție obținuse un succes electoral în alegerile locale;

3) greșeala politică de proporții a lui R. Câmpeanu de a-l invita pe regele Mihai să participe la alegerile prezidențiale;

4) ca un rezultat final, eșecul în alegerile parlamentare din septembrie 1992, în urma căror PNL a rămas în afara scenei politice a țării, fapt nemaînregistrat în istoria de aproape un veac a PNL.

Acestea fiind faptele, elita de partid era chemată (mai bine zis, se simtea chemată) să dea seamă de eșecul final. Cei mai mulți dintre membri au proiectat această vină colectivă, de care se simțea mai mult sau mai puțin legătă, în persoana președintelui partidului. Nu se poate stabili în ce măsură clientela de azi a lui M.I. Quintus a participat la acest eșec al partidului. Cert este că cea mai mare parte a membrilor elitei de partid (azi, cu Quintus) au participat, conștient sau nu, la un fenomen de personalizare a unei vîni colective, personalizare de natură să-i absolve de contribuția la eșec. Fenomenul a fost facilitat în mod deosebit de existența unui contra-candidat al lui R. Câmpeanu, și anume M.I. Quintus. Mi se pare plauzibilă ipoteza ca, la sfîrșitul lui 1992, clientela strînsă în jurul lui Quintus era, în mare, stabilită. Aceasta reprezinta o majoritate la vîrful elitei de partid.

f) Secvențele III, IV

Primul moment sesizabil (din afara oligarhiei de partid) al tendințelor centrifuge din clica celor 12, apare în vara lui 1992, cînd N. Enescu, șeful Grupului Pentru Reformă Morală și Politică în partid, vicepreședinte partidului, încearcă să-l facă pe R. Câmpeanu să-și prezinte demisia. Nereușind, Grupul caută să convoace un Congres extraordinar al partidului, în scopul schimbării conducerei care dusese partidul la eșec. În aceeași vreme, începuseră deja tratativele de fuzionare a partidului cu Noul Partid Liberal (Cataramă, Boroianu, Tăriceanu,

Chiliman, prezenți astăzi în oligarhia de partid). Venirea nucleului oligarhic al acestui partid liberal nou (iulie 1992), promovat în funcții-cheie în partid după confruntarea Câmpeanu-Quintus (februarie 1993) și plecarea Grupului de Reformă din PNL în februarie 1993 (sub conducerea lui V. Stoica) în PL '93 (cf. C. Pîrvulescu, *Sfera Politicii*, nr. 17, mai 1994), sînt două secvențe separate în circulația cicilor în PNL.

g) Secvența V

Această ultimă secvență se referă la un conflict de durată între grupurile Câmpeanu și Quintus, conflict care s-a exprimat în Congresul extraordinar al partidului din februarie 1993, congres convocat pentru schimbarea conducerei partidului. Deși foarte "atent" făcută selectia delegaților la congres (spun unii lideri astăzi), la primul tur nici Câmpeanu și nici Quintus nu au obținut statutarul 50% din voturile celor peste 500 de delegați, Quintus fiind totuși mai aproape de un minimum necesar de voturi. Probabil că această dovedă de scădere a popularității vechiului lider a fost de natură să orienteze un segment de delegați nedeciși sau care nu cunoșteau noile raporturi de forțe de la Centru, spre Quintus. Cert este că la al doilea tur Quintus a cîștigat cu 2/3 din voturi, Câmpeanu fiind ales doar unul dintre cei cinci vicepreședinți ai partidului. Această poziție de status inferioară în partid, celei detinute anterior, a proiectat pe fostul lider al partidului în poziția de lider de clica politică aspirantă la putere. Noua clica aspirantă a atras 8 dintre foștii deputați PNL și 3 dintre senatori, clădită fiind în jurul nucleului Câmpeanu-Sanda Tătăruș-Negroponte – foști membri ai clicii celor 12 și M. Ionescu-Călinești – prieten din copilarie cu R. Câmpeanu.

În februarie 1994, acest grup convoacă un alt Congres extraordinar, în care se alege o conducere a PNL. Congresul este nerecunoscut de către fosta conducere aleasă cu un an înainte și considerat ca nestatutar. Actualmente ne aflăm în situația unui partid bicefal, ale cărui "capete" se află în proces la Tribunalul Municipiului București, proces intentat de R. Câmpeanu și al cărui obiectiv este preluarea sediilor de la conducerea Quintus. Nu se stie încă cine va cîștiga procesul, cum nu se stie dacă grupul cîștigător va înțemeia un alt partid, sau dacă nucleul clicii adverse va fi exclus de cîștigător din partid, păstrîndu-se clientela pe funcții marginale. Cert este că această competiție pentru putere în PNL se află în cea de-a cincea secvență, deocamdată neîncheiată. Aceasta este situația, în ansamblu, a unui partid care, timp de cinci ani aproape, a fost sfîrșit de lupte lăuntrice pentru putere, ajungînd din eșalonul de frunte al partidelor (al patrulea, la sutimi de procente după UDMR în 1990) politice, în periferia scenei politice românești.

Cred că în acest moment nu este lipsit de interes să ne întrebăm împreună cu D. Drăghicescu asupra valorii politice a partidelor. Ea ține, înainte de toate, de valoarea morală a șefilor partidului, și abia apoi de program și de legătura cu electoratul.¹² Același lucru reiese și din analiza unui scriitor american contemporan: "cariera politică a unui partid ține de alegerea liderilor săi".¹³ În lipsa acestor condiții fundamentale pentru cariera unui partid – autoritatea morală a liderilor săi și legătura cu masele – partidele sunt doar "stafii ale unei realități politice", fără să mai socotim primejdia de care ne avertizează D. Gusti încă în 1922: aceea de a deveni o clică politică ai cărei membri țintesc o exploatare de tip prebendial a funcțiilor statului.¹⁴ S-ar face astfel pasul de la politică la politicianism cum ar spune C.R. Motru, mutațiile de acest fel la nivelul elitelor de partid anulînd, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă, sănsele "reformatorului moral cetății". □

NOTE:

1. P.P. Negulescu, *Partidele politice*, București, Ed. Garamond, 1993, pp. 55-56.

2. Termenul de "politicianist" numește individul angajat într-o activitate politică al cărui scop este exploatarea funcției în stat, punînd astfel instituția în sprijinul unor interese strict personale. Vezi C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic și alte scrieri*, București, Edit. Eminescu, 1986 pp. 3-5.

3. Vezi R. Michels, *Les partis politiques. Essai sur les tendances oligarhiques des démocraties*, Flammarion, Paris, 1914.

4. J. LaPalombara, M. Weiner (ed.) *Political Parties and political Development*, Princeton University Press, Princeton, 1966. Autorii preiau o distincție a lui M. Duverger (vezi mai jos) și vorbesc despre partide create în afara sistemului parlamentar (*externally created parties*) și partide create de către un grup de parlamentari (*internally created parties*)

5. Duverger, *Les partis politiques*, Paris, A. Colin, 1958 pp. 84-85.

6. Vezi cap. din LaPalombara și Weiner, *op. cit.* "The Origins of Development of Political Parties", text tradus (parțial) de C. Pîrvulescu, *Sfera Politicii*, nr. 17, mai 1994.

7. Popper folosește în mod special termenul "falsifiable implications"; vezi în special capitolul "Degrees of Testability" (VI) în *The Logic of the Scientific Discovery*, London, Hutchison and Co, 1968.

8. Unii lideri ai Partidului Național Liberal, gîndesc proveniența voturilor care depășeau de aproximativ șase ori, în 1990, numărul membrilor de partid, în acest fel. E foarte probabil ca toate partidele "deschise" din România să-și fi pus problema:

"un membru de partid înseamnă în alegeri 1+x voturi".

9. La pagina 14, LaPalombara și Weiner, *op. cit.* fac distincție între: a) nevoia unui grup electoral de a fi reprezentat și b) nevoia unui grup de parlamentari de a-și asigura realegerea

10. "Circulația cicilor politice" în partidele oligarhice preia din V. Preto (circulația elitelor politice) următoarele: 1. termenul de "circulație", pentru a defini sintetic un proces îndelungat de schimbare periodică a unor grupuri guvernante; 2. structura logică a acțiunii, în sensul că două grupuri minate de dorință de putere (reziduuri din clasele I și II) se află în competiție și se confruntă în circumstanțe determinante. Deosebirea dintre ipoteza mea și teoria lui Pareto (sub aspectul ariei de semnificație) este că, pe cînd Pareto operează la nivelul mișcărilor petrecute în cadrul sistemului politic, eu încerc să urmăresc mutații care se produc la nivelul unei singure elite politice. Pentru V. Pareto, vezi *The Mind and Society*, New York, Harcourt, Brace and Co 1935, paragrafele 2054-2057.

11. J. Eldersveld folosește în *Political Parties. A Behavioral Analysis* (1964) termenul simplu de "stratarie" care nu implică neapărat "oligarhie". În forma "stratarie de tip piramidal" însă, nu avem pur și simplu o distribuție a puterii între grupuri și subansamblu ale partidului la toate nivelele, ci ceea ce eu aş numi o "grup-arrhie verticală", în care activitatea de grup se face mereu fie prin dispoziția grupului de la nivelul de putere de deasupra, fie printr-o informare a acestuia asupra acțiunilor asumate; vezi și Gluckman și Eggan (ed.), *Political Systems and the Distribution of Power*, London, Tavistok, 1965, pp. 37-38.

12. D. Drăghicescu, *Partidele politice și clasele sociale*, București, 1922, p. 70.

13. K. Lausan, P. H. Merkel (ed), *When Parties Fall*, Princeton University Press, Princeton, 1988, pp. 556-557.

14. D. Gusti, *Partidul politic*, conferință înălțată în 1922 la Fundația Carol, tipărită în Cultura Națională, 1922, p. 6.

STEFAN STĂNCIUGELU - born in 1967. He graduated in sociology, University of Bucharest, 1992. Presently he is Assistant at the National School of Political Science and Administration.

Note despre violentă, stat și democrație

CRISTIAN PREDA

Violența face parte din lumea noastră și cu cât numărul agresorilor ce-si fac de cap e mai mare, cu atât trăim mai prost. A dori însă o lume pacificată e o greșeală tot atât de mare ca și a deveni unul din agresorii ce-i sporesc nesiguranța. Sunt convins că ambele afirmații de mai sus pot fi contestate din mai multe puncte de vedere și, cu toate acestea, cred că ele sunt adevărate. Mai mult decât atât, consider că nici nu se poate spune altceva despre violența din lumea modernă. Un observator subtil va remarcă probabil că am introdus în discuție un termen nou: nu e vorba deci de orice lume, ci de cea modernă. În rândurile care urmează, voi căuta să arăt că nu mă însel spunând că violența e indezirabilă în aceeași măsură ca și pacificarea lumii și că există un singur regim capabil să suporte un număr maxim de agresori cu un minim de nesiguranță pentru o comunitate.

Cele cîteva referințe livrești pe care le voi utiliza nu sunt alese pentru a ilustra formele violenței moderne și nici pentru a detalia proiectele pacificării ei: de altfel, nu există doi autori care să fi căzut de acord în această privință. Voi evoca de aceea doar cîteva observații – făcute

The present study deals with the violence of the modern world, suggesting that the extremes – pacifist and violent world – are not to be desired.

The analysis stresses upon three different liberal perspectives on violence in the modern world: 1) violence and the state; 2) pornography (as a special kind of violence) and censorship; 3) violence and democracy (the education and the "moral authoritarianism" of the state).

Statul – singurul agresor veritabil

Atunci cînd vine vorba de violență, aproape toți suntem încinați să ne imaginăm oameni înmărați atacînd o bancă sau un oraș întreg, terorizînd o biată copilă ori amenințînd un bătrân care-si plimbă economiile în parcă din apropierea casei. Ar fi absurd să se nege că asemenea nefericite însimplări nu se produc ori că ele ar putea fi ascunse celor care au norocul să nu le cadă pradă. Presa nu scapă de altfel nici o ocazie să ni le povestească. Pe de altă parte, statul modern – o știm încă de pe vremea lui Locke și a lui Hobbes – e în mod esențial aparatul ce regleză diferențele dintre membrii unei comunități și în primul rînd protectorul fiecarui individ – cetățean împotriva violenței fizice a celorlalți. Mai simplu spus,

tribunale executorii, armată etc., adică monopolul protector al statului. Si mai puțini suntem, din păcate, cei dispuși să caute răspuns la întrebarea: cum poate deveni un asemenea stat protector, un agresor?

Autorii liberali, deși cred în genere că monopolul utilizării forței trebuie să aparțină statului, ne avertizează că aceasta e singura formă de monopol acceptabilă. Statul e, deci, un "paznic de noapte", dar nu trebuie să fie nimic mai mult. Lumea modernă a cunoscut însă nu numai un remarcabil progres în protejarea individelor în fața violențelor fizice, ci și – paradoxal – o creștere a implicării statului în ceea ce se cheamă sferă publică, în special în viața economică. Din protector, statul modern a devenit treptat un substitut al Providentei.

Unii liberali văd în această evoluție cea mai subtilă formă de agresare a indi-

sonale, sacrificîndu-le pe altarul "binelui comun", definit finalmente de echipele guvernamentale.

Credința în statul-Providență (sau în "statul-Moș Crăciun") e susținută de asemenea scheme mentale. Iar pentru a marca absurditatea acestora, liberalii – e cauzul lui David Friedman, de pildă – nu există să definească inclusiv statul – protector ca pe o bandă de agresori ce se pretind legitimi în numele contractului social și a căror agresivitate e acceptată de membrii comunităților (vezi *The Machinery of Freedom*, Open Court Publ., La Salle, 1989). Agresiunea constă, după Friedman, tocmai în violarea drepturilor individelor de a-și administra relațiile cu ceilalți: nu mai poti avea cea mai eficientă legătură cu semenii tăi dacă regulile jocului – economic, în primul rînd – sunt definite de o bandă de agresori. Ar fi o prostie să se creadă – aşa se întâmplă de obicei – că liberalii de tipul Friedman nu doresc să fie protejați împotriva violenței. Dimpotrivă, ei caută să substituie protecției actuale o soluție mai eficace: remarcînd că logica strict economică a concurenței maximizează profiturile individuale ale fiecarui actor de pe piata. Friedman propune ca statul să fie "vîndut

din trei perspective diferite – despre violență și stat, despre pornografia (ca o specie a violenței) și cenzură, respectiv despre violență și democrație (mai precis, despre educația dintr-o democrație). Nu trebuie să vă mirați constatănd că toți cei trei autori citați de mine sunt liberali: e vorba de unii dintre putinii noștri contemporani care iau problema violenței în serios.

el e garantul păcii comunității: ori de câte ori unii din membrii acestia – individual ori în grup – caută să folosească în relațiile cu ceilalți forță (și nu rațiunea ori... indiferență!), statul intervine (și trebuie să intervină) pentru a descuraja o asemenea soluție. Multă văd aici un adevărat paradox: întrucât "intervenția" despre care e vorba nu poate fi – la limită – decât una "forță", puțini sunt cei ce acceptă fără retinere ceea ce se numește delegarea exercitării forței corporului de polițiști,

vidului, atâtă vreme cât paradigma dirijistă asociată statului-Providență presupune ideea că scările de valori și ierarhiiile trebuințelor omenești (stricte individuale), dar și talentele și competențele personale pot fi ignorate și că lor le poate fi substituită o schemă unică de valori-idei-competențe-talente care ar traduce interesul general. În această optică, statul ne agresază deci pe fiecare în parte deoarece, vrăjiti de parfumul unui fals altruism, ne trădă fragilele valori și talente per-

bucătă cu bucătă". Agentiile private de protecție ar putea astfel lua locul aparatului (greoi) de protecție statală, aşa cum sistemele de legi selectate pe piață aspirațiilor și normelor omenești ar putea să redefină relațiile individului cu ceilalți membri ai comunităților (reglate deocamdată de sisteme legislative unitar-statiale).

Identificarea statului cu cel mai redutabil agresor din lumea modernă nu e – aşa cum au prezentat-o colectiviștii de

diverse nuante – o rătăcire a unor indivizi care visează (în sensul propriu al termenului) să dinamiteze autoritatea “respectabilă” a guvernelor instalate. Logica consecvent-liberală, mizând pe demonta-re mecanismelor mentale ale pozitivismului juridic și ale raționalismului constructivist, are în vedere înainte de orice maniera în care indivizii cooperează în mod eficient: opinia iluzorie conform căreia semenii noștri guvernanți au întotdeauna dreptate atunci cînd ne program-ează bunăstarea arc ca replică ideea că foarte adesea planul altora contrariază interesele fiecărui și că normele și valo-riile eficace din sînul unei societăți sunt mai ales cele acceptate tact și nu cele moșrite în parlamentele “luminate”. Vio-lenței subiacente statului-Proveniență și este deci contrapusă cooperarea pașnică (supravegheată de statul-minimal); credința în colectivitatea abstractă a planiș-tilor e astfel înlocuită de acceptarea li-mitării funciare a capacitatilor individua-le de cunoaștere și colaborare.

Cenzurarea violenței

Punctul de vedere potrivit căruia statul e singurul agresor redutabil e împărtășit – în spațiul literaturii liberale – doar de teoreticienii afini cu abordările eco-nomice ale comportamentului uman. Alți autori se gîndesc mai degrabă la formele “clasice” ale violenței și încercă să dea un răspuns la întrebarea: care sunt limitele prezentei violenței într-o democrație?

Mai întîi de toate, trebuie spus că aceste abordări asumă implicit ipoteza că democrația este un tip de regim în mod esențial non-violent, un set de practici și

niile sale cele mai generale ca o opoziție război-comerț (ori violență fizică-coope-rare pașnică); 2) în al doilea rînd, războiale mondiale ori proiectele revolu-tionare ale schimbării radicale a lumii – veritabile capitole antimoderne în mare-a carte a modernității – și-au epuizat suf-lul; 3) resturile acestor “intunecate vremi” pârind a fi imaginile violenței cu care e bombardată opinia publică.

S-ar putea că o asemenea frază să in-trige: în fond, de ce am fi înainte de orice sensibili la *imagini* și nu la *violențe* pe care ele le înregistreză? De fapt, e vorba aici de două chestiuni distințe: prima e exclusiv pragmatică și se referă la perpe-tuarea violenței printr-un anume tip de e-ducație; cea de-a doua e strict teoretică și ea vizează condițiile de posibilitate ale lumii moderne; e vorba de întrebarea: po-ate fi gîndită o lume pacificată, lipsită deci de orice conflict, o lume postistorică?

K.R. Popper remarcă într-un volum de interviuri destul de recent (*La lezione di questo secolo* – 1992, trad. fr. Anatolia, 1993) că, după stingerea luptei ideo-logice dintre marxism și anti-marxism, prioritațile zilei au devenit pacea (con-trolul nuclear), stoparea demografiei ne-controlate și cenzurarea violenței și a asasinatului care au devenit moneda cur-rentă în mass-media. Argumentul său în favoarea cenzurii și următorul: violența nu poate face parte în continuare din peisajul cotidian, căci “minorii de azi se vor obișnui cu ea” (ed. cit., p. 78), cul-tura politică a comunităților (încă) demo-cratic transfigurînd în scurt timp carac-tele lumii de mîine. Statul de drept tre-bue deci să se ocupe de educarea copi-ilor, ceea ce – în opinia lui Popper – nu

munitatea politică avînd în vedere libe-ritatea culturală a membrilor ei, dar și respon-sabilitatea pe care și-o asumă cei care i se adreseză. Nu poți fi un spirit liberal atunci cînd îți îndemni semenii să-și uci-dă adversarii. Popper adaugă că nu ești liberal nici dacă rămîni indiferent atunci cînd alții fac o asemenea propunere, fi-indcă există riscul (enorm) ca semenii tăi să uite că nu asta e lumea cea bună.

Irving Kristol, un conservator ameri-can, vorbind despre cenzurarea porno-grafiei sugera că aceasta e o formă de violență la adresa naturii umane, care e redusă la o singură dimensiune – obscenitatea (vezi textul său “Pornografie, ob-scenitate și justificarea cenzurii” din volu-lumul *Reflexions of a Neoconservative*, 1983). El mai spunea că problema cen-zurii e legată de cea a idealurilor unei comunități: trebuie să-ți propui ca societea din care faci parte să fie o *bună soci-etată*, iar în acest caz interzicerea porno-grafiei devine indispensabilă (căci nu poți asocia bunăstarea lumii cu ridiculiza-re ființei umane). Cred că argumentul lui Kristol poate fi aplicat discuției mai ample despre violență fizică.

Pe de altă parte, ideea unei lumi paci-ficate, deși intens vehiculată, este, la o analiză atentă – contradictorie. Pentru o asemenea sintagmă s-au propus multiple înțelesuri; iată trei dintre ele. După unii autori, ce se reclamă din liberalism, ar fi vorba de o lume reglată doar de relații comerciale (bazate pe concurență și în-credere). Cred că în acest caz e vorba de un optimism nestruinit de rațiune: e greu de crezut că toată lumea va putea în-telege într-o zi concurența ca o ocazie de a-și pune talentele în serviciul celorlalți

fizic; lumea modernă, oricăr de bună ar fi, rămîne totuși o copie imperfectă a celei descrise de metafizicieni.

“Marea Asociație” și “Societatea li-beră” (deschisă) sunt două din numele date comunității moderne. În literatura liberală de la Bernard Mandeville și Adam Smith la Friedrich von Hayek și Karl Popper. Nici unul din aceste nume nu trimite în chip explicit la caracterul non-violent al lumii moderne. Aceasta e poate și unul din motivele pentru care uităm adeseori că libertatea, deschiderea ori asocierea voluntară sunt singurele re-pere ale bunăstății lumii. “The good society”, termen folosit de Graham Wallace și Walter Lippmann, sugerează mult mai clar că lumea modernă e una bună, dar nu face nici el referire la tema violenței. Nici unul din autorii cităi n-a legat însă libertatea de violență. Ei știau de altfel că violența va rămîne o tentație permanentă pentru ființa umană. Spiritul democratic, cel care face din fiecare membru al unei comunități un cetățean – deci un individ capabil să influențeze cursul evenimen-telelor, e singura soluție rezonabilă a ecua-tiei violenței: astăzi vreme că fiecare poate decide cum să-și administreze relațiile cu ceilalți, alegerea violenței im-plică (și) riscul de a-i cădea într-o zi pra-dă; alegerea cooperării raționale și pașnice dă, în schimb, mai multe șanse siguran-ței generale, întrucât civilitatea de-curge după toate apărările din compor-tamentul rațional și nu din cel violent.

Nu cred că acceptarea acestor mini-me evidențe poate deveni universală. În-tr-o asemenea stare ipotetică, lumea, deși mult mai pașnică, ar deveni probabil plăcătoare. □

comportamente politice care restrîng fo-losirea violenței ca mod de soluționare a diverselor conflicte de interes ale mem-brilor unei societăți. Nu mai e deci vorba de stat ca protector al individului (împo-triva violențelor potențiale ale celorlalți), ci de democrație ca regim contrar violen-ței. Ceea ce – paradoxal e faptul că lumea mod-ernă (anti-violentă în funda-men-telor ei), e astăzi saturată de *imaginile vio-lenței*. Voi reaminti aici că: 1) antite-ză antic-modern a fost aproimată în li-

contrazice nicidcum principiile funda-men-tale ale liberalismului, fiind vorba – în acest caz – de un autoritarism moral și nu de unul politic.

Discuția e extrem de interesantă în măsura în care susținătorii cenzurării violenței s-au văzut calificați drept anti-liberali de toți aceia care văd în exis-tența cenzurii proba irefutabilă a pa-ternalismului și a spiritului anti-individua-list. Cred însă că în acest caz e vorba de o neînțelegere: Popper vorbește de co-

ori își va respecta cuvîntul dat. Alți au-tori se gîndesc la o lume pacificată “de cineva anume” (de o clasă, o rasă etc.); în asemenea contexte, sintagma “lume pacificată” nu face decît să reia ruginul deziderat revoluționar, ale cărui conse-nințe sunt azi cunoscute de orice spirit lucid. În fine, lumea pacificată e înțelea-să uneori ca o lume imobilă, lipsită de orice schimbare: ne aflăm în acest caz în fața unei confuzii, căci o asemenea lume nu poate exista decît în tratatele de meta-

CRISTIAN PREDA (born in 1966) teaches political philosophy at the Faculty Internationale de Sciences Humaine, Univ. of Bucharest. He obtained a DEA in history of philosophy at Sorbonne, Paris, 1991 and actually is a Ph. D. candidate in political philosophy at the EHESS, Paris, under the direction of Pierre Manent.

Paradigme ale violenței colective

ȘTEFAN STĂNCIUGELU

"Dacă agresivitatea omului ar fi la același nivel cu cea a animalelor, atunci societatea umană ar fi mai degrabă una pașnică"
E. Fromm, *The Anatomy of Human Destructiveness*

Explicațiile asupra violenței colective sănătoase sunt la fel de variate ca teoria socială înșăși, observă J.B. Rule, în lucrarea *Theories of Civil Violence*.

Aproape orice școală majoră și tendință în istoria gândirii sociale și politice a oferit, mai mult sau mai puțin, explicații teoretice asupra violenței colective. În ultimii douăzeci de ani, mai mult, avem de-a face chiar cu o explozie de scrieri asupra acestui subiect, inclusivând astăzi studii teoretice, cît și cercetări aplicate.² Aceste observații se referă însă doar la un anumit tip de violență colectivă: "distrugere deliberată de persoane și proprietăți, de către oameni actionând împreună"³. În literatura de specialitate există cel puțin alte două categorii de studii care conferă violenței colective un alt sens decât cel precizat anterior. O serie de studii, de exemplu, tratează violența colectivă ca o acțiune socială "pozitivă", aceasta având un rol important în perspectiva grupului social, funcția sa specifică fiind aceea de a menține la un anumit nivel solidaritatea grupului. Alte studii se ocupă cu "violenta semnelor", și analizează rolul acestora în viața politică: aceasta este "violenta simbolică".

Iată deci trei paradigmă care tratează despre violență într-o manieră total diferită. În continuare, voi căuta să le prezint separat, prin teoriile lor cele mai influente.

Paradigma violenței constructive

Cele mai multe studii care definesc violența colectivă în acest fel se ocupă de societățile primitive. Cazuri exemplare pentru acest tip de analiză mi se par lucrările lui R. Girard și P. Baudry, care accentuează asupra roulului pozitiv al violenței colective în cadrul societăților arhaice.⁴

"Violenta nu este doar acțiunea care distrugă sau amenință. Orice societate folosește violență pentru afirmarea vieții" – notează Girard, introducând termenul de "violență rituală și fondatoare", prezent în toate societățile arhaice. În aceste comunități, riturile și sacrificiile joacă rolul sistemului judiciar al societăților moderne. Altfel spus, acestea sunt o formă de evacuare a violenței colective, prezentă în mod latent în orice grup social. Riturile și sacrificiile asigură solidaritatea grupului, ai cărui membri sunt forțați să participe la același sistem de valori. În acest sens, violența rituală joacă un rol fondator în viața comunităților arhaice, funcția ei fiind aceea de a opri "dezvoltarea germenului violenței colective"⁵. Mai mult, miturile creației vorbesc toate despre puterea societăților tradiționale de a transforma violența oribilă într-o forță creatoare care, în loc să distrugă, fondează ordinea:

"Toate zeitățile, eroii și creațurile mitice sunt prinse într-un joc al violenței"⁶

The purpose of this essay is to offer an image about the various meanings of the concept of "violence". I have identified three meanings which students in social and political sciences give to this concept: a) violence as a constructive action (an ordering and structuring principle of certain society); b) violence as a symbolic action, usually the violent agents being the political elites who try to manipulate the people via mass-media; c) violence as a destructive action. I tried to put the studies written on this subject together, grouping them in what it is called "paradigm". Considering the meaning of the concept, the strategies of research, and the specific discourse on violence, I have ordered all this diversity in three paradigms which I am going to present further.

Logos spermatikos din mitologia creștină este expresia unei astfel de violențe transformate, care a devenit un principiu structurant și ordonator al unei anumite societăți.⁷

P. Baudry arată că violența poate deveni o forță constructivă și folositoare, cu condiția ca întreaga colectivitate să aibă acces la ea într-o formă ritualizată. Societatea modernă blochează accesul colectiv la manipularea violenței. Baudry accentuează pe enoria inaptitudine a societății moderne de a folosi violența ca o forță creatoare:

"Puterea se propune pe ea însăși posesoare a monopolului asupra violenței. Procesul de emergență a instituțiilor sociale este în egală măsură un proces de trecere de la violența ritualizată la violența confiscată".⁸

Dar studiile asupra societăților tradiționale nu sunt singurele care tratează violența ca o forță creatoare și constructivă. Fondatorii Școlii de la Chicago analizează violența colectivă astăzi în ipostaza sa de forță distructivă, cît și în cea de forță creatoare.

R. Park și T. Burgess scriu în *Introducere la știința sociologiei*:

"Frâmbăntările sociale (*social unrest, social behaviour*) pot fi și un simptom pozitiv, de sănătate a societății. Numai atunci când procesul de dezorganizare se desfășoară astăzi de rapid și într-o astăză măsură că întreaga structură socială existentă slăbește și, de aceea, societatea nu se poate ajusta singură, frâmbăntările sociale pot fi privite ca un simptom patologic".⁹ Aceste acțiuni colective sunt rezultatul căderii controlului social. Ele pot fi privite însă și ca mijloace ale proceselor inovatoare în societate. Aceste procese schimbătoare în societate se exprimă prin conflict social și competiție. Opusul lor, acomodarea și asimilarea, sunt celalalt obiect de studiu al sociologiei, consideră Park și Burgess, încercând o "hartă conceptuală" a obiectelor de studiu ale sociologiei.

Paradigma violenței simbolice

În principal, acest tip de abordare a violenței se ocupă cu producția de semne și imagini în cîmpul politic. Această acțiune nu este cauza directă a comportamentului violent. Între producătorul de semne și imagini și receptor se interpune un instrument de transmitere a acestora, și anume mass-media. În cadrul paradigmăi am identificat două categorii de studii, pe care le-am grupat în funcție de central lor de interes. Am făcut distincție între studii care se centrează pe procesul de producție a semnelor (imaginilor) cu

destinație politică (sau care au o valoare politică subiacentă), și studii care se centrează pe violența generată de transmiterea prin mass-media de semne și imagini violente.

Reprezentative pentru prima categorie sunt analizele lui P. Bourdieu și J. Baudrillard. Bourdieu are chiar meritul de a fi introdus termenul de "violență simbolică", termen care, la rîndul lui, este definit prin raportare la cel de "putere simbolică". Jocul politic, spune autorul, este un joc de violență simbolică. Prin mass-media oficială, puterea politică încearcă să impună anumite reprezentări asupra lumii sociale.¹⁰ Aceste reprezentări fac oamenii să acționeze în acord cu interesele agentului care le-a produs și le-a impus, agentul politic. Formele simbolice (vizuale, verbale) poartă voia politică a acestuia.

O formă importantă a violenței simbolice exercitată de Putere asupra lumii sociale este discursul politic, un "discurs monopolist" prin excentă.¹¹ Prin el, Puterea urmărește să manipuleze indivizi, astfel încât propriile sale scopuri să pară ca fiind chiar cele ale indivizilor asupra căror guvernează. Această funcție nu poate fi împlinită decât de un discurs care să conțină măcar o fărâmă de adevăr însă. Acesta este "discursul atrofiat" al Puterii.¹²

Referitor la violență simbolică a discursului ideologic, Baudrillard introduce termenul de "hiperrealitate", ceea ce se referă la imaginea falsă creată de Putere, al cărei discurs este încărcat de "hiperrealism".¹³ Baudrillard largăște, în alte lucrări, sfera agentului producător de semne, cu domeniul publicității. Omul zilelor noastre este un "consumator de semne" vehiculat de mass-media, pentru reclamă. Autorul identifică o funcție politică subiacentă discursului publicitar: "Lumea aceasta pe care o oferim noi (agenții economici) este cea mai bună și cea mai confortabilă: la ce bun s-o mai schimbă?".¹⁴ Consumatorul de semne interiorizează în egală măsură instanța socială și normele sale. Societatea contemporană e o societate a "violenței de consum" care impune omului, prin semne, o lume care nu e a lui; ea e dominată de o violență reală și incontrolabilă a mass-media: este violență fără scop și fără sfîrșit, ca și consumul de semne însuși.¹⁵ În asemenea condiții de dependență consumatoristă, a fi liber rămîne o simplă iluzie. Pînă și liberalismul – ca practică politică – exploatează indivizi, zicînd cu Marcuse. Lumea socială este dominată de o gîndire unidimensională, promovată de cei care dețin puterea și de furnizorii lor de informații asupra masei de indivizi.¹⁶ Procesul de impunere a intereselor politice este, deci, unul de represiune prin

semne și imagini. Această acțiune este întemeiată într-o logică totalitară. Omul societății industriale a încetat să mai fie independent. Scopurile lui sunt construite și modelate în conformitate cu anumite rutine externe, cum precizează Ch.W. Mills. Oamenii cu adevărat independenți există doar la vîrful puterii politice, economice și militare. Ei sunt aceia care alcătuiesc elita puterii în SUA, adaugă Mills.¹⁷

În afara violenței semnelor în spațiu politic și, mai larg, al consumului de semne, se poate vorbi de violență simbolică și într-un spațiu restrîns, precis determinat: spațiu academic. Actorii sociali ai acestui spațiu cultural sunt fie detinători ai unor poziții în cadrul ierarhiei universitare, fie artiști ori scriitori. În toate situațiile, avem de-a face cu centre și spații de putere simbolică. În cadrul universității, puterea simbolică este instituționalizată. În lumea artiștilor și scriitorilor, violența simbolică a centrului de putere simbolică este întemeiată doar în prestigiul cultural ("capital cultural").¹⁸

Cealaltă categorie de studii din cadrul acestei paradigmă a violenței simbolice, se centrează pe comportamentul antisocial determinat de procesul transmiterii de imagini și simboluri prin mass-media. Cele mai multe cercetări analizează impactul social al televiziunii și formele de devianță socială pe care acesta le generează.¹⁹ Un subiect aparte al acestor studii este terorismul ca acțiune socială violentă, alimentat de mass-media. Pentru acest caz, de o importanță specială mi se pare a fi studiul lui A.P. Schmid, *Violență și comunicare*. Ideea fundamentală a studiului este aceea că terorismul este înalt dependent de informația care invită la folosirea forței și la violență. Analiza relației de determinare informație-terorism, începe cu un exemplu al comunicării directe între cel care invită la folosirea forței (violentă) și multimea prin care discursul liderului devine realitate:

"Regimul de teroare al lui Robespierre a fost oprit pe 9 Thermidor (27 iulie 1794), prin interzicerea accesului acestuia și al lui St. Just la Forumul speaker-ilor în timpul Convenției franceze. Deprivîndu-i de mijlocul lor principal (comunicarea cu multimea – n.n.), terorismul acestora a încetat."²⁰ În restul studiului, autorul se ocupă cu terorismul generat în condiții în care între multime și centrul de emergență al mesajului purtător de violență se interpune mass-media ca instrument de transmitere (comunicare indirectă). Totuși, cum delimităm mesajul violent de mesajul non-violent, ne întrebăm împreună cu J. Haloran, care nu mi se pare a fi dat un răspuns foarte convingător, în încercarea lui de a lumina cîteva posibile efecte ale consumului de imagini violente prin intermediul televizorului.²¹ În alte lucrări se încercă delimitarea conceptului de "terorism politic" și "teroare politică". Aceasta din urmă se produce în cazuri în care avem de-a face cu acte izolate și în forme de indiscriminare extremă de violență de masă. O astfel de teroare nu e nici sistematică și nici organizată, fiind astfel imposibil de controlat. Terorismul

politice este folosirea sistematică a violenței sau doar a amenințării, pentru a impune sau a proteja scopuri politice.²² Și în aceste cazuri, ca și în cazul special al terorii oficiale, propaganda unei ideologii este absolut necesară. Mass-media este mijlocul prin care se vehiculează aceste simboluri ideologice ale terorii.

Paradigma violenței destructive

La nivelul limbajului cotidian, acest termen de "violență distructivă" apare ca un pleonasm. Putini dintre noi se gîndesc la faptul că violența ar putea fi și altfel, sau altceva decât ceea ce am fost obișnuit să gîndim că este: o acțiune cu efecte distrugătoare. În condițiile în care, în literatura de specialitate, am identificat și studii care tratează violența ca un fenomen social structurant și ordonator, avînd astfel o funcție constructivă într-o societate, termenul de "violență distructivă" cred că și pierde nuanță pleonastică. Există studii care pun în circulație concepte foarte diferite, dar care se referă la aceeași accepțiune larg răspîndită a acestui fenomen social: acțiunea a unor grupuri, instituții etc., care sfîrșește în distrugere de bunuri sau pierdere de vieți omenești. Voi prezenta cîteva dintre aceste concepte.

Violenta politică. Violența este politică atunci când se face uz de ea în scopul controlului sau influenței unor politici sociale sau distribuției de putere.²³ În perspectiva agentului provocator, se poate distinge între violență grupurilor care tintesc puterea politică și violența statului, realizată prin intermediul instituțiilor sale (politice, armată, serviciul secret de informații etc.). Mai departe se poate distinge între violență internă și violență a statului în exteriorul granitelor sale. Aceste din urmă tipuri de violență, în care agentul purtător este statul, cred că ar putea fi strînsă sub conceptul de "violență instituțională".

Violenta democratică. Violența statului asupra lumii sociale și democrația sunt doi termeni care se exclud. Am înfînlit însă un autor care sugerează că ar putea exista și o "violență democratică". Aceasta este o formă a violenței politice (violență instituțională) care servește scopurile democratice (egalitate, libertate etc.). Un astfel de caz al violenței democratice ar fi acela în care, de exemplu, statul, prin politica sa, încearcă să se opună discriminărilor rasiale.²⁴

Violenta industrială. Termenul se referă la situații în care avem de-a face cu un conflict în care sunt implicați ca agenți statul, prin instituțiile sale repressive, și muncitorii organizați în sindicate și angajați într-o grevă.²⁵

Violența proletară este un concept apropiat celui de violență industrială. G. Sorel însă, ca teoretician al sindicalismului revoluționar, consideră că această violență trebuie să restaureze structura de clasă, în principal în forma grevei generale.²⁶ În acest sens, ea rămîne o violență politică, autorul considerind că termenul de "violență" este legitim doar atunci când este aplicat acțiunilor prin care se încearcă distrugerea unei ordini social-politice în care guvernează o minoritate (burghezia); aceasta se potrivește revoluției proletare. Pentru cazurile de agresiune dinspre minoritatea guvernătoare spre majoritate, se propune termenul de "forță".²⁷

Violența istorică ar putea fi un termen potrivit pentru a desemna procesul

pe care Marx l-a precizat, la un moment dat, în *Contribuții la critica economiei politice*: "Pe o anumită treaptă de dezvoltare a lor, forțele de producție materiale ale societății intră în contradicție cu relațiile de producție existente (...). Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se transformă în cătușe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluție socială".²⁸ În acest sens, ridicându-se împotriva lui Duhring, Engels încearcă să demonstreze că factorul de ultimă instanță al violenței nu rezidă în politic, ci în economic. "Violența este elementul istoric fundamental"; ea este mijlocul, în timp ce avantajul economic este scopul: "Violența este moașa oricărei societăți vechi care poartă în pîntelele ei o societate nouă, ea fiind instrumentul prin care mișcarea socială își croiește drum, sfărîmînd formele politice încremenite și moarte".²⁹

Seria termenilor care se referă la una și aceeași acțiune socială – violență distructivă – e de departe de a se încheia aici. Am vrut doar să sugerez complexitatea acestei paradigmă al cărei concept central cu greu se poate bănuia și fi atât de alunecos, astăzi vreme cît este tratat la nivelul simțului comun. Diversitatea neașteptată de mare întîlnim și la nivelul teoriilor "pure" asupra violenței colective.

1. Teoria calculului rațional. Conform acestei teorii, originile violenței colective trebuie căutate în interesul pe care participanții îl urmăresc atunci când se angajează într-o astfel de acțiune. Violența colectivă este, deci, un fenomen social rațional, indivizi angajați în astfel de acțiuni urmărind un scop precis: avantaje materiale sau facilități de altă natură. În funcție de tipul de interes care generează violență colectivă, se pot distinge teorii ale interesului individual și teorii ale interesului colectiv.

a) Studiile care explică violența colectivă prin intermediul interesului individual se referă la situații în care fiecare participant beneficiază de un anumit avantaj, pe care îl are în minte în momentul în care se angajează într-o astfel de acțiune. De exemplu, situațiile în care apare violență în urma unor acțiuni colective prin care se cere guvernului micșorarea impozitelor sau anumite politici prin care să ia măsuri în favoarea unor segmente sociale determinante – fermieri, veterani, chiriași, mici proprietari etc.³⁰

b) Teorii politice ale violenței colective. Piesa centrală a acestor studii, atunci când încearcă să dea seama despre originile violenței, este interesul colectiv. Ca și celelalte teorii centrate pe interesul participanților, acestea privesc violența colectivă ca un caz aparte al acțiunii sociale. Cele mai multe violențe apar din acțiuni sociale pașnice: demonstrații, mitinguri, carnavaluri etc. Spre deosebire de restul teoriilor care tratează despre violență colectivă, în cazul teoriilor politice, acțiunea îndreptată împotriva guvernului sau unei alte instituții are o structură specială. Ch. Tilly identifică patru componente: interesul colectiv, organizarea, mobilizarea și ocazia (momentul sau contextul).³¹ Aceste acțiuni sociale fac parte dintre formele "moderne" ale violenței colective, care se pot identifica în istorie începînd cu secolul al XIX-lea, precizează autorul în *The Contencious French*.

2. Teoria mulțimilor

a) Doctrina iraționalistă. Cel mai penetrant și cel mai cunoscut studiu de această natură este cel al lui Gustav LeBon, *La psychologie des foules*. Comportamentul violent al mulțimii, spune

autorul, este determinat de iraționalismul care pune stăpînire pe indivizi în cadrul mulțimii. Aici individul încetează să existe ca personalitate conștientă, el dezvoltându-se în mulțimea care poate deveni la fel de ușor și călău și martir: "Prin simplul fapt că aparține unei mulțimi, omul coboară aşadar cîteva trepte pe scara civilizației. Izolat, el poate fi un individ cultivat, în mulțime însă, este un instinctual, prin urmare, un barbar. Are spontaneitatea, violența, cruzimea și, totodată, entuziasmul și eroismul ființelor primitive".³² Originile violenței trebuie căutate, deci, în contagiunea mentală, proximitatea psihică și fizică a indivizilor care pierd în așa măsură controlul asupra propriilor acțiuni, încît se pot manifesta chiar împotriva intereselor personale.

b) **Teoria interacționistă.** Scoala de la Chicago (fondatoare a curentului sociologic numit în anii șaizeci "interacționismul simbolic"), oferă și ea explicații asupra comportamentului violent care, așa cum a fost precizat în cadrul paradigmăi violenței constructive, nu este totdeauna un semn al patologiei sociale. Park și Burgess (fondatorii Școlii) privesc comportamentul colectiv (*social unrest, collective behaviour*) ca rezultatul unei stări de spirit a mulțimii în care impulsuri minore alcătuiesc o tendință generală care orientează manifestările indivizilor. Această tendință generală ia naștere prin interacțiunile indivizilor: comportamentul colectiv este "comportamentul indivizilor sub influența unui impuls care este comun și colectiv, astfel spus, este rezultatul interacțiunii sociale".³³ Mulțimea acționează fără diserență: Ea "nu are trecut și nici viitor".

3. **Teoria "deprivării relative" (relative deprivation).** Această teorie a căpătat o largă circulație începînd cu anii șaizeci, devenind cea mai populară teorie sociologică în explicarea evenimentelor de violență colectivă în mass-media. Originile violenței colective stau în frustările pe care segmente ale populației le resimt într-o anumită perioadă de timp, aproape toti adeptii acestei teorii referindu-se în primul rînd la frustările de natură economică. Aceste dezvoltări ale teoriei se intemeiază pe un studiu sociologic prin care se stabilește un anumit mecanism în care frustarea socială se află într-o relație de determinare cu comportamentul social violent: "Sursa primă a capacitatea umane de a reacționa violent este mecanismul agresiune-frustrare. Acest mecanism ar putea fi comparat cu legea gravitației: ori de câte ori oamenii se simt frușați, ei au o predispoziție la a acționa violent direct proporțională cu intensitatea frustării".³⁴

Prezentarea mea se oprește aici, fără a avea pretenția că a epuizat orientările în științele sociale care s-au ocupat de teoretizarea violenței colective. Eu am urmărit doar să atrag atenția asupra diversității accepțiunilor pe care termenul le are în literatura de specialitate, încercând să prezint foarte schematic cele mai importante teorii pe care le-am grupat în cele trei paradigmă. Aceasta este nivelul la care se situează scopul prezentării mele. □

Bibliografie

1. J.B. Rule, *Theories of Civil Violence*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1988, p. 9.
2. op. cit., p. XXI.
3. op. cit., p. 11.
4. R. Girard, *La violence et le sacre*, Grasset, Paris, 1972; P. Baudry, *Une sociolo-*

gie du tragic, C.E.F., Paris, 1986.

5. R. Girard, *op. cit.*, p. 13; 40.

6. idem, p. 373.

7. Ilie Bădescu, *De la violență ritualizată la violență confiscată*, manuscris dactilografat.

8. P. Baudry, *op. cit.*, p. 32.

9. R. Park, E.V. Burgess, *Introduction to the Science of Sociology*, University of Chicago Press, Chicago, 1969, p. 26.

10. P. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Polity Press, Cambridge, 1991.

11. Jurgen Habermas, *Legitimation Crisis*, Beacon Press, Boston, 1976. Conceptul este citat în Burton și Carlen, p. 76 (vezi mai jos).

12. F. Burton și P. Carlen, *Official Discourse*, Routledge and Kegan Paul, London, 1979.

13. Jean Baudrillard, *L'échange symbolique et la mort*, Gallimard, Paris, 1976, pp. 101-110; vezi și analiza mitului egalitarismului și forma sa marxistă, din *Le miroir de la production*, Casterman, Paris, 1973, p. 129 și urmărt.

14. Jean Baudrillard, *Les systèmes des objets. La consommation des signes*, Gallimard, Paris, 1968, în special pp. 206-208; 194.

15. J. Baudrillard, *La société de consommation*, Gallimard, Paris, 1970, pp. 278-279; 308.

16. Vezi Hebert Marcuse, *One Dimensional Man*, Beacon Press, Los Angeles, 1964.

17. Ch. Write Mills, *The Power Elite*, Oxford University Press, Oxford, 1966, pp. 320-323.

18. P. Bourdieu, *Homo academicus*, Editions de Minuit, Paris, 1984.

19. Pe această temă există o întreagă literatură; vezi, în special, W. Schram, *Television in the Lives of our Children*, Stanford University Press, Stanford, 1961 și Todd Gitlin, *The World is Watching*, University of California Press, Berkeley, 1980.

20. A.P. Schmid, *Violence as Communication*, Sage Publication, London, 1982.

21. J. Haloran, *The Effects of Media Portrayal of Violence, and Aggression*, în *Media Sociology*, J. Thundsdal (ed.), Constable, London, 1970.

22. P. Wilkinson, *Political Terrorism*, McMillan, London, 1974; vezi în special Introduction, unde își stabilește conceptele.

23. Ernest van den Haag, *Political Violence and Civil Disobedience*, Harper and Row, New York, 1972, pp. 60-61; 75.

24. Ted Honderich, *Democratic Violence*, în *Violence and Aggression in the History of Ideas*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1974, pp. 99-112, Ph. Wiener și J. Fisher (ed.).

25. vezi Rhodri Jeffreys, *Violence and Reform in American History*, New Viewpoints, New-York, 1978, cap. Workers and Violence și Government and Order.

26. Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, Marcel Rivière, Paris, 1910, ediția II, pp. 91; 110; 207.

27. idem, pp. 240-250.

28. Karl Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Edit. Politică, București, 1960, ediția II, p. 9; vezi și *Revolution in China and Europe*, în *The Portable Karl Marx*, New York, 1983, pp. 159-160.

29. Fr. Engels, *Rolul violenței în istorie*, Edit. Politică, București, 1978, p. 40; vezi și pp. 11; 18; 20.

30. Mancur Olson, *The Logic of Collective Action*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1971; cf. J.B. Rule, *op.cit.*, pp. 30-34.

31. Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution*, Reading, Addison Wesley; cf. J.B. Rule, *op.cit.*, pp. 178-179.

32. Am folosit traducerea *Psihologia mulțimilor*, Edit. Anima, București, 1990 (Oana Vlad și Marina Ghîțoc), pp. 7; 15-16.

33. R. Park, E.V. Burgess, *op. cit.*, pp. 798-799; 861.

34. Ted Gurr, *Why Men Rebel?*, Princeton University Press, Princeton, 1970, pp. 36-37.

GENEZA PACTULUI DE Vechile probleme

MIHAIL DOBRE

Vechile probleme și noua Europă

Evenimentele petrecute în 1989 în statele Europei Centrale și de Est, care au marcat prăbușirea regimurilor comuniste din imperiul extern sovietic și, prin aceasta, au dus la modificarea sistemului de securitate european, aveau să fie permise cu mare entuziasm în cercurile politice din spațiul euro-atantic. Astfel, tri-

The article tries to highlight some basic features of the political thinking that led to the launching of the EU initiative on a Stability Pact in Europe. Underlining the EU emphasis on the requirement to cope with problems related to minorities and borders for the sake of the European stability, the author suggests that the success of this initiative depends on the political will of the countries concerned, in accordance with their national interests and their readiness to take part in the general European process.

uneia sau alteia dintre marile puteri, și chiar dacă ideologia intră în declin, răvășită marilor puteri subzistă.⁴ Pe de altă parte, dacă conflictul Est-Vest a fost lătemotivul relațiilor internaționale postbelice, umbrind toate celelalte dispute, încheierea confruntării ideologice a permis revenirea în prim plan a surselor locale

Un Pact de Stabilitate pentru o Europă instabilă

Ineficiența eforturilor internaționale destinate soluționării crizei iugoslave.

umul ideilor nutrit de popoarele europene cu privire la libertate, democrație și progres social și sfîrșitul bipolarismului ideologic o dată cu victoria democrației liberale de sorginte occidentală l-au determinat pe filozoful și politologul american Francis Fukuyama să proclame "sfîrșitul istoriei"¹. Mai important încă, mari lideri ai lumii, precum Mihail Gorbaciov și George Bush, considerind că se petrec mutații fundamentale la scara istoriei, au simțit nevoie de a pune în discuție problema unei "noi ordini mondiale", una în care rolul determinant ar trebui să-l aibă dreptul internațional, cooperarea dintre marile puteri și activitatea organizațiilor internaționale².

Însă, nu mult timp după transformarea radicală a peisajului politic european, speranțele puse în rapida configurație a unei lumi a păcii și prosperității fundamentate pe larga recunoaștere a valorilor liberalismului economic și politic au început să se năruie. Evoluțiile complexe și contradictorii din viața internațională au arătat că disoluția comunismului sovietic – văzut de mulți ca origine a tuturor problemelor – nu putea însemna și disparația factorilor producători de surse tensionale, conflicte profunde putând fi generate de diverse alte cauze³. A căpătat astfel largă recunoaștere faptul că, de-a lungul Războiului Rece, sub învelișul ideologiei s-a găsit interesul național al

ale crizelor și conflictelor internaționale.⁵

În ceea ce privește situația fostelor state comuniste, aflate într-o zonă a Europei profund marcată în trecut de vechi dispute, tensiuni etnice și iridentism naționalist pe care ordinea sovietică le-a înăbusit fără a încerca să le rezolve, au fost voici care au avertizat imediat după căderea regimurilor totalitare că, odată cu dezintegrarea "comunității socialiste" și cu intensificarea crizei economice în regiune, pericolul naționalismului devine real.⁶ Evoluțiile ulterioare nu au făcut decât să confirme această previziune, iar unul din primele evenimente în acest sens a fost, în mod nefericit, conflictul interetnic de la Tîrgu Mureș din martie 1990. Fără îndoială, criza iugoslavă – ca și conflictele săngeroase pe care le-a generat – a depășit, prin dimensiuni și implicații, cele mai sumbre așteptări ale analiștilor politici. Ea a alimentat temerea că un conflict naționalist poate deveni o amenințare pentru *statu quo*-ul teritorial și politic al regiunii, conținând totodată riscul implicării unor mari puteri, al extinderii în zonele geografice limitrofe sau al degenerării într-o situație conflictuală de tipul celei din Liban. Ea a mai arătat neputința organizațiilor internaționale de a gestiona, în structura actuală, o criză în care principalele probleme care trebuie avute în vedere pentru degajarea unei soluții sunt autodeterminarea, națiunile, minoritățile și frontierele.⁷

inclusiv a celor depuse de Comunitatea/Uniunea Europeană, a pus forurile comunitare și statele membre ale Uniunii în fața necesității de a adopta măsuri în vederea asigurării stabilității politice a Europei, care reprezintă o condiție necesară pentru dezvoltarea economică a continentului. Pe de altă parte, statele din Europa Centrală și de Est și-au afirmat dorința de a face parte din Uniunea Europeană, au încheiat acorduri de asociere la Uniune⁸ și și-au văzut recunoscută vocația de a deveni membre ale acesteia, prin hotărârile adoptate la reuniunea Consiliului European de la Copenhaga, din 21-22 iunie 1993, dar în relațiile dintre ele se găsesc probleme create de evoluția istorică a regiunii, care vizează cu precădere frontierele și situația minorităților naționale, detinând prin aceasta un potential de conflict deosebit de ridicat⁹. Pornind de la aceste realități, iniativa franceză privind organizarea unei conferințe în scopul realizării unui Pact de Stabilitate în Europa și-a propus să creeze mijloacele cu care europeanii să poată evita apariția unei "a doua Iugoslavii" în Europa Centrală și de Est, iar aceste mijloace să îmbrace forma unor acorduri de bună vecinătate referitoare la frontiere și minorități naționale, prin care țările asociate să reglementeze, înainte de admisrea în Uniune, problemele care ar putea amenința stabilitatea europeană.

De fapt, ce anume a stat la baza inițiativei franceze, care a fost preluată și slefuită apoi de forurile comunitare? Ce anume s-a dorit prin lansarea acestei inițiative, dincolo de limbajul relativ sec al documentelor cu referire la legătura dintre securitatea europeană și aplicarea

STABILITATE ÎN EUROPA și noua Europă

principiilor deja stabilite cu privire la frontiere și minorități?

“Reconcilierea cu istoria” = o șansă pentru Europa

În primul rînd, se poate aprecia că factorii comunitari au dorit să atragă atenția țărilor care solicită aderarea la Uniune că lumea în care vor să se integreze împărțește nu numai valori democratice de ansamblu, ci și valori de conviețuire și abordare a relațiilor reciproce la care trebuie să adere, dacă vor ca din această lume să facă și ele parte. Aceste valori, trecând dincolo de asumarea principiilor statului de drept, guvernării democratice și economiei de piață, vizează cu precădere promovarea toleranței reciproce, înlăturarea confruntării, descifrarea de soluții în comun pentru problemele existente și, nu în ultimul rînd, ideea “reconcilierea cu istoria” (cu exemplul deosebit de relevant al relațiilor franco-germane), definind astfel “spiritul european” de care sunt animate țările comunitare¹¹.

În al doilea rînd, este de remarcat că inițiativa privind Pactul de Stabilitate, propunându-și să stimuleze țările asociate în depășirea punctelor de vedere care au blocat pînă în prezent dialogul, dorește să le familiarizeze cu un model de colaborare specific țărilor comunitare, în cadrul căruia valorile statului național au suferit transformări semnificative. Astfel, în privința frontierelor, tendința este către “spiritualizarea” lor, în sensul că, deși ele rămîn stabile și neatinse, au loc modificări ale funcțiilor lor tradiționale, cu depășirea caracterului pregnant separator între țări și popoare. În legătură cu minoritățile, accentul se pune pe principiile liberei concurențe, pe dezvoltarea raporturilor la nivel regional, precum și pe toleranță față de comunități locale, și față de limbi și culturi diferite.

În sfîrșit, în al treilea rînd, este evident că Inițiativa Pactului de Stabilitate se constituie într-un test pentru țările care vor să devină membre ale Uniunii, astă din perspectiva cerinței de a-și normaliza relațiile dintre ele înainte de aderare, pentru a nu se transfera un conflict în cadrul Uniunii, cît și cu privire la exprimarea voinei politice a acestor țări de a participa la eforturile comunitare dedicate asigurării stabilității europene. Altfel spus, “dacă o țară participă la conferință, aceasta nu este pentru că are probleme (de minorități sau de frontiere), ci pentru că se simte interesată de subiect”¹².

După ce Consiliul European de la Bruxelles a luat decizia de a declanșa procesul diplomatic care să ducă la realizarea Pactului de Stabilitate în Europa, inițiativa comunitară a fost dezbatută în cadrul unor reuniuni multilaterale, cu participarea reprezentanților Uniunii Europene, ai țărilor asociate din Europa Centrală și de Est, precum și ai țărilor baltice și Sloveniei. În cursul negocierilor, s-au produs câteva modificări ale propunerii comunitare, fără a-i altera

însă ideile fundamentale, iar această stare a lucrărilor a fost reflectată în documentul adoptat la Conferința inaugurală a Pactului de Stabilitate, care a avut loc la Paris în zilele de 26 și 27 mai 1994. Astfel, deși accentul inițiativei este plasat acum asupra conceptului de bună vecinătate, acesta este văzut din perspectiva proiectelor anterioare, francez și comunitar, cu includerea de o manieră clar formulată a problemelor legate de frontiere și minorități. Totodată, la Paris s-a precizat că principiile care vor sta la baza realizării Pactului sunt acelea stabilite în cadrul ONU, al CSCE și al Consiliului European, cu precădere acele principii inscrise în Actul Final de la Helsinki, în Carta de la Paris pentru o nouă Europă, în Documentul de la Copenhaga, în Documentul de la Helsinki - 1992 și în Declarația de la Viena a Reuniunii la nivel înalt a Consiliului European (1993), referitoare la minorități naționale și la inviolabilitatea frontierelor, integritatea teritorială și respectarea granițelor actuale. În ansamblu, conferința inaugurală a încurajat țările care nu au încheiat acorduri de colaborare și bună vecinătate, prin includerea problemelor legate de minorități și frontiere, să se dedice unui asemenea scop prin intermediul negocierilor bilaterale și a participării la mesele rotunde regionale, iar rezultatele acestor activități ar urma să fie evaluate în cadrul unei Conferințe finale de adoptare a Pactului de Stabilitate, prevăzută a se desfășura în termen de un an de la data conferinței inaugurate.

Pactul de Stabilitate constituie o ocazie pentru popoarele europene de a-și dovedi hotărârea de a depăși vechile divizări și de a asigura Europei un viitor de pace. El reprezintă o inițiativă a Uniunii Europene și, datorită importanței pe care factorii comunitari i-o acordă, nu avem a ne îndoii în ceea ce privește legătura dintre succesul inițiativei și procesul de aderare la Uniune a țărilor din Europa Centrală și de Est. Dar “succesul acestui proiect va depinde de voința politică a țărilor (asociate) interesate. Nimeni nu poate și nici nu vrea să le priveze de această responsabilitate. Ele singure sunt în poziția de a găsi, în deplină suveranitate, soluția care le convine cel mai mult și care servește în același timp stabilității în Europa”¹³.

NOTE

1. Francis Fukuyama, “The End of History?”, în *National Interest*, Summer 1989, p.3 și următoarele.

2. M. Gorbaciov menționa, la 11 aprilie 1990, cu ocazia unei reuniuni desfășurate la Moscova, că “ne aflăm numai la începutul procesului de constituire a unei noi ordini mondiale”, în timp ce George Bush definea la 11 septembrie 1990, în fața Camerelor reunite ale Congresului SUA, noua ordine mondială ca fiind “o nouă eră, eliberată de amenințarea terorii, mai puternică în îndeplinirea justiției și mai sigură în căutarea păcii, o eră în care națiunile lumii, Estul și Vestul, Nordul și Sudul, pot prospera și trăi în armonie”. Cf. Adam Roberts, “A new age in international relations?”, în *International Affairs*, 67, 3, 1991, p. 509-525.

3. Vezi Brian Urquhart, “Learning from the Gulf War”, în *New York Review of Books*, 7 martie 1991.

4. Adam Roberts, *op.cit.*, p. 518-519.

5. *Ibidem*.

6. Zbigniew Brzezinski, “Post-Communist Nationalism”, în *Foreign Affairs*, vol. 68, 5, Winter 1989/1990, p.1-25.

7. John Zametica, *The Yugoslav Conflict*, în *Adelphi Paper*, no. 270, IISS, Brassey, London, 1992.

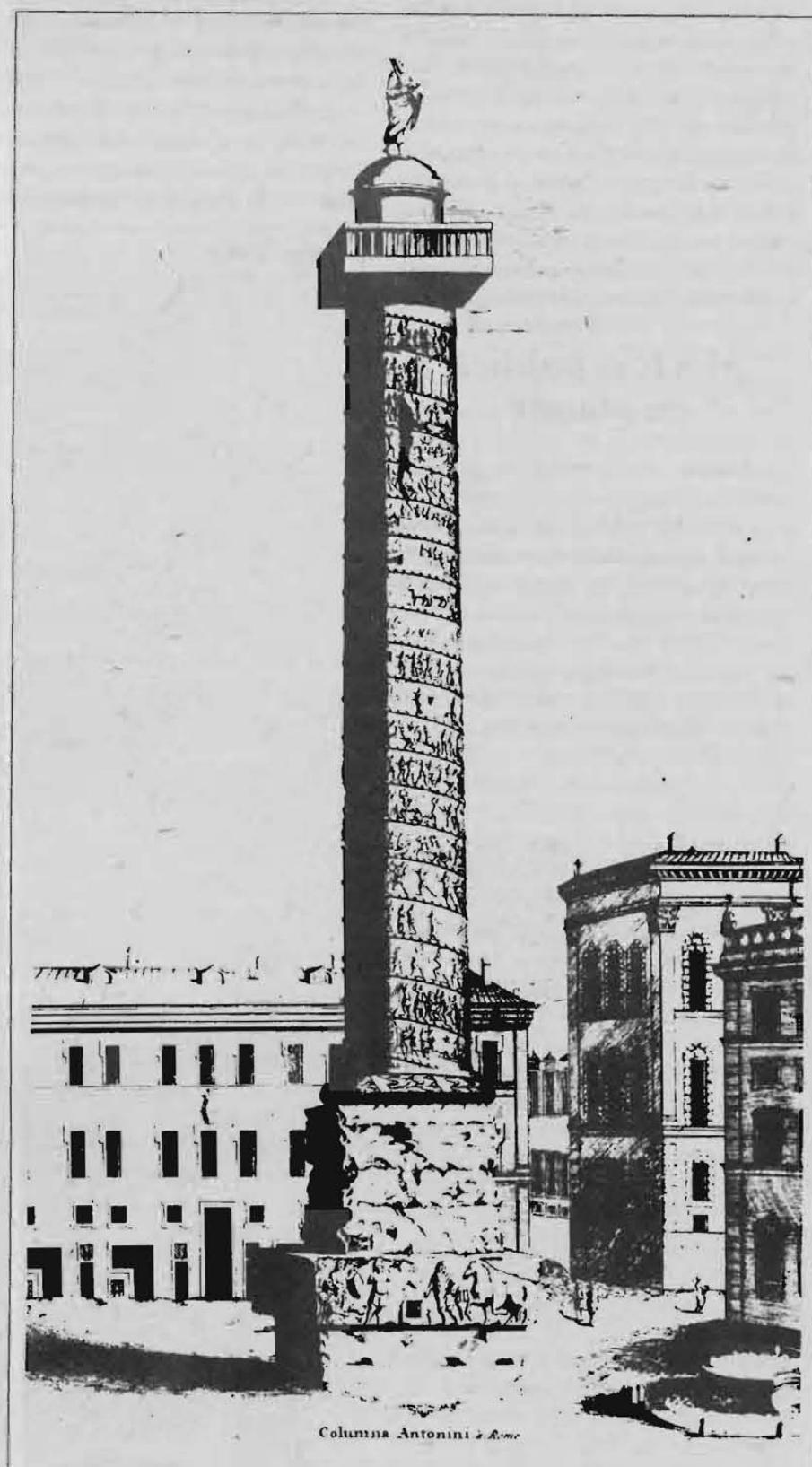
8. Între 1991 și 1993 asemenea acorduri de asociere la Uniunea Europeană au încheiat Polonia, Ungaria, România, Republica Cehă, Slovacia și Bulgaria.

9. Adrian G.V. Hyde Price, *European*

Paix”, semnat de Edouard Balladur și Helmut Kohl, publicat în ziarul “Le Monde” din 27 mai 1994. Pentru problemele de ansamblu ale valorilor și identității europene, vezi William Wallace, *The Transformation of Western Europe*, RIIA, Pinter Publishers, London, 1990.

10. Poziție exprimată de ministrul afacerilor externe al Franței, Alain Juppé, la conferința de presă din 24 mai 1994. Cf. “Le Figaro”, 25 mai 1994.

11. Cf. articolelui “Préparer la Paix”, din ziarul “Le Monde”, 27 mai 1994.

Columna Antonini à Roma

Security beyond the Cold War. Four Scenarios for the year 2010, RIIA, Pinter Publishers, London, 1991, p.56-57.

10. Apud Hurst Hannum, *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination. The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1990.

11. A se vedea articolul “Préparer la

MIHAIL DOBRE - born in Bucharest (1960). He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest and holds a Master of Arts degree in Diplomatic Studies from Diplomatic Academy of London. He currently works with the Ministry of Foreign Affairs.

NATO și politica de alianțe

VALENTIN STAN

Trăim o epocă de profunde mutări la scară globală, în care arhitectura euro-atlantică de securitate și interdependență cunoaște o redimensionare rapidă, în conformitate cu procesele de integrare continentală și apariția noilor sfidări după prăbusirea comunismului. Politica de alianțe, în acest mediu nou, devine o temă centrală a asigurării securității și stabilității în zonă. Mai mult, România și-a propus ca obiectiv central al politicilor sale externe integrarea în NATO, opțiune afirmată de majoritatea forțelor politice din țară și aprobată de Parlament. Din nefericire, modul în care unele instituții ale executivului român, cu precădere Ministerul Afacerilor Externe, acționează pentru integrarea României în NATO, ridică serioase semne de întrebare cu privire la capacitatea unor înalți oficiali români de a promova politica externă aprobată de Parlamentul României.

MAE și politica de alianțe

Avem în vedere o serie de lăuri de poziție ale MAE cu privire la integrarea euro-atlantică a României, dintre care cea mai îngrijorătoare este conținută în interviul acordat de ministrul Teodor Meleşcanu cotidianului *Ora* din 8 iunie 1994. În acest interviu, ministrul afacerilor externe al României expune teoria sa cu privire la alianțele țării noastre. Considerăm că abordarea respectivă ar putea fi relevantă pentru politica externă promovată de guvern, cu precizarea că ceea ce susține ministrul român în interviul amintit reprezintă o negare totală a filosofiei politice ce stă la baza Alianței Nord-Atlantice și o identificare completă a poziției românești cu teoria promovată de directorul serviciului secret extern rus, Primakov, prezentată publicului în noiembrie 1993.

Bineînțeles, România are dreptul să se identifice cu orice poziție politică, exprimată la Moscova sau în altă parte. Rămîne de văzut dacă Parlamentul României a aprobat poziția exprimată de ministrul Meleşcanu și dacă aceasta este calea de urmat pentru poporul român. Elementele esențiale subliniate de ministrul Meleşcanu în interviul amintit sunt:

a) Conceptul de alianță "va trebui depășit", pentru că "ideea de alianță este legată de o lume în care prevalează confruntarea". Deci, "conceptul a fost foarte valabil pentru perioada mai mult sau mai puțin trecută". Ministrul român crede că "acum ne îndreptăm spre un sistem în care alianțele sunt concepute într-un sistem cît mai larg" (subl. n.). De fapt, este vorba de participarea la anumite structuri (subl. n.)".

b) Structurile la care se referă ministrul Meleşcanu sunt "structurile europene". În acest sens, domnia sa are în vedere" integrare pe plan politico-militar" a României, adică în NATO, și "integrarea pe plan politico-economic" a țării

Seeking answers to questions related to the Euro-Atlantic security architecture is the first objective in striving to build up the new alliances for Romania. But, if, instead of adopting NATO political philosophy of collective defense, one is much more inclined to accept the Russian point of view of European collective security, one is supposed to get much closer to Moscow than to Brussels. And, if that one is some high-ranking official of the Romanian Government, there is no wonder Romania is perceived, in the West, as Moscow's ally.

noastre, adică în Uniunea Europeană. Deci, ministrul român face referire la două tipuri de integrare.

c) Definind integrarea, ministrul Meleşcanu afirmă că "este vorba despre integrarea într-un sistem cooperativ de securitate, o securitate colectivă" (subl. n.).

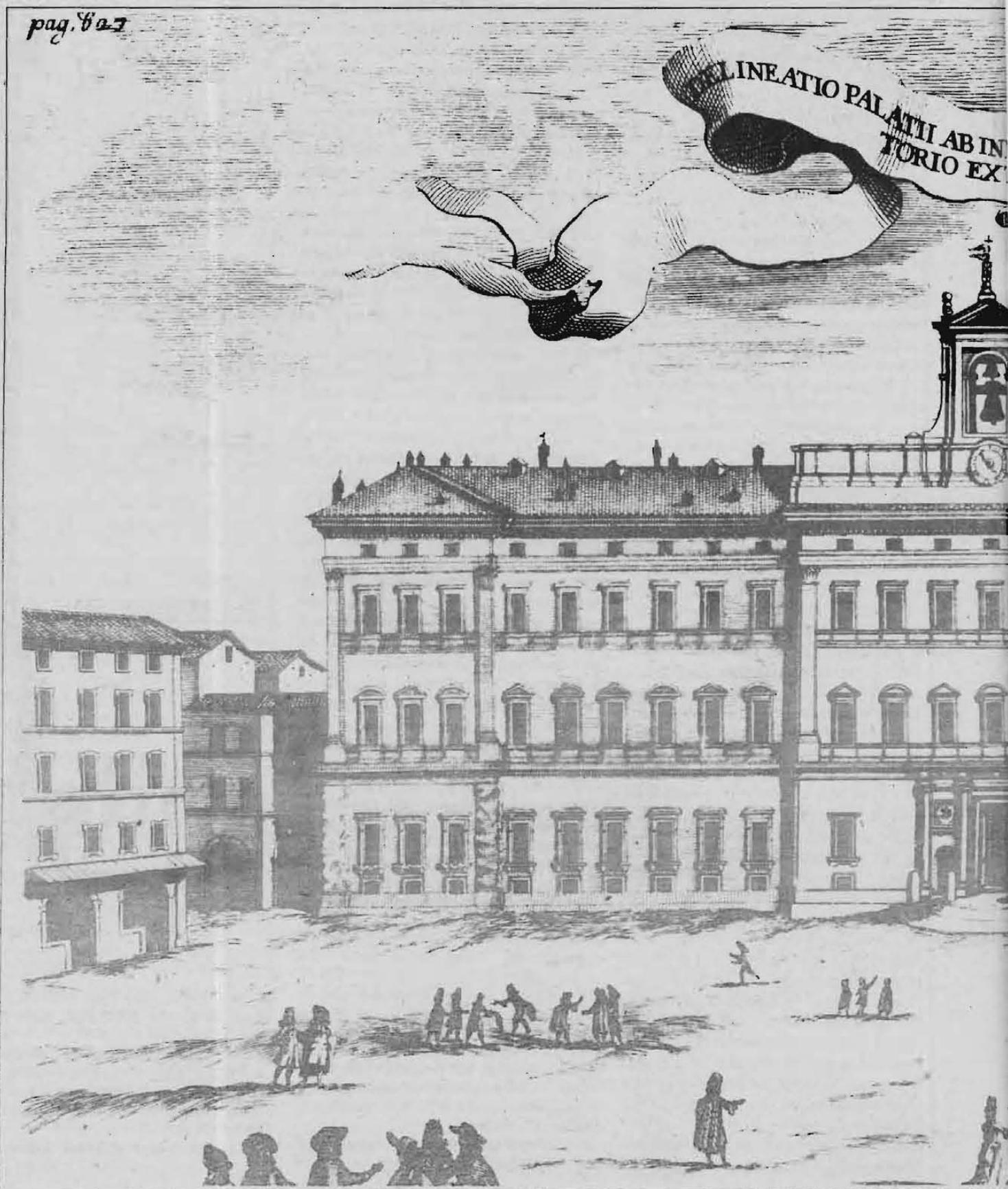
d) Demnitărul român conchide susținând că, "în al doilea rînd, aliații noștri trebuie să fie vecinii noștri de graniță" (subl. n.). În acest sens, "ca sistem de re-

ferință este valabil procesul continuu de cooperare, de participare la CSCE" (subl. n.).

"Apărare colectivă" versus "securitate colectivă"

Trebuie precizat de la început că alianța reprezintă "o relație formală sau

informală de cooperare între două sau mai multe state suverane".¹ În acest sens, alianța este "o funcție necesară a echilibrului de putere, operant într-un sistem multiplu de state".² Astăzi vreme cît va exista "un sistem multiplu de state", cu prerogative de suveranitate fiecare, ca și necesitatea unui echilibru al puterii, este evident că "alianțele sunt o componentă universală a relațiilor dintre entități politice, independent de timp și loc" (subl. n.).³ Afirmația ministrului Meleşcanu că termenul de alianțe "trebuie depășit" și că el ar fi valabil numai pentru trecut intră în contradicție flagrantă cu teoria alianțelor și, aşa cum vom arăta în continuare, are repercusiuni deosebit de grave pentru politica externă românească.

e alianțe a României

În primul rînd, este surprinzător că în MAE nu se face diferență între *strategiile pentru securitate națională și strategiile pentru securitate internațională*.⁴ În cazul strategiilor pentru securitate națională, politicile de securitate vizează reducerea *vulnerabilităților* statului prin diverse metode, una dintre ele fiind "încheierea alianțelor"⁵, care întăresc capacitatea statului de a-și asigura protecția multiplă (politică, economică, militară etc.). La nivel de strategie pentru securitate internațională, atenția este concentrată asupra *cauzelor și surselor* de amenințare la scară globală și a metodelor de eliminare a lor pe cale politică. Un exemplu în acest sens este Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE). Este evi-

dent însă că, în acest context, *politica de alianțe* este esențială pentru securitatea națională a unui stat, pentru simplul motiv că "alianțele reprezintă cu mult mai mult o variație pe tema securității naționale decât o mișcare spre securitatea internațională".⁶ Confirmarea că este așa o aduce și faptul că, "în acest moment, modul de gîndire central pe politica de alianțe este prevalent în NATO".⁷ Acest mod de gîndire este generat de deosebirea fundamentală care există între un *sistem de apărare colectivă*, cum este NATO, și un *sistem de securitate colectivă*, cum este CSCE.

Astfel, ca *sistem de apărare colectivă*, "bunăstarea alianței și a aliaților trebuie să aibă prioritate maximă. NATO se ba-

zează pe *solidaritatea* (subl. n.) aliaților împotriva oricărei forme de amenințare externă. Aceasta este baza securității comune și a asistenței mutuale în cazul unui război... *Solidaritatea* (subl. n.) aliaților este baza pentru capacitatea NATO de a aciona și pentru eficiența sa".⁸ De aceea, NATO, ca *sistem de apărare colectivă*, este, "probabil, cea mai încununată cu succes alianță din istorie".⁹ Acest lucru este demonstrat, cu prisosință, de faptul că, încă de la înființarea sa, Alianța Nord-Atlantică a reușit să protejeze zona NATO de conflicte și instabilitate. Chiar astăzi, cînd Europa este frămînată de conflicte interetnice și războaie pustiitoare, zona NATO este sigură și la adăpost, sub pavăza Alianței. Acest lucru

impune actualitatea *alianței ca sistem de apărare colectivă* și în nici un caz renunțarea la conceptul de *alianță*, aşa cum sugerează, în mod total nefericit, ministru român al afacerilor externe. În ceea ce privește *sistemul de securitate colectivă* centrat pe CSCE, pe care ministru Meleşcanu vrea să bazeze securitatea României, este foarte util a prezenta un scurt excurs în istoria recentă a sistemelor de securitate colectivă în Europa.

Un astfel de sistem a existat sub Liga Națiunilor și evenimentul să a fost de a descuraja agresiunea prin identificarea agresorului și acțiunea concertată a comunității internaționale împotriva lui. Numai că "agresorii au reușit, cu un anume succese, ori să acopere caracterul agresiv al acțiunilor lor, ori să furnizeze țărilor care nu doreau să intervină argumente pentru a justifica non-implicarea lor. Acesta este punctul slab decisiv al *oricărui sistem de securitate colectivă*"(subl. n.).¹⁰

Prevalând interesele divergente ale statelor și *lipsa solidarității*, capacitatea de acțiune, în cadrul sistemelor de securitate colectivă, este foarte aproape de zero. Așa s-a putut produce invazia japoaneză în Manciuria sau cea italiană în Abisinia, fără ca *sistemul de securitate colectivă* să le poată împiedica. În cele din urmă, sistemul a falimentat prin izbucnirea celui de-al doilea război mondial. România însăși a avut de suferit ca urmare a ineficienței sistemului european de securitate colectivă, fiind sfîrtecată în 1940. A fost evident că, în cadrul *sistemului de securitate colectivă*, sănătatea marilor puteri, potențiali agresori, care nu vor avea, niciodată, de înfruntat totalitatea statelor din sistem, pentru că niciodată acestea nu vor avea suficiente motive de a se opune agresiunii unei mari puteri, dacă ea nu le afectează direct.

În prezent, sistemele de securitate colectivă sănătate sunt reprezentate de structuri ca CSCE și ONU. Cît de efectivă este CSCE, se poate constata în întreaga zonă CSCE, din fostă Iugoslavie pînă în fostă URSS: peste tot sănătate în desfășurare războie și conflicte deosebit de periculoase pentru pacea internațională. Aceasta în timp ce zona NATO prosperă la adăpost de orice conflict (zonă NATO, ea însăși o parte a zonei CSCE, se deosebește de celelalte prin funcționarea aici a sistemului de apărare colectivă întruchipat de Alianța Nord-Atlantică, singurul în măsură să descurajeze orice agresiune și să ofere protecția necesară membrilor săi). În ceea ce privește ONU, capacitatea sa de acțiune sub capitolul VII din Carta (cel referitor la acțiuni legate de amenințări la adresa păcii, încălcări ale păcii și acte de agresiune) este încă departe de a fi în măsură să rezolve problemele de securitate la scară globală, organizată "suferind de multe greșeli care vor trebui abordate, din nou, în anii următori".¹¹ Pînă atunci Terra rămîne martora a zeci de războaie în desfășurare, care fac mii de victime zilnic.

Argumentul legat de faptul că singerosul "conflict din fostă Iugoslavie arată că de irelevantă a devenit CSCE față de căt de mult să așteptă de la ea" demonstrează "lipsa de voință politică a guvernelor membre de a transforma CSCE într-o organizație mai credibilă".¹² Ministrul ceh de externe, Josef Zieleniec, remarcă la 1 decembrie 1993 că "ideile originale, mai degrabă nerealiste, de a transforma CSCE în coloana vertebrală a structurii de securitate s-au depreciat considerabil. CSCE a devenit un forum util, totuși cred că numai un forum pentru schimbul regulat de vederi cu privire la situațiile conflictuale".¹³ Sigur, nimeni nu contestă necesitatea participării României la CSCE și dezvoltarea procesului de instituționalizare a CSCE. Numai că, în prezent și în viitorul imediat, CSCE nu poate asigura securitatea membrilor săi, ca *sistem de securitate colectivă*.

"Sinuciderea" NATO

Deci, ministrul Teodor Meleşcanu propune integrarea României în *structuri de securitate colectivă*, ca bază a *asigurării securității naționale*, considerind alianța, deci, apărarea colectivă, un concept depășit. Dar aceasta este calea, așa cum am arătat, pentru a asigura *insecuritatea* României, și *nu securitatea ei*. Cum de poate un ministru de externe al țării să susțină asemenea teze, considerăm că este subiect pentru o dezbatere publică de interes național. Un alt element însă este de o gravitate excepțională. Ministrul român vorbește, totuși, despre *integrarea* României în NATO. Consideră însă că termenul de *alianță* este depășit. Deci, viziunea demnitarului român despre NATO este aceea în care NATO nu ar mai trebui să fie o *alianță*, ci, așa cum arăta ministrul Meleşcanu, o *structură "într-un sistem căt mai larg"*, pe care îl definește ca "sistem cooperativ de securitate, o *securitate colectivă*". Aceasta pentru că "ideea de alianță este legată de o lume în care prevalează confruntarea", de o "perioadă mai mult sau mai puțin trecută".

La 25 noiembrie 1993, directorul serviciului secret extern rus, Primakov, a prezentat un studiu cu privire la poziția Rusiei față de NATO. În acest studiu, făcut public, Alianța Nord-Atlantică a fost criticată pentru că nu se adaptează la "sistemul de relații internaționale ale perioadei de post-confruntare (subl. n.)".¹⁴ A fost respinsă integrarea țărilor din Europa Centrală și de Est în NATO, dacă NATO nu devine un *sistem de securitate colectivă în loc de sistem de apărare colectivă*. Această transformare a NATO ar permite, în viziunea demnitarului rus, și integrarea Rusiei în Alianța Nord-Atlantică, ce ar înceta a mai fi o alianță. Remarcile ministrului de externe rus, Kozirev, cu privire la "partenariatul pentru pace", făcute la 11 ianuarie 1994, sunt direcționate în același sens: ca "NATO să fie modificat și transformat într-o *structură europeană mai largă*" (subl. n.).¹⁵ Mareșalul rus Evgheni Šapošnikov consideră și el că "pasul cel mai încurajator, din partea NATO, ar fi disponibilitatea sa de a se transforma într-o structură de menținere a păcii, cum este, de exemplu, CSCE (subl. n.), la care să par-

ticipie, cu drepturi egale, Rusia și alte state".¹⁶

Apare evidentă identitatea punctelor de vedere exprimate de ministrul Meleşcanu și de cei trei demnitari ruși. Iată însă cum sănătate percepție aceste puncte de vedere de către analiștii NATO:

"NATO, plasată în poziția unui sistem de securitate colectivă, este la fel de incapabilă să acționeze ca orice sistem de acest tip. *Transformarea pe care Moscova o cere din partea Aliantei Nord-Atlantice este echivalentă cu eliminarea capacitatii sale de a acționa* (subl. n.). Aceasta s-ar putea să nu fie cu intenție. Dar nu este mai puțin adevărată. *Rusia nu trebuie exclusă, în nici-un caz, dintr-o structură majoră de securitate europeană* (subl. n.). Însă o includere a Rusiei în NATO ar aduce asemenea interese divergente, încât unitatea scopului alianței, atât de importantă pentru un sistem de apărare colectivă, nu ar mai putea fi susținută".¹⁷ Astfel, NATO s-ar transforma "într-un sistem neajutorat de securitate colectivă"¹⁸, ceea ce ar echivala cu soluția avansată de directorul serviciului secret extern rus, deci cu "sinuciderea" NATO.¹⁹

Este aproape incredibil că ministrul român de externe poate susține asemenea teze. Cu atât mai mult că tocmai asemenea teze sunt considerate de către unii strategi NATO, care se opun lărgirii Alianței spre Centrul European, ca obstacole majore în calea integrării unor țări ca România:

"Lărgirea NATO ar face coeziunea și luarea efectivă de decizii foarte dificile – aproape imposibile, prin aceasta paralizând Alianța sau reducând-o la *nivelul unui slab sistem de securitate colectivă*" (subl. n.).²⁰

În loc ca oficialii români să pledeze pentru menținerea Alianței Nord-Atlantice și a capacitatii sale de acțiune, pentru a sprijini acea orientare din cadrul NATO care dorește cooptarea țărilor din Europa Centrală și de Est, pentru a asigura stabilitatea zonei, fără a amenința Rusia (chiar dacă Rusia, având în vedere potențialul, specificul și interesele sale nu va face parte din NATO), ei se fac ecoul acelor voci politice de la Moscova care, intenționat sau nu, pledează pentru anihilarea NATO, prin transformarea ei într-o structură inoperantă. Admitem, bineînțeles, că această poziție poate fi expresia susținerii intereselor naționale ruse în raporturile dintre Moscova și Bruxelles, dar de cînd interesele naționale românești sunt subordonate acestei poziții? Nu este de mirare că analiștii occidentali consideră că România "pare să se fi îndreptat, în mod evident, spre Moscova, după 1989, tendință contrară doar de disoluția URSS și de opoziția internă".²¹ Întărirea acestei percepții (interviul ministrului Meleşcanu este o modalitate sigură de a confirma temerile occidentale) va bloca accederea României la NATO.

Teza ministrului Meleşcanu, după care România trebuie să aibă aliați pe vecinii săi, confirmă și ea temerile occidentale. Cum poate fi România aliată, în același timp, cu NATO și cu vecinii cum ar fi Comunitatea Statelor Independente, în cadrul căreia Rusia are rolul central? Sau cu Ucraina? Așa cum arată secretarul de stat al apărării din Regatul Unit, Malcolm Rifkind, din 17 decembrie 1993, spre deosebire de statele din Centrul European, care vor intra în viitor în

NATO, este "foarte improbabil că acest lucru s-ar putea întâmpla pentru Belarus și Ucraina, și este de neconceput că Rusia va putea intra vreodată".²²

Evident, România trebuie să aibă relații de bună vecinătate cu toți vecinii săi, bazate pe tratate politice de bază care să exclude tensiunile și să consacre colaborarea în relațiile bilaterale. Dar *relația de bună vecinătate* ale României nu sunt unul și același lucru cu *alianțele* României. Chiar dacă unii dintre vecinii noștri ne vor deveni aliați, printre eventuală aderare, împreună, la un sistem de apărare colectivă de tipul NATO; nu trebuie să facă confuzia între *relații de bună vecinătate și alianțe*. Dar, se pune întrebarea: ministrul român de externe face o simplă confuzie? Este greu de admis că șeful diplomației române poate face asemenea "confuzii".

Două forme de integrare?

În plus, ideea ministrului Meleşcanu că există două forme de integrare a României în structurile euro-atlantice, una politico-militară, prin NATO, și una politico-economică, prin Uniunea Europeană, este la fel de greu de acceptat. Apără, în Ministerul Afacerilor Externe român nu se cunoaște Tratatul de la Maastricht, care stabilește o politică de securitate comună la nivelul Uniunii Europene, prin Uniunea Europeană Occidentală (UEO), care are o importantă dimensiune militară. Deci, aderarea la Uniunea Europeană nu este numai o problemă politico-economică, ci și una politico-militară și de securitate. Este un lucru deja cunoscut de toată lumea că *nu sunt două tipuri de integrare*, una în NATO și alta în UE, pentru țările asociate la Uniunea Europeană, din Europa Centrală. România poate ajunge în NATO numai prin UE, pentru că nimeni nu va extinde zona de responsabilități, în probleme de securitate, a NATO, asupra României, înainte ca Europa instituționalizată să își asume, ea însăși, aceste responsabilități:

"În concordanță cu logica UEO, care servește atât ca pilon european al NATO, cît și ca identitate de apărare a Comunităților Europene (devenite Uniunea Europeană, prin intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht – n.n.), noi membri ai CE, tradițional neutri sau nu, care vor intra în UEO, trebuie invitați să devină membri NATO".²³ Aceasta înseamnă că obținerea calității de membru UF "va duce, logic, la calitatea de membru NATO".²⁴

Inconveniența manifestă și incapacitatea MAE de a identifica orientările de bază ale politicii externe românești ridică un semn foarte serios de întrebare cu privire la interesele politice care doresc menținerea acestei situații, în funcționarea diplomației române. Considerăm că, pînă în prezent, au fost trase suficiente de multe semnale de alarmă pentru ca instituțiile abilitate ale statului de drept, în primul rînd Parlamentul, Guvernul și Președinția, să procedeze la o analiză pertinentă și la un control sever ale modului în care Ministerul Afacerilor Externe promovează politica externă a României. Atitudinea de pasivitate și expectativă în acest domeniu atât de sensibil pentru afirmarea intereselor naționale românești poate avea consecințe deosebit

de grave în asigurarea securității României în viitor, prin blocarea procesului de integrare euroatlantică a țării. □

NOTE

1. Stephen M. Walt, *The Origin of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1987, p. 1.

2. Hans J. Morgenthau, "Alliances in Theory and Practice", în Arnold Wolfers, ed., *Alliance Policy in the Cold War*, Baltimore, 1959, p. 175.

3. Vezi Ole Holsti, P. Terrence Hopmann and John D. Sullivan, *Unity and Desintegration in International Alliances*, New York, 1973, p. 2.

4. Vezi Barry Buzan, *People, States & Fear – An Agenda for International Security Studies in Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, New York/London/Toronto..., 1991, p. 331.

5. *Ibidem*.

6. *Ibidem*, p. 336.

7. Lothar Ruehl, "European Security and NATO's Eastward Expansion", în *Aussenpolitik*, vol. 45, 2, 1994, p. 118.

8. *Ibidem*.

9. Warren Christopher, "Christopher meets with Romanian foreign minister", în *Wireless File*, US Information Service – Embassy of US, December 16, 1993, p. 13.

10. Gerhard Wettig, "Moscow's Perception of NATO's Role", în *Aussenpolitik*, vol. 45, 2, 1994, p. 128.

11. Adam Roberts, "A New Age in International Relations?", în *International Affairs*, vol. 67, No. 3, July 1991, p. 523.

12. Loic Bouvard (France), Bruce George (UK), Co-Rapporteurs, "The CSCE Forum for Security Cooperation: From Rome to Budapest", North Atlantic Assembly, Draft Interim Report, AL 91, PC/ES (94) 1, parag. 4, p. 2.

13. Vezi Loic Bouvard... *Loc. cit.*, parag. 5, p. 3.

14. Vezi Gerhard Wettig, *Loc. cit.*, p. 127.

15. Bruce George (UK), General Rapporteur, "After the NATO Summit", Draft General Report, North Atlantic Assembly, AL 88, PC (94) 2, parag. 37, p. 12.

16. Vezi *România Liberă*, Serie nouă - nr. 1283, 17 iunie 1994, p. 8.

17. Gerhard Wettig, *Loc. cit.*, p. 129.

18. *Ibidem*, p. 130.

19. *Ibidem*, p. 132.

20. Charlie Rose (USA), William Roth (USA), Karsten Voigt (Fed. Rep. of Germany), Special Rapporteurs, "The Enlargement of the Alliance", Draft Special Report, North Atlantic Assembly, AL 79, DSC/NE (94) 1, parag. 7(e), p. 2.

21. Hans-Joachim Hoppe, "The Situation in Central and Southeast European Countries", în *Aussenpolitik*, vol. 45, 2, 1994, p. 143.

22. Apud Bruce George, *Loc. cit.*, p. 10.

23. *America and Europe. The Future of NATO and the Transatlantic Relationship*, Final Report of the North Atlantic Assembly Presidential Task Force, September, 1993, p. 27.

24. Magarditsch Hatschikjan, "Foreign Policy Reorientations in Eastern Central Europe", în *Aussenpolitik*, vol. 45, 1, 1994, p. 56.

VALENTIN STAN (born in 1969 in Bucharest). He graduated in 1984 at the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. Researcher at the Romanian Institute of International Studies.

Turneul european al președintelui Clinton și SUMMIT-ul G-7

Amurgul zeilor

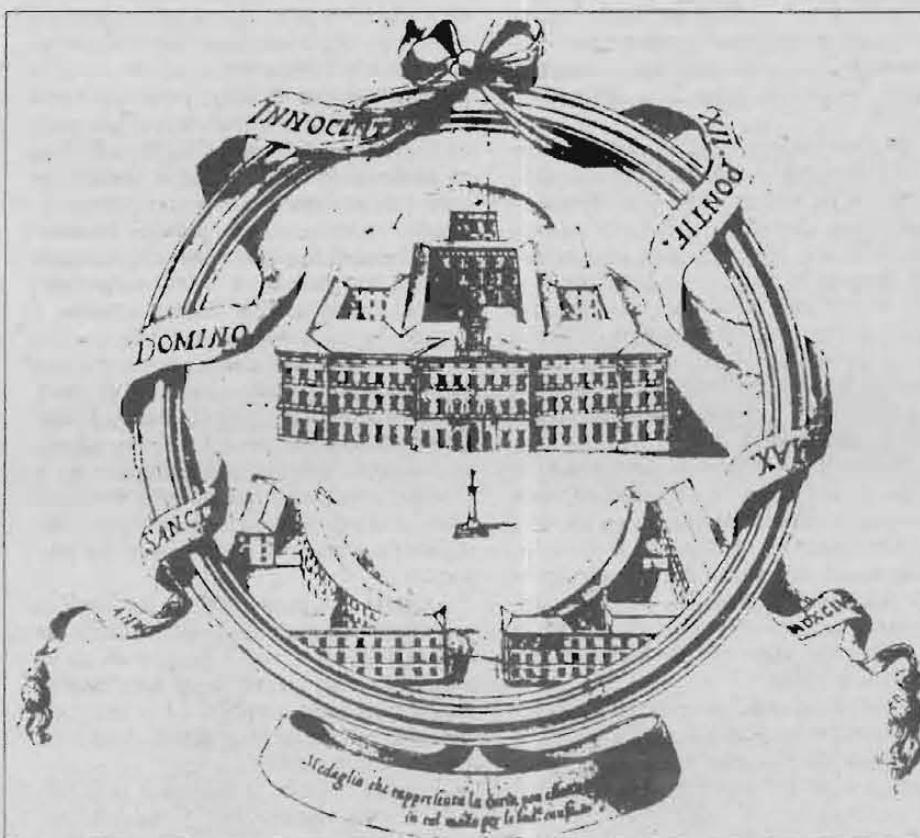
MIHAELA MĂTĂCHIȚĂ

Administrația Clinton se găsește, astăzi, într-o pozitie asemănătoare aceleia a președintelui Truman după Conferința de la Postdam din 1945, nota recent Henry Kissinger, politologul fostei echipe Nixon. Faptul este reconfirmat de rezultatele turneului european pe care președintele Bill Clinton l-a efectuat, în prima parte a lunii iulie, la Riga, Varșovia, Neapole, Bonn și Berlin.

În urmă cu jumătate de secol, după ce vizionarea președintelui Roosevelt despre un sistem de securitate colectivă monitorizat de patru jandarmi a șăzat, Statelor Unite le-au trebuit aproape trei ani să dezvolte o soluție alternativă. De atunci, doctrina *containment-ului*, care avea ca obiectiv prevenirea expansiunii sovietice, s-a dovedit a fi un ghid operational pentru toate administrațiile următoare. Acum, după un an și jumătate de când echipa Clinton este la Casa Albă, politica externă a SUA se găsește într-ună dintre cele mai confuze situații, nu numai pentru că noul președinte democrat a venit la putere într-o vreme când schimbările istorice au produs un vid în leadership-ul mondial și în tiparele afacerilor internaționale, dar și din cauză că politica extinderii democrației (*enlargement of democracy*), doctrină anunțată anul trecut de consilierul pentru securitate națională ca alternativă la cea a *containment-ului*, nu reprezintă un concept strategic clar, susțin expertii americanii de orientare (neo)realistă. De altfel, Henry Kissinger chiar avertiza, în paginile revistei *Newsweek*, cu o lună înaintea turneului lui Clinton, că "administrația sa trebuie să răspundă vacuumului existent sau condamnă Statele Unite la irelevanță crescândă și lumea la instabilitate din ce în ce mai mare".

Poate pentru a evita critici de acest fel, dar sigur pentru a ilustra doctrina *enlargement-ului* democrației, care se vrea o sinteză a perspectivei clasice (realiste) cu cea a "societății globale" dragă unor "idealisti" democrați, prezentul turneu a avut scopul declarat de a lansa o nouă politică americană față de Rusia și Europa Centrală, "mai corectă strategic și mai cuprinzătoare față de întregul bloc sovietic", opina, în paginile cotidianului *International Herald Tribune*, fostul consilier pentru securitate națională al președintelui Carter, Zbigniew Brzezinski. Potrivit cunoștințelor politolog, această nouă orientare a politiciei americane, produs al Consiliului pentru Securitate Națională și al Departamentului Apărării, urmărește echilibrul dintre două teluri de importanță capitală: cooperarea realistă cu Rusia, în paralel cu extinderea și întărirea securității europene. Cum transformările postcomuniste din Europa de Est au trecut de fază economică, se consideră la Washington, acum problema centrală este relația acestui regiune cu restul continentului, mai ales în privința securității. În plus, o relație stabilă și de cooperare între Rusia și Ucraina are o importanță critică pentru succesul transformărilor politice și economice din aceste două țări. Tradus în limbaj clintonian, obiectivul principal al noii linii politice americane îl reprezintă, deci, crearea unei relații de cooperare între Vest și Rusia, în paralel cu adâncirea progresivă a unității politice a Europei și cu expansiunea perimetrlui ei de securitate.

Astfel, la Riga, Clinton a subliniat sprijinul american față de cele trei țări

baltice, făcindu-se ecoul statelor scandale engajate în supraviețuirea acestor victime ale expansiunii staliniste. De altfel, nu cu mult timp înainte, premierul suedez se referise la aceste țări ca la "vecinătatea apropiată" a Suediei, replică la tradiționala politică imperială a Rusiei.

La Varșovia însă, șeful executivului american a trebuit să înfrunte o situație cu mult mai complexă. Polonezii, unguri, cehii și alții din regiune se tem, pe bună dreptate, că politica SUA față de Europa Centrală și de Est este subordonată celei față de Rusia. Dezamăgirea țărilor europene ex-satelite a fost cu atât mai mare cu cît președintele Clinton nu a propus nici un calendar concret privind aderarea la NATO a acestor state. În plus, cum Parteneriatul pentru Pace nu oferă garanții de securitate "stațelor din prima linie", iar ambiguitatea privind un rol corespunzător importantei Rusiei persistă, dezamăgirile de la Praga sau Varșovia riscă să ducă la eșec PPP. Pe de altă parte, Rusia a arătat, nu o dată, că se opune extinderii NATO în Europa – dovada obișnuitei sale suspiciuni privind crearea unui "cordoan sanitar". De aceea, președintele Clinton a trebuit să sublinieze două teme: "Extinderea NATO este un proces natural, în strînsă legătură cu largirea unității Europei și orice astfel de expansiune va duce la întărirea unei relații durabile cu Rusia", el pledând deci, indirect, pentru reconciliarea Europei Centrale cu marea bolnavă de la Răsărit. Astfel, etapa poloneză, menită să explice iarăși Parteneriatul și de a da noi asigurări țărilor din fostul *hinterland* sovietic, s-a dovedit a fi atât de cenușie pe cît de cenușie rămâne zona. Însă, nu lipsit de culoare a fost *Summitul G-7 de la Neapole*. Dar, în ciuda festivismului afișat, Declarația economică adoptată de grupul celor șapte superputeri industrializate ale lumii – SUA, Japonia, Canada, Germania, Franța, Marea Britanie și Italia – nu a reușit decât să treacă în revistă, formalist, problemele importante ale economiei mondiale: integrarea capitalurilor, combaterea somajului prin investiții în individ, noi tehnologii, calitatea vieții și protecția mediului, favorizarea concurenței prin eliminarea reglementărilor inutile, ratificarea acor-

durilor Rundei Uruguay și crearea Organizației Mondiale a Comerțului pînă la 1 ianuarie 1995, asistența pentru țările lumii a treia. Președintele Clinton și-a retras propunerea de relansare a negocierilor comerciale bilaterale cu UE (respectiv Franța), iar Declarația nu face nici o mențiune la problemele monetare, în general, și la dolarul american, în special, al căruia curs a scăzut sub limita psihologică de 100 de yeni. Problema uriasului deficit american în balanță schimburi cu Japonia a fost lăsată în suspensie, prin îmbolnăvirea premierului nipon. Reuniunea asupra liberalizării comerțului exterior a fost pur "informală" și nu a condus la redactarea vreunui document. În schimb, pentru a contrabalansa o eventuală "infumurare" a Rusiei, SUA au abordat tema că nimeni nu are de cîștigat din instabilitatea politică și economică a Ucrainei. Cele 200 milioane dolari pentru dezafectarea centralelor nucleare de tip Chernobîl se adaugă celor 500 milioane ECU promisi anterior de "cei 12" la Corfu. Sprijinirea Ucrainei este de o importanță critică, deoarece, indiferent cine detine puterea politică la Kiev, situația poate deveni explozivă datorită condițiilor economice precare. Însă promisiunea de ajutor masiv este condiționată de reforme profunde, în sensul liberalizării complete a economiei Ucrainei. Preocuparea Occidentului față de viitorul acestor țări nu trebuie interpretată, la Moscova, drept atitudine antirusească, susțin americanii, parcă temindu-se să nu trezească ursul și argumentând că "o Rusie mai stabilă și neimperială va apărea mai curînd, dacă există o Ucraină stabilă și sigură". Ca o paranteză, începînd din acest an, ajutorul către fostă URSS nu mai ignoră statele neruse, aproximativ jumătate din fonduri fiind direcționate către ele. Această realocare reflectă ideea că "un grup stabil de națiuni din fostă URSS este infinit preferabil unei structuri imperiale reînnoite". Si, tot la Neapole, președintele rus Boris Elțin și-a satisfăcut "pofta ce-a poftir": în problemele politice, G-7 a devenit G-8. Aceasta însă nu l-a împiedicat ca, întrebăt despre retragerea trupelor rusești din Estonia, să răspundă unui Clinton uluit: "NIET!".

La rîndul ei, Declarația politică a G-7 cere Coreei de Nord "deplină transparență" în problema dosarului ei nuclear, țărilor implicate în conflictul bosniac să accepte planul de pace propus de grupul de contact etc. S-a mai anunțat o întîlnire la nivel foarte înalt Clinton-Elțin în zilele de 27-28 septembrie. În rest, *Summitul de la Neapole* a fost încă o ocazie pentru obișnuita fotografie de familie.

Însă ultima nouitate lansată de Bill Clinton a fost în fața *Portii Brandenburg*, în aclamațiile unei mulțimi de 40.000 de oameni: "Berlinul va deveni inima Europei unite și democratice". Ziua de marți 12 iulie va rămîne, astfel, în istorie, ca data când s-a pus capăt divizării Europei, după ce, cu o zi înainte, la Bonn, președintele singurei suprapuéri rămase după Războiul Rece a investit Germania cu rolul de lider în Europa, pentru integrarea țărilor din fostul bloc sovietic în restul bătrînului continent. Răspunsul nemților a venit prompt: Curtea Constituțională din Karlsruhe a aprobat participarea Bundeswehr-ului la acțiuni militare în străinătate, decizie ce permite acestei țări să joace un rol internațional pe măsura statutului ei.

Dacă, pe de altă parte, preeminenta Germanie în politica Europei poate fi privită cu optimism în fosta țară comunistă pentru că opune Rusiei pe cea de-a treia putere economică mondială, pe de altă parte, această "delegare de responsabilitate" reflectă nu numai renunțarea SUA de a mai conduce concret partea noastră de lume (un fel de nouă "splendidă izolare"), ci și recunoașterea implicită că America și-a pierdut din relevanță sa mondială, în paralel cu emergența unei lumi multipolare. Iar dacă, în noua politică a Casei Albe, unii ar putea deveni varianta celor trei blocuri economice (asiatic – în jurul yenuilui, vestic – centrul pe dolar și european – în jurul mărcii, probabil), viitorul nu poate apărea chiar roz, existînd posibilitatea ca unele state să nutrească, în amintirea trecutului, teme privind recrudescența tendințelor dominante ale altora. În plus, pentru partea noastră de lume, dacă procesul integrării europene ar fi stopat, există pericolul reîntoarcerii continentului la statul antebelic și al experimentării fie a unui nou "echilibru al terorii", fie chiar a unui război. Or, rezultatele alegerilor din Ucraina și Belarus indică o reactivare a blocului slav din CSI. Iar granile, pe care, prin PPP, NATO le lasă neprotejate, sănătoase, sunt tocmai acelea care îi îngrijorează cel mai mult pe europeni de 50 de ani.

Astfel, deocamdată, noua orientare lansată de Bill Clinton în recentul său turneu, poate fi descrisă mai curînd ca "wishful thinking" și nu ca linie de politică externă. Aceasta, cu atât mai mult cu cît, în practică, drumul de la "Pax Americana" la un compromis cu scop nebulos duce, în mod necesar, la instabilitate mondială. □

MIHAELA MĂTĂCHIȚĂ - born in 1953, in Bucharest. She graduated from the Faculty of Philosophy of Bucharest University in 1980. After 1989 she worked at *Cotidianul*, and currently at *România Liberă*, on international politics.

Neutralitatea statului

JÁNOS KISS

(urmare din nr. 17)

10. Consecințe

Neutralitatea statului presupune, în interpretarea noastră, ca toți cetățenii să fie tratați drept egali. În cazul în care diversii cetățeni sunt adepti ai unor ideologii care se exclud reciproc, ei vor putea lăua parte la dezbaterea publică de pe poziții egale doar în măsura în care nici una din ideologiile individuale sau de grup nu va fi considerată drept inherent inferioră altora. Prin urmare, nici un fel de decizie fondată pe autoritate nu poate fi lăuată pe considerentul că o anume ideologie ar fi mai validă decât celelalte. De unde se poate trage concluzia că nu se poate justifica o decizie de acest fel pornind de la principiul care nu sunt accesibile tuturor. Toate aceste condiții se pot sintetiza sub forma principiului neutralității statului.

Deciziile fondate pe autoritate trebuie să îndeplinească doar condiția unei neutralități justificative: consecințele lor nu sunt neapărat neutre. Argumentația noastră în favoarea neutralității statului ca precondiție a unui tratament egal al cetățenilor nu pornește de la o anumită ideologie personală. Ea este fondată pe principiile autonome ale democrației politice și nu pe o anumită concepție asupra bineleui.

Am văzut că principiul neutralității favorizează argumentele sprijinite pe simțul comun, cele științifice, ca și alte argumente de natură laică (cele politice, de pildă). Acest fapt nu înseamnă totuși o încărcare a principiului neutralității, căci *parti-pris-ul* democratic al acestuia acordă prioritate unor argumente accesibile tuturor.

Nu ne vom lansa în cadrul acestui studiu într-o analiză detaliată a tipurilor de acțiuni ale statului pe care principiul neutralității le îngăduie sau le respinge. E suficientă o scurtă privire asupra modului în care principiul funcționează în practică și asupra garanțiilor instituționale care pot fi imaginante pentru a asigura neutralitatea statului.

Legile care generează *libertatea cuvântului* derivă în chip evident din principiul neutralității. Libertatea cuvântului e un aspect al dreptului de a-ți exprima liber credința, judecările de valoare, convingerile, opiniile; e o parte a conflictului care opune diversele ideologii concurente și în care statul nu trebuie să intervină. Căci dacă statul cenzurează un mesaj sub pretext că ar fi fals, imoral sau că ar fi o erzie, el încalcă principiul neutralității.

Toate acestea sunt evidente în cazul unui dezacord radical. Ce se întâmplă însă în privința disputelor obișnuite? Se poate oare afirma că statul respectă condiția de neutralitate atunci când prohibează propagarea unor idei, fie ele chiar eroante, din punctul de vedere al oricărui individ rațional? Afirmația ar fi posibilă în măsura în care s-ar putea decide fără o dezbatere liberă prealabilă, dacă un dezacord oarecare e sau nu radical. În realitate, totuși, lucrul acesta nu este posibil. Nu se poate măsura profundimea anumitor divergențe altfel decât printr-o dezbatere absolută. Tot astfel precum nu poate trea în favoarea uneia din părți în cazul unor dezacorduri recunoscute a fi radicale, statul nu poate decide nici dacă un anumit dezacord este sau nu radical.

Potem deci să afirmăm, fără alt comentariu, că libertatea de comunicare și te exprimare nu poate fi în nici un caz îngrădită în funcție de conținutul celor ce să comunică și exprimă. Posibilele estrictii ale acestei libertăți pot să se iazeze pe orice alt fel de considerent în fața aprecierilor personale ale cuiu-

asupra lucururilor exprimate. Un astfel de considerent e valabil dacă respectivul mesaj implică o amenințare certă și imediată la adresa individului sau a proprietății. Nici un considerent nu e valabil dacă mesajul exprimat influențează sentimentele și opinile celor care-l recepționează, fără a-i îndemna la o acțiune directă⁶⁰.

Reglementarea legală a avortului implică principiul neutralității din mai multe puncte de vedere. Este o problemă în legătură cu care diversii indivizi au convingeri foarte ferme. Opinii ireconciliaabile despart în general pe credincioși și atei în privința statutului embrionului uman: Biserica Catolică susține că acesta este o persoană umană cu drepturi depline încă din clipa concepției, în vreme ce feministele subliniază că embrionul nu e o ființă umană.

Există și alte tipuri de divergențe radicale. Toată lumea e de acord că viața umană e o valoare în sine (viața are deci valoare obiectivă, independent de drepturile uneia sau alteia din ființele umane). Aici, divergențele se referă la consecințele acestui adevăr și la modul în care raportăm viața ca valoare indiscutabilă, la alte valori.

Deciziile statului asupra statutului legal al fătului încalcă principiul neutralității dacă ele pornesc de la argumente ideologice de accesibilitate limitată. Astfel, neutralitatea exclude ca motivație posibilă a deciziei legislative argumentul că embrionul este dăruit de Dumnezeu cu suflă încă din momentul concepției.

În ceea ce privește respectul pentru viață, statul neutru nu poate da caracter de dogmă oficială obligatorie unei interpretări a vieții ca valoare, care poate să difere în mod radical de cea a femeii însărcinate însăși. Neutralitatea impune din partea statului prevederi legale care să nu exclude posibilitatea mamei de a decide în această chestiune vitală în conformitate cu convingerile ei. Toate acestea înseamnă că – din moment ce legătușă nu precisează că fătul în stadiile timpurii ale sarcinii s-ar bucura de drepturile depline ale unei persoane umane – statul nu poate condiționa avortul de anumite principii morale. Dacă ar face asta, ar însemna că legitimează o anumită noțiune despre respectul datorat vieții și că îi supune pe cei care nu împărtășesc această viziune la riscul unor repercuze asupra vieții.

În problema educației, principiul egalității e incompatibil cu orice măsură fondată pe ipoteza că responsabilitatea morală ar putea fi inculcată prin vreo – sau o anume – formă de *educație religioasă*. Acest principiu exclude luarea de decizii care ar face din religie o parte a programelor obligatorii în școlile de stat sau care ar pune instituțiile de învățămînt laice sub controlul bisericii sau al clerului.

Neutralitatea statului e de asemenei incompatibilă cu impunerea în școli a unui cod de etică sexuală sanctionat doar de un segment anume al societății. Principiul neutralității nu exclude totuși educația sexuală în școală, pentru că educația sexuală oferă informații de natură biologică și medicală fără a favoriza un anumit stil de viață. Scopul ei este să contribue la eliminarea situațiilor în care, din lipsă de informare, o persoană ar fi nevoită să aleagă între două reale. Educația sexuală intră firește în conflict cu cele opinii pentru care ignoranța e o precondiție a moralității în materie de sexualitate. Cu toate astea, ea îi lasă individului libertatea să rezolve conflictul de opinie așa cum îi dictează conștiința: poate ignora informațiile, rămânând fidel convingerilor sale conservatoare sau și le poate revizui. În orice caz, nici un grup de credincioși nu-și poate aroga dreptul de a implica răspîndirea unor informații

corecte doar pentru că acestea pot dăuna răspîndirii propriiei lor concepții despre bine⁶¹.

Principiul neutralității stabilă criterii clare în orice domeniu în privința tipului de argumente care nu pot justifica o decizie fondată pe autoritate, ca și în privința genului de măsuri care nu admit o justificare neutralistă. Într-o societate care funcționează normal nu putem totuși să analizăm în mod special în fiecare caz care anume strategie de acțiune ar corespunde normelor noastre politice. Societatea trebuie să funcționeze în chip natural, analiza rezumându-se la cîteva (relativ puține) cazuri-limită. Pentru aceasta, e nevoie de un sistem de instituții care să exclude – fără a începe analize și cu un înalt grad de probabilitate – luarea unor decizii care ar încalcă principiul egalității. Întrrebarea nu este deci doar: care decizii vor respecta criteriul neutralității, ci și ce instituții vor elimina în mod automat toate acele decizii care nu respectă neutralitatea – sau cel puțin marea lor majoritate.

Ajunsă aici, nu ne mai rămîne decât să ne ocupăm de garanțiile instituționale ale neutralității statului. Ceea ce vreau să accentuez este convingerea larg răspîndită – deși tacit numai – că o astfel de garanție este separarea sferei vietii personale de cea publică.

Soluția cea mai la îndemnă ar fi evident să considerăm orice comportament fondat pe ideologii personale ca fiind în afara domeniului de intervenție al statului și apartinând sferei private. Astăzi vreme că statul nu e în nici un fel implicat în această sferă, e de presupus că el nu poate viola condiția de neutralitate. Toate acestea constituie un argument în favoarea exersării de către stat a ceea ce Michael Walzer numea "arta separării"⁶² – care, practicată cu consecvență, ne-ar oferi, ca un produs secundar al principiului neutralității, criteriile legale de delimitare a sferei publice de cea a vietii personale.

Soluția aceasta nu e după părerea mea realizabilă. Trebuie să recunoaștem că distincția public/privat trasată de epistemologia morală nu se suprapune cu distincția public/privat – concept legal. Complexitatea raportului dintre ele e reflectată de modul complicat în care principiul neutralității se raportează la distincția public/privat.

E de la sine înțeles atunci că garanțiile instituționale ar trebui să separe cele două sfere în chestiuni de conștiință, stil de viață, preferințe culturale. Arta separării nu reprezintă totuși un panaceu universal în problema neutralității, deși acolo unde ea funcționează nu-i putem subestima aportul adus la evoluția tipului modern de guvernare democratică. Separarea bisericii de stat, de exemplu, a reprezentat un moment atât de important în evoluția democrației, încât există tendință de a considera că ea singură constituie garanția instituțională a neutralității statului. Sunt totuși situații în care strategia separării sferelor de viață nu are nici un efect în privința neutralității. Să treceam în revistă cîteva dintre aceste situații.

Organizații particulare preiau destul de des și funcții publice: biserici și fundații laice administrează școli, spitale și alte tipuri de servicii sociale. Strategia separării, dacă ar fi aplicată cu strictete, nu ar permite acest lucru – soluție posibilă, desigur, dar extrem de disfuncțională. Prohibirea școlilor private ar restrînge gama de opțiuni educaționale, valoare atât de prețuită în societățile pluraliste; interzicerea organizațiilor caritabile ar lipsi de sprijin un mare număr de persoane care nu mai sunt prinse în rețea de asistență socială de stat, dar

care ar avea acces la aceste organizații. Dacă statul cedează totuși o parte a funcțiilor sale publice în favoarea organizațiilor particulare, se va pune cu siguranță problema sprijinului pe care acesta îl primește de la stat. Întrrebarea este, deci: cum își păstrează statul neutralitatea atunci cînd finanțează organizații particulare?

Răspunsul este evident: alocînd sprijin financiar egal unor servicii de aceeași natură și din același domeniu de interes, independent de orientarea ideologică a organizațiilor care desfășoară aceste servicii. Nivelul acestui ajutor financiar poate fi, de exemplu, calculat pornind de la numărul de elevi – în cazul școlilor –, sau de la numărul de bolnavi – în cel al spitalelor, caselor de odihnă etc., indiferent de natura lor, religioasă sau laică.

La prima vedere, s-ar părea că am inversat perspectiva, mutînd criteriile noastre din domeniul neutralității justificative în cel al neutralității consecințelor. Si totuși: statul e obligat să sprijine în mod egal toate școlile particulare și instituțiile de asistență socială, indiferent de nuanță lor ideologică, astfel încît nici una să nu fie avantajată în defavoarea celorlalte. Oricât de mult ar putea societatea moralitatea și intenția care animă aceste instituții, singurul motiv pentru care statul e obligat să le acorde subvenții este că ele și-au asumat funcții publice care altfel ar fi revenit statului. (Cu cît sunt mai mulți copiii care urmează școli particulare, cu atât mai puțini rămîn cei cărora statul trebuie să le asigure educația.) Guvernul le datorează sprijin pentru că și-au luat asupra lor o parte din sarcinile statului. Chiar și pe aceste baze, singurul criteriu relevant rămîne numărul de persoane care beneficiază de serviciile lor, fiind și singurul pe care statul îl poate lua în considerare. Sistemul numărului de persoane este deci neutră, pentru că oferă un criteriu independent de considerentele ideologice.

Dacă acest sistem *per capita* s-ar baza pe o neutralitate a consecințelor, și nu pe una justificativă, nu ar mai exista nici un temei pentru ca statul să se eschiveze de la-a aplica. În realitate însă, astfel de teme există. Sistemul *per capita* îngăduie o discriminare pozitivă, presupunând că aceasta, la rîndul ei, ar fi motivată de argumente neutre. Un astfel de argument neutră în favoarea discriminării pozitive ar putea fi acela că o anumită organizație particulară îndeplinește o funcție publică cu mult mai eficient decât ar face-o o instituție similară de stat. Alt argument neutră ar fi că, dacă o anumită organizație a suferit în trecut o formă de discriminare, ea se poate găsi azi, din această cauză, într-o situație mai proastă decât media generală.

De asemenea, neutră este și argumentul că, deși o astfel de situație dezavantajosă nu e rezultatul unei discriminări din trecut, eliminarea ei ar fi justificată de principii abstracte de justiție sau de efectele ei benefice pentru un mare număr de oameni (și nu doar pentru grupul în chestiune). Justificat în termenii justiției sau ai beneficiilor aduse societății a fost mai cu seamă tratamentul preferențial acordat minorităților etnice, culturale, religioase sau rasiale.

In realitate, există instituții de stat care nu rămîne în afara disputelor provocate de multitudinea ideologilor de grup. Instituțiile de învățămînt sunt cazuri tipice de acest gen. Școlile de stat nu îndeplinesc condiția de neutralitate dacă trec cu vederea multiplă moștenire religioasă, culturală, morală și ideologică a societății respective. Un sistem de învățămînt care nu prezintă elevilor săi toate aceste aspecte nu își îndeplinește sarcina sa esențială, aceea de a educa cetățenii

informați, capabili să se orienteze în mod adecvat într-o societate pluralistă.

Capacitatea sistemului de învățămînt de a face față acestei cerințe dificile depinde de o multitudine de factori: existența unor seturi alternative de manuale și culegeri de texte care să fie utilizate în paralel, îňlesnind astfel comparația; o abordare nuantată și lucidă a tradiției istorice, destinață nu să decidă între diferențele ideologii opuse, ci să ofere o înțelegere complexă a istoriei culturale a societății. În acest sens, istoria religiei ar trebui să facă parte din educația generală, ca un ansamblu de informații pe care orice cetățean conștient, credincios sau ateu, ar trebui să le cunoască. Un sistem care să rămînă neutră în raport cu diferențele concepții asupra binelui nu va încărca elevii cu răspunsuri de-a gata, ci îi va învăța cum să abordeze divergențele de opinii: îi va învăța să construiască argumente și să distingă contraargumentele rationale, să își apere punctul de vedere respectând totodată dreptul celorlalți la opinie; să accepte pluralismul și să abordeze în mod empatic puncte de vedere care diferă radical de cel propriu. Pe scurt, un învățămînt neutră din punct de

vedere ideologic va îmbina respectul pentru tradiție cu abordarea dialectică.

Aștă despre garanțile instituționale ale neutralității.

11. Statul neutru și idealurile

Există și o altă obiecție la adresa neutralității, bazată nu pe argumentul impossibilității ci pe cel al amoralității. Statul neutru e indiferent din punct de vedere moral, așa încît criticii lui afirmă: pentru că nu îmbrățișează o concepție anume despre bine, statul neutru încurajează un scepticism global, aștă în plan moral cît siepistemologic. În această interpretare, hedonismul și lipsa de valori aștă de mult deplinse cînd e vorba de societatea modernă sănătate puse pe seama existenței statului neutru.⁶³

Ar însemna să mergem prea departe dacă ar fi să examinăm în detaliu aceste argumente conservatoare. Ar trebui mai întîi să vedem descrierea pe care ele o dău moralității moderne este cumva exactă. Presupunînd că da, ar trebui să

vedem dacă de acest lucru e vinovat statul; și, dacă acest lucru este adevărat, ar fi necesar să analizăm dacă presupusul declin moral de care se vorbește are ceva de-a face cu încercarea statului de a respecta principiul neutralității. Abia atunci s-ar cuveni, în fine, să vedem în ce măsură cerințele de neutralitate a statului supuse criticii au fost *corect interpretate*. Să aruncăm o scurtă privire asupra acestei ultime chestiuni.

Apărători binecunoscuți ai doctrinei neutralității, Rawls și Dworkin tind să accentueze ideea că statul nu poate îmbrițișa "un anumit ideal global" și nu poate favoriza o anumită concepție despre bine.⁶⁴ În consecință, chiar și criticii lor cei mai abili au intrepretat condiția de neutralitate ca: excluderea de către stat dintre telurile sale legitime a oricărui gen de ideal.⁶⁵ Or, în măsură în care analiza noastră de pînă acum e corectă, această interpretare nu derivă din principiul neutralității.

În primul rînd, neutralitatea însăși nu e un principiu "tehnic" moralmente neutră, ci o convingere morală importantă. E adevărat că el ține de domeniul moralității politice, moralitate pe care noi am

prezentat-o mai degrabă ca derivată dintr-o interpretare normativă a instituțiilor fundamentale ale democrației decât dintr-o etică individuală. Cu toate acestea, neutralitatea face parte integrantă dintr-o teorie morală, teoria privitoare la o moralitate politică autonomă care să specifice cum anume *trebuie* statul să-și trateze cetățenii în virtutea demnității lor egale și cum *nu are dreptul* să-i trateze.

În al doilea rînd, această moralitate politică e strîns legată de etica umanistă a toleranței și a autonomiei individului. Desi e la fel de valabilă și independent de aceasta, există între ele o extraordinară afinitate. Justificarea heteronomă (= extra-politică) cea mai puternică a principiului neutralității poate fi exprimată în termenii eticii umaniste și invers: ceea ce statul neutru încurajează în sfera privată sănătatea și respectul pentru autonomia individului.

În al treilea rînd, principiul neutralității nu presupune neapărat scepticism din partea statului în privința unor principii morale fundamentale, a unor valori culturale, convingeri religioase sau ideologice. Inexistența unui consens social asupra acestor valori nu înseamnă în perspectivă neutralistă că pur și simplu nu se poate distinge legitimul de ilegitim și adevărul de fals. Neutralitatea nu ne impune să considerăm că ceea ce din punct de vedere personal reprezintă cunoaștere nu s-ar putea dovedi să fi cunoaștere și din punct de vedere public. Nu e necesar să adoptăm o astfel de poziție pentru a împiedica justificarea unor decizii fondate pe autoritate prin convingeri de natură personală. Restricția pe care o implică principiul neutralității se bazează pe considerații politice, nu epistemologice. Convingerile personale sunt excluse dintre criteriile neutralității pentru că acesta e singurul mod în care se poate garanta tratamentul egal al cetățenilor – indiferent dacă respectivele convingeri sunt adevărate sau false.

În al patrulea rînd, principiul neutralității nu pretinde ca statul să se abțină de la luarea unei atitudini morale întotdeauna și în orice împrejurări. El cere doar ca statul să nu adopte nici un fel de poziție în cazul dezacordurilor radicale. Ca urmare, în condițiile existenței unui consens moral și în cazurile în care disputele nu sunt radicale (de ex., atunci când există consens asupra cadrului etic de referință), nimic nu împiedică statul să ia o atitudine. Statul neutru poate să încurajeze cetățenii în practicarea virtuților civice: înțelegere reciprocă, solidaritate, patriotism. El poate lua apărarea vietii umane ca valoare. Poate promova cauza toleranței. Poate încerca să reducă inegalitățile sociale.

Mai mult încă, statul neutru e *obligat* să adopte astfel de atitudini pentru a respecta criteriile de moralitate politică din care principiul neutralității face parte integrantă și care constituie justificarea democrației moderne. În concluzie, un stat indiferent din punct de vedere moral nu ar putea niciodată respecta substanța însăși a principiului neutralității. □

Traducere de
Cătălin PIRCALABU

NOTE:

60. Ratiocinamentul nostru îl urmează firește pe cel al lui John Stuart Mill din capitolele 1 și 2 ale eseului "Despre libertate". Pe acest ratiocinament și-a bazat judecătorul Oliver Wendell Holmes "testul pericolului clar și imediat", propus în chestiunea legitimății restrîngerei dreptului la expresie. Cf. K. Greenwalt, *Speech, Crime and the Uses of Language* (New York – Oxford, 1989), pp. 188 și urm.

61. Acesta a fost verdictul Curții Drepturilor Omului de la Strasbourg în procesul Kjeldsen, Busk și Madsen. A se vedea Tamás Bán, "A diskrimináció tilalma az Európai Emberi Jogi Egyezményben" (Interzicerea discriminării în Convenția Europeană asupra Drepturilor Omului), în *Acta Humana*, nr. 5/1991, pp. 43 și urm.

62. M. Walzer, "Liberalism and the Art of Separation", *Political Theory*, 12/1984, pp. 315-330.

63. Vedi, de exemplu, *The Closing of the American Mind* (New York, 1987), best-sellerul filosofic al lui A. Bloom.

64. Cf. Rawls, "Justice as Fairness", p. 245; de asemenea, Dworkin, "Do We Have a Right to Pornography?" în Dworkin: *A Matter of Principle*, (Cambridge, Massachusetts – London, 1985).

65. Cf. Raz, *The Morality of Freedom*, pp. 157-162.

Corespondență din Milano

Un nou examen

ADRIAN NICULESCU

Alexandre Adler, unul dintre cei mai reputați politologi francezi și director adjunct al prestigiosului *Courrier International*, răspunde astfel unui ziarist care i-a cerut concluziile la turneul electoral european abia încheiat: "Alegările au avut un învingător - pe cancelarul Helmut Kohl, în Germania, care a infirmat toate previziunile ce-l dădeau perdant în fața social-democraților lui Rudolf Schäping și, fără îndoială, un triumfator, pe noul premier Silvio Berlusconi, în Italia"...

Alexandre Adler, cu avantajul conferit de perspectiva de la distanță, a infirmat cum nu se poate mai bine, cu ideea că în Italia a revenit fascismul, de a ajuns să se creadă (prin analogie cu extrema dreaptă din alte țări), că "nazi-skin" au și pus mâna pe putere...

Adevărul e că Berlusconi nu a cîști-gat pentru că italienii ar fi votat cu telecomanda TV, cum unii comentatori ar vrea să lase de înțeles. El a învins pentru că a știut să le dea italienilor exact ceea ce căutau și de care aveau nevoie, în viața cetății. A reușit să refacă centrul politic, întreg centrul, un centru credibil, de la centru-stînga socialist, la centru-dreapta liberal, trecînd prin cel catolic (Forza Italia se aseamnă cu UDF-ul din Franța ori cu Partidul Democrat din SUA!), și asta în doar cîteva luni, într-un timp cînd cei mai mulți dădeau deja centrul ca înmormînat sub ruinele scandalurilor de corupție care au lovit aria tradițională de guvernămînt, dar care, să ne reamintim, au ocolit, în mod ciudat, aproape cu totul, grătie și acelei părți însemnate din

magistratura despre care tot mai mult se spune că este controlată de soștii comuniști, tocmai PDS și Reîntemeierea Comunistă, partide care au primit (pînă la dispariția URSS, în 1991!) imense fonduri de la Moscova și care făceau ciudate "afaceri" cu țările din Est... Berlusconi a interpretat astfel cel mai bine dorințele, ce pluteau în aer, ale conaționalilor săi, izbutind să se plaseze acolo unde se crea-se un gol ce trebuia umplut.

Într-adevăr, cum spunea Adler, de triumf poate fi vorba atunci cînd un partid cîști-gă, la numai două luni după o altă victorie, zece procente, depășind acum cu 30%... Să ne aducem aminte că la legislativele din 28 martie, Forza Italia realizase ceva peste 21%, pornind de la zero cu două luni înainte, reușind să se impună drept primul partid al Italiei...

Victoria lui Berlusconi este importantă pentru stabilizarea raporturilor de forță din sînul majorității, Polul Libertății, în interiorul căruia Forza Italia se dețează spectaculos. Pe ansamblu, coaliția guvernamentală alcătuîță din Forza Italia, Alianța Națională și Liga Nord, cărora se cuvine să le adunăm și voturile obținute de reformatorii radicali ai listei lui Marco Pannella, realizează aproape 52%, un rezultat excelent pentru o țară cu sistemul de vot majoritar (spre comparație, în Anglia sau Franța, partidele la putere se sprijină pe procentaje numai în jur de 40%). În cadrul majorității, Forza Italia, cu circa 31%, se confirmă ca forță hotărîtoare de guvernămînt.

Liga Nord își vede ambițiile redimensionate, prin scăderea de la 8,3 la 6,6%,

un scor neașteptat pentru Bossi care, la alegerile din martie, încă mai visa la un 10% (față de acel 8,3% cînă a avut pînă la urmă, similar cu scorul obținut la legislativele din 1992, în care mulți au văzut, nu fără dreptate, capacitatea maximă de atracție a Ligii). Bossi a fost sancționat pentru atitudinea sa destabilizatoare în sînul majorității și a repetelor sale "faceri cu ochiul" în direcția PDS... În două luni, Liga a pierdut aproape 1.100.000 de voturi. Declinul său a început. Liga, fenomen populist, născută într-un moment de îndoială și de criză, se îndreaptă cu pași repezi către capătul drumului. Bossi avea dreptate să se teamă de Berlusconi. Temerile lui s-au adeverit. Instanțele sale au fost și vor fi tot mai mult preluate, într-un cu totul alt registru, de Forza Italia.

Cît privește Alianța Națională, aliatul incomod mai mult prin extractia sa "post fascistă" decît prin atitudinea sa curentă, cu scorul de 12,5%, suferă o flexiune de circa un punct față de rezultatul de 13,4% din martie, ceea ce se traduce și în cazul său printr-o hemoragie de peste un milion de voturi... Dar nici aliatul simpatic, Marco Pannella, cu reformatorii lui, nu stă mai bine: scade de la 3,5 (aproape de acel istoric 3,6, recordul absolut al radicalilor în 1979! Unele emblematice figuri ale vechiului partid radical se regăsesc în tabăra adversă, a "progresiștilor", sub eticheta "verzilor": Franco Corleone, Adelaide Aglietta, însuși primarul Romei, Francesco Rutelli!) la 2,1%...

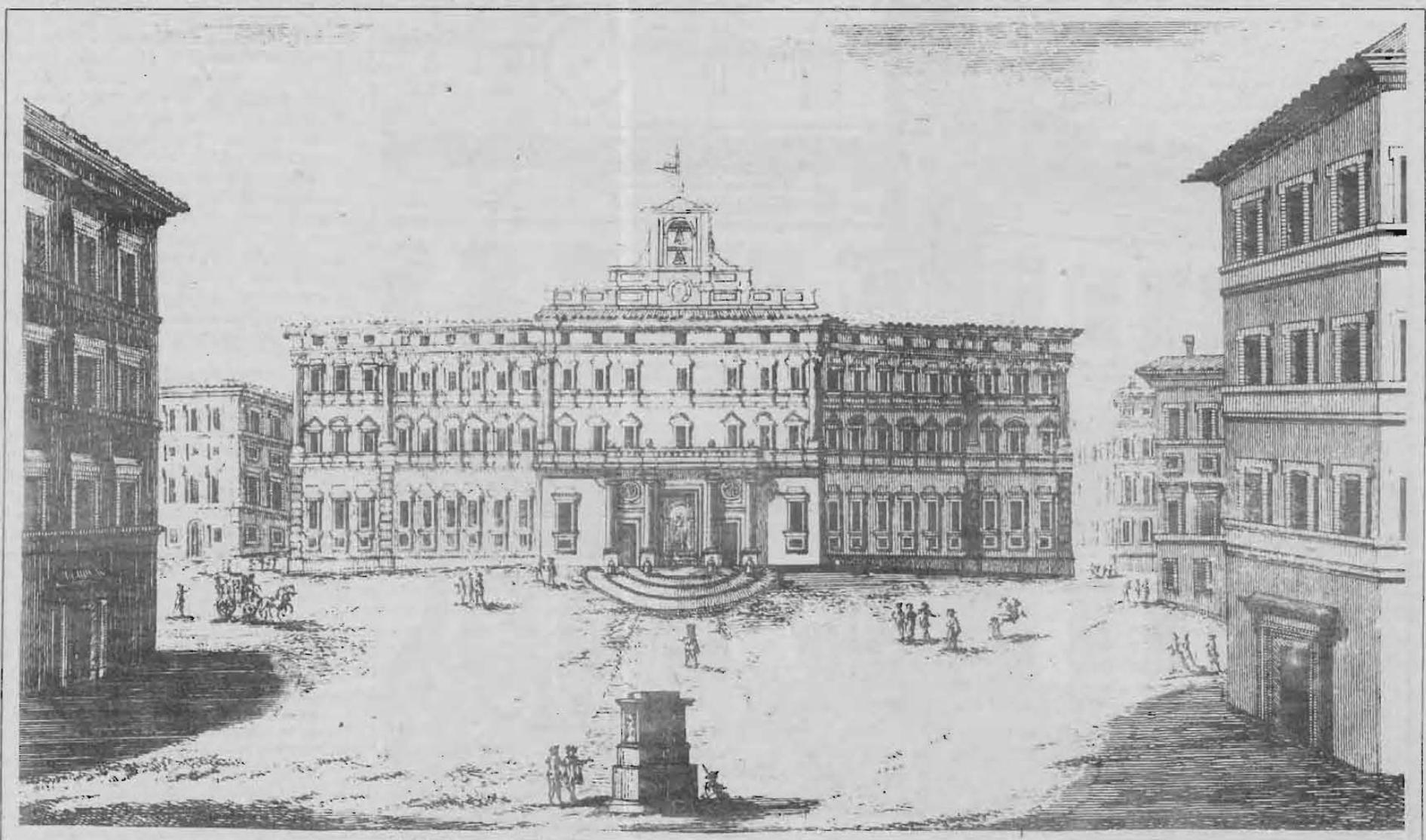
Nu putem decît deplînge regresul acestei mici-mari formațiuni politice cu

merite imense în evoluția și educația democratică, civică și progresistă a Italiei (legile divorțului și ale avortului, lupta pentru drepturile omului în Est – inclusiv România! –, singurul pacifism autentic ne-manipulat și ne-unilateral, ajutorul concret acordat disidenților, solidaritatea cu poporul evreu și cu Israelul în momentele cele mai crîncene, campaniile împotriva foamei în lumea a III-a, promovarea antiprohibitionismului ca soluție în problema drogurilor, ceea ce ar bloca spirala criminală etc.) care, alături de socialiștii reformiști din Federația Liberal-Socialistă, condusă de Margherita Boniver și Ugo Intini (90% din electoratul fostului PSI al lui Craxi!), constituie contrabalansarea pe stînga înăuntrul partidului lui Berlusconi.

Așadar, de la formula consacrată în martie (21% F.I. + 13,4% A.N. + 8,3% Liga + 3,5% Rad = 46,2%) majoritatea guvernamentală trece la un echilibru intern de tip 30,6% F.I. + 12,5% A.N. + 6,6% Liga + 2,1% Rad. = 51,8%! Recompunerea raporturilor de forță în interiorul Polului Libertății și avantajul pe care l-a cucerit Forza Italia, în detrimentul partenerilor săi, apare evident.

Un moment psihologic important l-a reprezentat sprijinul Americii, dat pe mai multe căi, inclusiv la nivelul cel mai înalt, prin președintele Bill Clinton, în cursul vizitei sale în Italia, la începutul iunie.

Din această confruntare, Berlusconi ieșe întărit și se confirmă drept principalul protagonist al noii vîeti politice italiene, singurul care contează din toată

coalitia guvernamentală. Puterea sa contractuală în interiorul Polului Libertății e la apogeu, mai ales că principalul său obstacol (nu rival!) intern, Bossi, se află pe calea declinului... Nu întâmplător, în acest context, apreciind eforturile sale de a da stabilitate Polului Libertății și, în ultimă analiză, țărri întregi, care trebuie să se repună pe picioare după criza prelungită din ultimii ani, un nou dat vine să-i conforțeze poziția: potrivit unui sondaj de opinie dat publicitatea imediat după scrutin, Berlusconi se bucură de încredere a peste 66% dintre italieni.

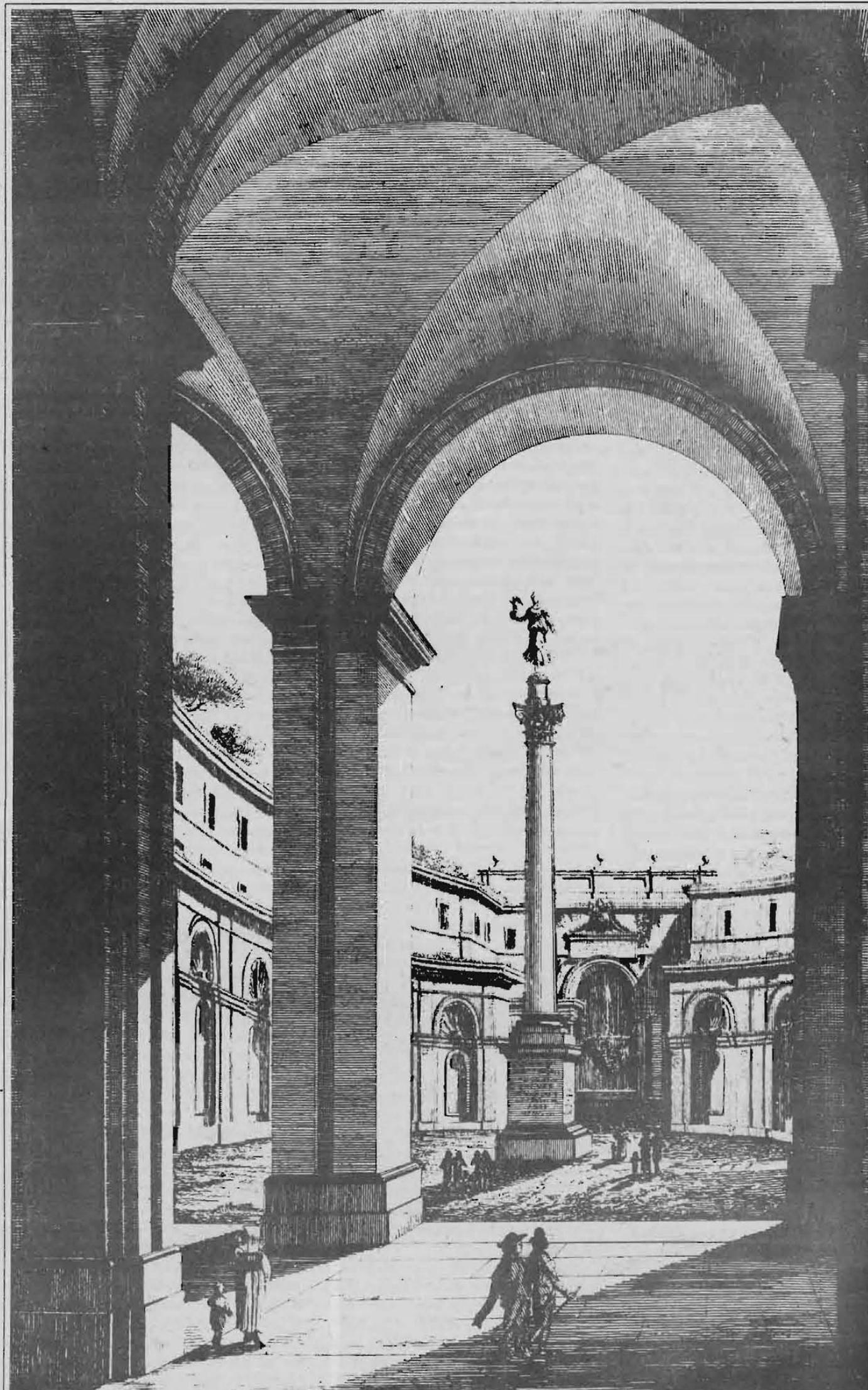
Marele înfrânt al acestei runde electorale rămîne PDS, care cu 19,1% a înregistrat recordul negativ absolut din întreaga sa istorie electorală, scăzind pentru prima oară sub pragul psihologic de 20%. Vom nota că și în cazul PDS sondajele preelectorale au greșit: îi acordau, în condițiile unei presupuse polarizări și a unei catalizări în sînul taberei de stînga, între 22 și 23%...

Secretarul general al PDS, Achille Occhetto, luni 13 iunie, trăgind concluziile ușurătoarei înfrângeri, într-un gest de demnitate, obisnuit în viața partidelor democratice, dar fără precedent la PCI/PDS, Occhetto și-a prezentat demisia.

În general, alegerile europene au constituit o veritabilă hecatombă pentru stînga procomunistă. Doar pînă în urmă cu doi ani PSI, condus de Craxi, se apropia de 18%, înțelegem că nu e exagerată afirmația că circa 90% din electoratul vechiului PSI, alcătuit din socialisti reformiști și anticomuniști, s-au orientat acum către Forza Italia ori reformatorii radicali ai lui Marco Pannella, atunci cînd existau liste distincte ale acestei formații... Totalul realizat de stînga, 31,3%, sub scorul pe care-l realiza cîndva, singur, "în vremurile bune", PCI. Pe ansamblu, un italian din șapte, care în martie a votat "progresist", a trecut acum în tabăra adversă.

Aceeași prăbușire cît privește asanumitul "centru", în realitate un fel de centru de buzunar, satelizat aproape integral de PDS. Acesta totalizează de-abia 14%, foarte puțin dacă ne gîndim că aici înființînă Partidul Popular, moștenitorul Democrației Creștine (sau, mai precis, al vastei sale aripi stîngi!), care, singură, depășea 34-36%. Acum, "popularii", alunecati pe panta colaboraționismului cu PDS într-o tardivă redditare a "compromisului istoric" abia dacă ajung la un 10,0%. Si în cazul lor, peste un milion de alegători mai puțin. Ezitantul Mario Segni, cîndva promotorul referendumurilor și în care unii vedea speranța refacerii centrului, acum e complet marginalizat cu lista sa denumită "Pactul Segni", ce coboară de la 4,7% la 3,3%.

Fără îndoială, una dintre probleme va fi acum poziționarea deputaților noilor formații în raport cu fracțiunile traditionale ale Parlamentului de la Strasbourg. Forza Italia, cu cei 27 de deputați ai săi, este indecisă între aderarea la grupul "popularilor europeni" (Democrația Creștină), cum ar vrea Berlusconi (ceea ce ar da un mare impuls acestei

formații, a doua ca mărime, însă ar provoca și opozitia "popularilor" italieni, dintotdeauna bine implantată în grup și ostili lui Berlusconi!), sau de la cel al liberalilor, cum tinde ministrul de externe Antonio Marino... La fel, Alianța Națională, semn al timpurilor noi și al schimbărilor ideologice, intenționează să adere la grupul mixt și nu la acela, compromițător, al "dreptelor europene", dominat de oamenii lui Jean-Marie Le Pen. Si de data aceasta, italienii, ajutați și de o veche lege, care face din exprimarea

votului o obligație, s-au dovedit cei mai harnici europeni la urne: rata participării a atins 78%, relativ putin pentru Italia, dar record absolut, față de media europeană, de 53%! În fine, Italia s-a remarcat prin absența listelor antieuropene, ceea ce nu se poate spune despre Franța (Listele Le Pen și de Villiers), Danemarca, Germania (Republikanerii de extremă dreaptă!) sau Anglia... În Italia, la capitolul "Europa", cum se mai întâmplă numai în Belgia, se remarcă un substanțial consens... □

ADRIAN NICULESCU - born in Bucharest, 1960, graduated from the Faculty of History, University of Bucharest and from University Paris IV Sorbona. Political refugee in Franța since 1983 and political correspondent for Radio Free Europe since 1985. He authored many political and historical studies.

Corespondență din Harare

După apartheid

DAN OPRESCU

Situată economiei sud-africane

Ceea ce stă în fața noii Africi de Sud este mult mai dificil decât s-ar părea la o primă vedere. În primul rînd, deoarece situația economică a RSA nu este defel roză, ci mai curând dimpotrivă. De vreo două decenii, Africa de Sud a avut parte de o autarhie economică invidiabilă de un Nicolae Ceaușescu sau Enver Hodjea. Autarhia a coincis cu declinul economic, nu în ultimul rînd pentru că în vreme ce prețul aurului a scăzut, cel al apartheid-ului a crescut necontenit. Autarhia, care a fost atât voită, cît și impusă (prin sanctiuni internaționale), și-a avut însă costurile sale, care au fost scump plătite de către țară. La rigoare, se poate construi o economie autarhică, mai cu seamă dacă se au la dispozitiv resursele naturale, de capital și de forță de muncă calificată a RSA, căci oricine poate produce orice, dacă nu se ține seamă de costurile economice și umane. Izolată (relativ) de principalele piețe de desfacere (America de Nord, Europa de Vest și Japonia), care sunt și principalele centre de inovație tehnologică în contemporaneitate, economia sud-africană a devenit capabilă să producă orice, de la ace de cusut la bombă atomică, dar în condiții de ineficientă crasă. Nefind expusă la rigorile pe care le presupune participarea la piața mondială (alțiminteri decât prin materii prime, aur și diamante), economia sud-africană, aşa cum s-a structurat ea în ultimele decenii, este una esențialmente necompetitivă.

Anumite sectoare (metalurgia, industria de automobile, cea de bunuri electrice, cea textilă etc.) au "beneficiat" de protecția guvernului și au avut o piață captivă în RSA, ceea ce a condus la ineficiență și la prețuri extrem de ridicate, plătite de consumatori. De pildă, industria de automobile era (și mai este încă) obligată să cumpere 70% din metalul utilizat de la întreprinderi sud-africane, la prețuri de cîteva ori mai mari decât cele practice pe piața mondială.

Economia Africii de Sud este una ciudată: pe de o parte, ea nu poate concura cu Coreea de Sud sau Taiwan (economii ce produc bunuri de înaltă tehnologie, cu o forță de muncă bine calificată, plătită cu salarii mari), dar pe de altă parte, nici cu Filipine sau Indonezia (economii ce produc bunuri fără un nivel prea sofisticat de tehnologie, cu o forță de muncă nu foarte calificată, plătită cu salarii foarte mici).

Deoarece sindicalele sunt puternice și militante, în RSA salariile sunt relativ ridicate, iar slujbele (îndeobsebi cele din industrie) sunt costisitoare; în Africa de Sud, a avea o slujbă însemnată a avea acces la aproape toate beneficiile unei economii dezvoltate (asistență medicală, socială, pensii, concedii de odihnă, de maternitate etc.). Ceea ce înseamnă, desigur, că înființarea unui nou loc de muncă în Africa de Sud este mult mai scumpă decât înființarea unui loc de muncă similar în Sudul Chinei, în Thailanda sau în Indonezia; ceea ce înseamnă că actuala rată înaltă a șomajului sud-african (între 40-60%, în funcție de regiuni, pentru

populația neagră) are toate şansele să rămână foarte ridicat.

Cum însă populația Africii de Sud crește foarte rapid (dacă nu se intervine, în următorii 30 de ani va avea loc dublarea numărului de locuitori), numai pentru a începe să se reducă rata șomajului ar fi nevoie de o creștere economică anuală de cel puțin 5%; spre comparație, în 1994, creșterea economică va fi doar de 3%, și aceasta venind după patru ani de severă recesiune. Veniturile negrilor sud-africanii sunt în medie de zece ori mai mici decât cele ale albilor sud-africanii; de asemenea, nivelul de școlarizare și calificare profesională este extrem de dezavantajos pentru negri, care au puține șanse în viitorul apropiat să concureze cu albi sau mulatrii pentru ocuparea posturilor de conducere (doar 5% din directorii de întreprinderi sunt negri) sau care necesită nivele înalte de calificare. Evident, nu discut aici ocuparea unor asemenea posturi pe criterii politice sau de "acțiune afirmativă", întrucât viabilitatea economică a unei soluții de acest fel nu se poate sustine pe termen lung sau la o scară social-semnificativă.

Africa de Sud este un urias economic numai numai dacă privim lucrurile din perspectivă africană; dacă produsul intern brut al întregii Africi Sub-sahariene (fără RSA) este ceva mai mic decât al Belgiei, iar cel al RSA este cam cît al Belgiei. Deci, cînd se discută despre economia sud-africană, se vorbește despre o "bere mică", la scară mondială (o "bere mare" ar fi, în acest context, India, China sau Indonezia, între țările în curs de dezvoltare). Decenii de "succes economic" sud-african apar astfel doar în comparație cu restul Africii; despre economia RSA se poate spune că a fost mai bine ghidonată decât cea a Zairului sau a Nigeriei. Totuși, în anii apartheid-ului, sute de mii de negri au venit în RSA să muncească și să trăiască, în principal deoarece veniturile negrilor din Africa de Sud sunt de mai multe ori mai mari decât cele din țările africane deja "eliberate", "independente" și "decolonizate". În context african, se cuvine adăugat că RSA apare drept unica poveste de succes din punct de vedere economic. Pe de altă parte, acest "succes" (al autarhismului, interventionismului și protecționismului) poate compromite perspectivele de viitor ale țării.

Soluția propusă de guvernul rezultat în urma alegerilor de la sfîrșitul lunii aprilie 1994 este una foarte generoasă din punct de vedere retoric, și cu foarte puține detalii concrete; în esență însă, este un program populist, vizînd construcția (în text se vorbește de "re-construcție" și "re-edificare") de locuințe, electrificarea, canalizarea etc., cu alte cuvinte, sporirea masivă a cheltuielilor publice. Lăsînd la o parte faptul că asemenea programe implică noi locuri de muncă pentru persoane cu calificări profesionale zero sau foarte modeste (și salarii foarte mici, de subzistență), banii pentru susținerea lor nu pot veni decât din două surse: (a) impozite mărite (ceea ce ar presupune însă gîtuirea fragile recuperări economice pe care o înregistreză în prezent RSA, după cei patru ani de recesiune) sau (b) împrumuturi de stat

(care pot fi interne sau/și externe, dar care, în orice caz, vor trebui rambursate, cu dobînzi corespunzătoare).

În multe privințe, economia sud-africană se asemănă cu cea a unei foste țări așa-zise socialiste, est-europene, cu importanță deosebită că infrastructura din RSA este mult mai dezvoltată (sistem de autostrăzi și drumuri, sistem financiar și bancar, telefoane care merg etc.). Bursa de la Johannesburg are o capitalizare de 217 miliarde dolari SUA, cu 703 companii listate (spre comparație, următoarea bursă sub-sahariană, cea de la Harare, are o capitalizare de circa 1,8 miliarde SUA, cu 62 de companii, apoi bursa de la Lagos capitalizează doar un miliard de dolari SUA, și acela împărțit între 174 companii listate etc.).

Politica de apartheid, cu sancțiunile internaționale ce n-au înțîrziat să se arate, a condus în plan economic la interventionism și protecționism, de pildă sub forma barierelor vamale, a tarifelor sau a strictului control al ratei de schimb a monedei naționale. De fapt, concentrarea capitalului în RSA invită ea însăși la interventionism, iar noul guvern ar trebui să se revendice de la sfîrșit Antonie dacă ar reuși să biruie această ispită: marile corporații sud-africane, nepuțindu-se extinde în afara RSA și deveni conglomerate multinaționale, au devenit giganți locali; astfel doar patru mega-companii dețin 75% din capitalizarea bursei de la Johannesburg, iar una dintre ele – Anglo American, specializată în minerit și industrie – acoperă 40% din această capitalizare.

Negri, albi, mulatri

Pentru ideologia eliberării, dominantă pînă acum printre negrii din Africa de Sud, era util să se simplifice ecuația națională la una de tipul "noi versus ei", în spînă: "negrii opriți versus albii opresori". Desigur, realitatea este mult mai complexă.

Cele aproape 22 de milioane de negri sud-africanii sunt de mai multe feluri: 1. Xhosa (peste 6 milioane); 2. Zulu (aproape 5,5 milioane, aflați mai cu seamă în provincia KwaZulu-Natal, dar și în marile orașe, centre miniere etc.); 3. Tswana (aproape 5 milioane, aflați mai ales în fostul bantustan Bophuthutswana); 4. Pedi (circa 2,3 milioane); 5. Shangean (un milion, îndeobsebi în Gazankulu); 6. Swazi (aproape un milion – și neinteresați să se ducă în Swaziland, țară cu o economie foarte precară și, în orice caz, satelizînd-o pe cea sud-africană); 7. Venda și 8. Ndebele (ultimele două etnii, împreună, au circa 1,3 milioane). Există importante deosebiri istorice și tradiționale între aceste opt grupe principale, chiar dacă tinerii din mediul urban vor, în genere, să se considere drept "detribalizați"; cum însă acești tineri sunt victimele ratelor maxime de șomaj, ei formează, de multe ori, masa de manevră a unor grupuri extremiste, adesea pretinzînd că ar fi afiliate unor grupări politice precum CNA sau Inkatha. În genere în Africa și în RSA în special, conducerile politice ale grupărilor opuse regimului de apartheid n-au prezentat lupta de emancipare eco-

nomică în termenii luptei de clasă, ci ca pe o luptă de "eliberare națională", cu tonalități rasiste specifice; ca atare, "eliberarea națională", statul formal-independent etc. sunt prezентate ca fiind, pînă la urmă, preferabile relativei prosperităi economice obținute sub conducerea "colonistilor" de origine europeană sau asiatică.

Albii sud-africanii (în număr de aproape 5 milioane) sunt, și ei, apartinători ai mai multor soiuri: 1. în primul rînd, urmașii olandezilor (veniți la mijlocul secolului al XVII-lea) și ai huguenoșilor francezi (fugiti de persecuții în secolul al XVIII-lea); 2. apoi, cei ai coloniștilor germani și englezi. Din 1820, de cînd britanicii au început să controleze zona Sudului Africii, imigranții de origine olandeză, franceză și germană (deveniti între timp, prin inter-marijne, un nou "trib": burii sau afrikaners) au început să se mute spre Nord și spre Est, colonizînd noi teritorii, cîteodată prin luptă cu negrii înlînțuiți în cale, după modelul colonizării Americii de Nord. Între buri, pe de o parte, și coloniștii de origine engleză, sprijiniți de Imperiul Britanic, pe de altă parte, a izbucnit un crunt război la sfîrșitul secolului al XIX-lea; în treacăt fie spus, se pare că atunci vor fi fost inventate lagările de concentrare moderne, de către britanici. Astăzi, urmașii burilor formează majoritatea albilor din RSA.

Mulatrii (colored), în număr de aproape 3 milioane, sunt atât descendenții combinărilor de albi cu negri, cît și, mai ales, urmașii ai malaysienilor aduși în Africa de Compania Olandeză a Indiilor Răsăritene; astăzi, cei mai mulți mulatri vorbesc în familie limba burilor, afrikanans (un fel de olandeză arhaică) și votează pentru Partidul Național al lui P.W. de Klerk. În RSA mai există și urmașii ai indienilor (astăzi, mai puțin de un milion) veniți în Sudul Africii la sfîrșitul secolului al XIX-lea pentru colonizarea provinciei Natal, zonă de cultivare a trestie de zahăr; cel mai cunoscut membru al comunității indiene sud-africane a fost Mahatma Gandhi.

După alegeri

După o campanie electorală turbulentă și cu numeroase violențe, alegerile de la sfîrșitul lui aprilie s-au desfășurat nesperat de pașnic. Pe 10 mai 1994, Nelson Rolihlahla Mandela a depus jurămîntul în calitate de președinte al RSA în fața nouului parlament. Deoarece CNA a cîștigat aproape 63% din voturi, atât postul de prim-vicepreședinte (ocupat de raționalul Thabo Mbeki), cît și majoritatea ministerelor au revenit acestei formațiuni politice (de fapt, o "umbrelă" îndeajuns de încăpătoare spre a include și Partidul Comunist, al cărui șef, Joe Slovo, a ajuns ministru constructiei de locuințe). Iată cîteva din posturile importante ocupate de CNA: Ministerul Apărării (titular: Joe Modise, fostul comandant al grupurilor de guerillă controlate de CNA), Ministerul Poliției, Ministerul Industriei (Manuel Trevor), Ministerul Muncii (Tito Mboweni), Ministerul de Externe (Alfred Nzo).

Partidul Național a obținut destule

Politica internațională

voturi spre a căpăta șase ministere, plus un vicepreședinte (de Klerk); cel mai important post este cel de ministru de finanțe, atribuit lui Derek Keys (care a ocupat același post și în guvernul anterior). Keys e creditat cu reducerea inflației la 9,7% anual, ceea ce a obținut o rată din ultimele decenii.

Inkatha a reușit să ia la urne mai multe voturi decât poveșteau sondajele pre-electorale de opinie, astfel încât a căpătat trei ministere, dintre care pe departe cel mai însemnat este cel de Interne, ocupat de însuși Mangosuthu Buthelezi.

Din fericire, sondajele pre-electorale s-au înșelat și în privința popularității Congresului Pan-African; CPA n-a luat decât puțin peste 1% din voturi, nedepăsind baremul fixat spre a intra în parlament și, deci, neînțind la socoteală la împărțirea ministerelor. Voturile obținute de CPA trebuie să fi fost un duș rece și pentru "nerăbdătorii" radicali din lângă Congresului Național Africă.

La întrebarea dacă s-a furat la alegeri, răspunsul corect ar fi că, probabil, s-a furat, dar nu mai mult decât în alte alegeri contemporane din America Latină, Europa de Est sau fosta Uniune Sovietică. Cu totul remarcabil a fost, totuși, spiritul de tigurială pre- și postelectorală: le pildă, în provincia KwaZulu-Natal, "NA și Inkatha se certau că cine a făcut

latrile; premierul guvernului provincial nu-i acum altul decât Hernus Kriel, fost ministru al legii și ordinii în guvernul central de dinainte de alegeri.

Singura stridentă majoră în noul cabinet sud-african este ministrul de externe Nzo, cel ce fusese demis ca incapabil din funcția de secretar general al CNA acum cîțiva ani (în favoarea charismaticului Cyril Ramaphosa); această situație poate însă semnală și faptul că președintele Mandela intenționează să-și asume personal un rol proeminent în politica externă, lăsîndu-i lui Nzo un rol pur decorativ (pe care, în paranteză fie spus, acesta îl îndeplinește fără prea multă grație, fiind de la natură un om oarecum limitat din punct de vedere intelectual, iar ca formă fiind un activist CNA de tip vechi, devotat "cauzei", însă cu o retorică săngâtoasă și confuză). Altă stridentă, dar implicând un rol minor în guvern, este numirea Winnie Mandela ca ministru adjuncț la cultură; pînă și ea, cînd a anunțat ce post s-a căpătuit, a spus că i se pare o glumă (dintre cele proaste, desigur).

Dînd posturi ministeriale și ambasadoriale, președintele Mandela castrează preventiv cele mai zgomotoase voci ale potențialei opozitii la guvernarea sa. Cel mai spectaculos i-a reușit aceasta cu Buthelezi, devenit ministru de interne; totuși, postul este și nu este important. În

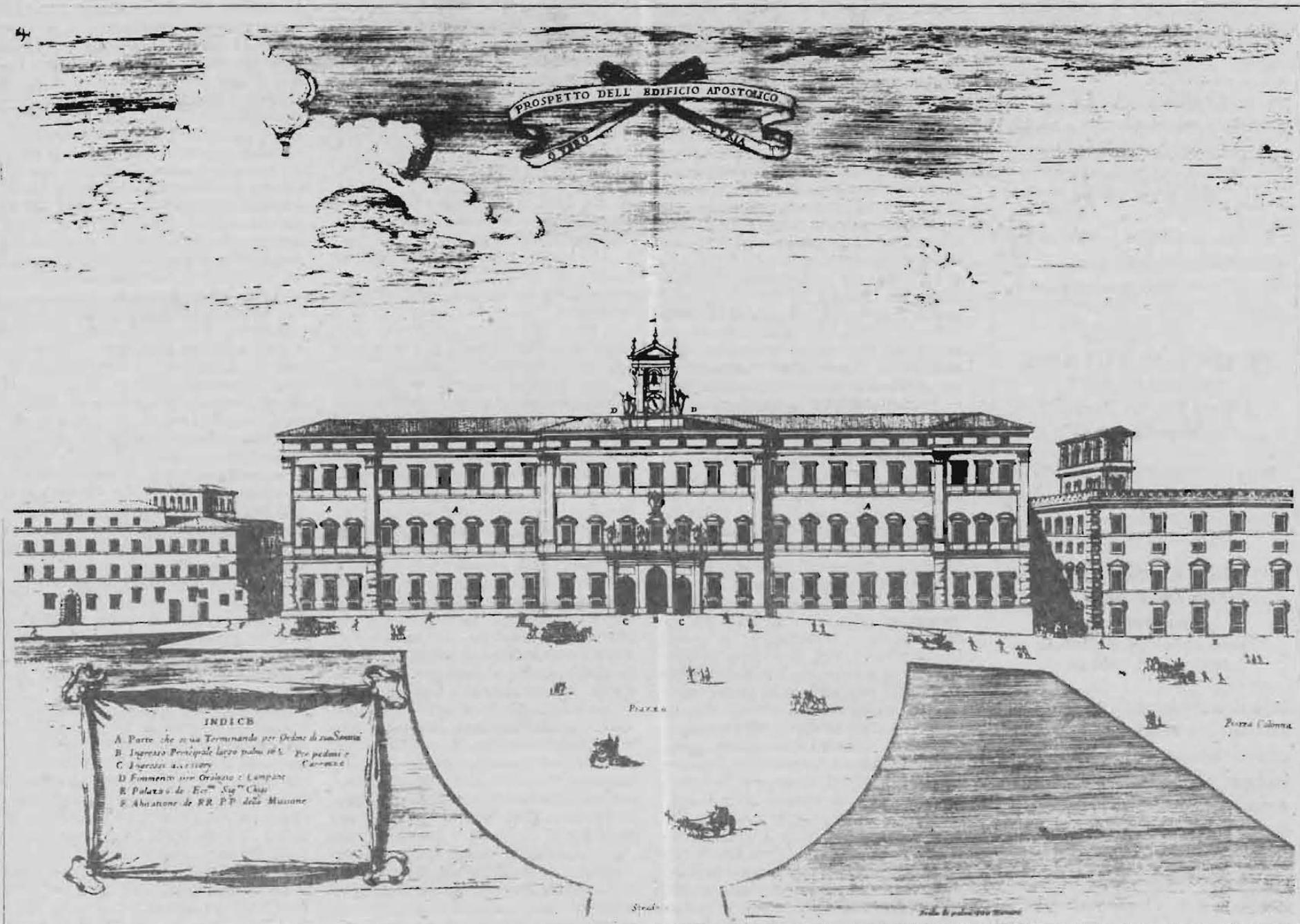
rul care pune vize pe pașapoarte. Dar Buthelezi e fericit (căci s-a văzut recunoscut ca personalitate politică națională, iar nu doar regională). Inkatha se simte bine (căci e în guvernul central și, pe deasupra, controlează provincia Kwa-Zulu-Natal), iar Mandela îi are pe toti, la Pretoria, sub "supraveghere și pază".

Pentru toti sud-africanii, alegerile din aprilie 1994 au însemnat o dublă eliberare: pe de o parte, eliberarea de apartheid; pe de altă parte, eliberarea de vorbăria liberală a celor ce se opuseseră, cîteodată decenii de-a rîndul, politiciei de apartheid. Ca atare, în alegerile din aprilie, astăzi partidele de extremă dreapta (susținute, în genere, de muncitori și fermieri albi cu calificare profesională minimă, cărora le e teamă de pierderea privilegiilor și a protecției de care s-au bucurat pînă acum), cît și lacrimogenele partide ale "drepturilor omului" au primit foarte puține voturi, electoratul sesizînd foarte corect incapacitatea lor fundamentală de a veni cu soluții reale la criza multilaterală în care se găsește societatea sud-africană. Este probabil că albii s-ar mai fi putut menține la putere încă vreo zece ani, timp în care nivelul violenței din țară ar fi devenit insuportabil; deoarece un al doilea Nelson Mandela ar fi fost foarte dificil de găsit peste un deceniu, majoritatea rațională din cer-

zia sau Marea Britanie, devenind o parte psihologic acceptabilă a realității de fiecare zi.

Ce se va întîmplă în RSA după Nelson Mandela? Foarte probabil – nimic spectaculos; va continua autonomizarea politicului, economia își va vedea de ciclurile ei, lumea se va îmbogăti și va săraci, sportivii sud-africanii își vor da silință la rugby, fotbal și tenis de câmp, artiștii se vor duce în America, în căutare de public/bani. Africa de Sud va fi prosperă (după standardele sub-sahariene, extrem de prospătă) și va atrage, în continuare, cea mai calificată forță de muncă din regiune; totuși, ea nu va deveni "locomotiva Africii". Aproape o țară normală. Totuși, acest teritoriu fără nume propriu (RSA este, în fond, doar o trimitere cartografică, nu și un nume adevărat), de o frumusețe de neimaginat pentru cine n-a părasit niciodată Europa, cu bogății naturale ce-l așeză alături de Siberia, va avea, pe la începutul veacului ce să vină, destui locuitori care vor duce, cîteodată, dorul zilelor de "tristă amintire", cînd toate păreau simple și, ca să spun așa, doar în alb și negru, cînd drumurile nu aveau gropi, curentul electric era continuu, iar telefoanele mergeau.

Harare, iunie 1994

mai multe și mai grosolanе matrapzli-
curi; la intervenția personală a lui Nelson
Mandela, rezultatul s-a decis la "masa
verde": Inkatha a cîștigat, întrînd în gu-
vernul central, avînd în plus și controlul
asupra guvernului provincial. În Western
Cape, provincie cu capitala la Capetown,
a cîștigat Partidul Național, în bună parte
deoarece a șiut să-și atragă voturile mu-

tările comuniste sau sud-americane, în
bună tradiție franco-sovietică, ministrul
de interne este ministrul poliției; la Amer-
icanii de la Nord de Rio Grande, min-
istrul de interne se ocupă mai mult de
probleme ecologice (drepturile de păsu-
nat, replantarea pădurilor, ocrotirea fa-
unei și florii etc.); în RSA, ministrul de
interne e ceva mai mult decât funcționa-

curile politice, de afaceri și din armătă a
hotărît că acum este cel mai prielnic mo-
ment pentru a ieși din fundătură, pentru a
lichida apartheid-ul din punct de vedere
formal, constitutional. Dar apartheid-ul
(care, literal, înseamnă dezvoltare separa-
tă) informal va continua și se va răfi-
na, în Africa de Sud ca și în SUA, Bra-

DAN OPRESCU (born in 1951,
in Bucharest). He studied Philo-
sophy and took a Ph. D. in Philo-
sophy at the University of Bucha-
rest. A founding member of the
Group for Social Dialogue, he stu-
died at Oxford, England and now
he lives in Harare, Zimbabwe.

SEMINAL

Originile totalitarismului*

Recent, seria "Societatea civilă" a Editurii Humanitas ne-a prilejuit întâlnirea cu versiunea românească a importanțului studiu *Originile totalitarismului*. Aceasta cuprinde trei părți: *Antisemitismul, Imperialismul și Totalitarismul*, de o valoare inegală, și purtând, toate, patina timpului (prima ediție a cărții a apărut în 1951), dar și amprenta puternicei personalități a celei care a fost Hannah Arendt (1906-1975).

Prima parte este o încercare de a căuta rădăcinile sentimentului antisemit și de a îi inventaria manifestările sale politice. Cărțile românești sunt deosebite să fie interesat de această secțiune a cărții: dacă memoria nu mă înșeală, avem de-a face cu singurul studiu sistematic cu privire la antisemitismul modern editat în limba română după 1989. Capitolele 1-3 cuprind, pe lîngă documentarea unor evoluții istorice, și o perspectivă teoretică cu privire la motivele persecuțiilor antisemite, iar capitolul 4 este dedicat Afacerii Dreyfus. Trebuie totuși să observ că această parte nu pare să se integreze într-un totul în tema propusă de Hannah Arendt, și anume originile stalinismului și nazismului (acestea fiind singurele sisteme pe care le socotește "totalitate"). Nu începe îndoială că antisemitismul s-a manifestat în forme sale cele mai criminale în nazism. *Antisemitismul* însă refac traseul elucubrațiilor antisemite mai ales în contextul politicilor franceze și germane de dinainte de primul război mondial și este ușor să vedem că, în Franța cel puțin, mișcările ce își exhibă ura față de evrei nu au generat nici un regim și nici o mișcare de genul celor apreciate de Arendt ca "totalitate". Nu începe nici o îndoială acum, în urma importanței lucrării ale lui Zev Sternhell, că dreapta naționalistă franceză și sindicalismul revoluționar francez au fost leagănul ideologic al ceea ce avea să devină fascismul italian, care însă – vom vedea în partea a III-a – este exclus explicit de autoare ca făcând parte dintre regimurile totalitare (vezi mai ales p. 342-344). și în Germania, partidele antisemite "clasice" își pierd rapid electoratul la începutul secolului XX (vezi p. 64). Nici în ascensiunea stalinismului antisemismul nu pare să fi jucat un rol major (e drept că Arendt nici nu susține asta). Iată de ce legătura acestei părți a studiului cu problema originilor totalitarismului nu mi se pare într-totul limpede.

Neclaritatea sporește însă în ceea ce privește rostul secțiunii despre imperialism și, din nefericire, aceasta este parte cea mai discutabilă și din punct de vedere al conținutului. Trei capitole, 3-6, sunt dedicate problemei rasismului și "pannăționalismului". Este adevărat că rasismul și "pannăționalismul" de care este vorba formează o parte însemnată a contextului cultural în care ia naștere delirul ultra-rasist al naziștilor, dar acesta nu este altceva decât un context, incapabil să explice pe deplin fenomenul studiat. Situația este identică și pentru cazul imperialismului de care e vorba în capitolul 7. Dovadă stă faptul că, desigur, imperialismul britanic i se consacră pagini însemnante, Marea Britanie nu a cunoscut vreodată un regim totalitar și nici nu a impus sau generat vreunul; același argument poate fi reluat și în raport cu alte fapte enumerate de Arendt: în ciuda caracterului lor respingător, rasismele britanic și francez nu sunt bunicii vreunei mișcări totalitare. În Germania chiar, mișcarea național-socialistă nu se va forma direct din forțele politice care sustin imperialismul primului război mondial, ci mai curând va profita de descompunerea acestora.

Cărțile românești sunt deosebite să fie interesat de această secțiune a cărții: dacă memoria nu mă înșeală, avem de-a face cu singurul studiu sistematic cu privire la antisemitismul modern editat în limba română după 1989. Capitolele 1-3 cuprind, pe lîngă documentarea unor evoluții istorice, și o perspectivă teoretică cu privire la motivele persecuțiilor antisemite, iar capitolul 4 este dedicat Afacerii Dreyfus. Trebuie totuși să observ că această parte nu pare să se integreze într-un totul în tema propusă de Hannah Arendt, și anume originile stalinismului și nazismului (acestea fiind singurele sisteme pe care le socotește "totalitate"). Nu începe îndoială că antisemitismul s-a manifestat în forme sale cele mai criminale în nazism. *Antisemitismul* însă refac traseul elucubrațiilor antisemite mai ales în contextul politicilor franceze și germane de dinainte de primul război mondial și este ușor să vedem că, în Franța cel puțin, mișcările ce își exhibă ura față de evrei nu au generat nici un regim și nici o mișcare de genul celor apreciate de Arendt ca "totalitate". Nu începe nici o îndoială acum, în urma importanței lucrării ale lui Zev Sternhell, că dreapta naționalistă franceză și sindicalismul revoluționar francez au fost leagănul ideologic al ceea ce avea să devină fascismul italian, care însă – vom vedea în partea a III-a – este exclus explicit de autoare ca făcând parte dintre regimurile totalitare (vezi p. 64). Nici în ascensiunea stalinismului antisemismul nu pare să fi jucat un rol major (e drept că Arendt nici nu susține asta). Iată de ce legătura acestei părți a studiului cu problema originilor totalitarismului nu mi se pare într-totul limpede.

Cărțile românești sunt deosebite să fie interesat de această secțiune a cărții: dacă memoria nu mă înșeală, avem de-a face cu singurul studiu sistematic cu privire la antisemitismul modern editat în limba română după 1989. Capitolele 1-3 cuprind, pe lîngă documentarea unor evoluții istorice, și o perspectivă teoretică cu privire la motivele persecuțiilor antisemite, iar capitolul 4 este dedicat Afacerii Dreyfus. Trebuie totuși să observ că această parte nu pare să se integreze într-un totul în tema propusă de Hannah Arendt, și anume originile stalinismului și nazismului (acestea fiind singurele sisteme pe care le socotește "totalitate"). Nu începe îndoială că antisemitismul s-a manifestat în forme sale cele mai criminale în nazism. *Antisemitismul* însă refac traseul elucubrațiilor antisemite mai ales în contextul politicilor franceze și germane de dinainte de primul război mondial și este ușor să vedem că, în Franța cel puțin, mișcările ce își exhibă ura față de evrei nu au generat nici un regim și nici o mișcare de genul celor apreciate de Arendt ca "totalitate". Nu începe nici o îndoială acum, în urma importanței lucrării ale lui Zev Sternhell, că dreapta naționalistă franceză și sindicalismul revoluționar francez au fost leagănul ideologic al ceea ce avea să devină fascismul italian, care însă – vom vedea în partea a III-a – este exclus explicit de autoare ca făcând parte dintre regimurile totalitare (vezi p. 64). Nici în ascensiunea stalinismului antisemismul nu pare să fi jucat un rol major (e drept că Arendt nici nu susține asta). Iată de ce legătura acestei părți a studiului cu problema originilor totalitarismului nu mi se pare într-totul limpede.

Cărțile românești sunt deosebite să fie interesat de această secțiune a cărții: dacă memoria nu mă înșeală, avem de-a face cu singurul studiu sistematic cu privire la antisemitismul modern editat în limba română după 1989. Capitolele 1-3 cuprind, pe lîngă documentarea unor evoluții istorice, și o perspectivă teoretică cu privire la motivele persecuțiilor antisemite, iar capitolul 4 este dedicat Afacerii Dreyfus. Trebuie totuși să observ că această parte nu pare să se integreze într-un totul în tema propusă de Hannah Arendt, și anume originile stalinismului și nazismului (acestea fiind singurele sisteme pe care le socotește "totalitate"). Nu începe îndoială că antisemitismul s-a manifestat în forme sale cele mai criminale în nazism. *Antisemitismul* însă refac traseul elucubrațiilor antisemite mai ales în contextul politicilor franceze și germane de dinainte de primul război mondial și este ușor să vedem că, în Franța cel puțin, mișcările ce își exhibă ura față de evrei nu au generat nici un regim și nici o mișcare de genul celor apreciate de Arendt ca "totalitate". Nu începe nici o îndoială acum, în urma importanței lucrării ale lui Zev Sternhell, că dreapta naționalistă franceză și sindicalismul revoluționar francez au fost leagănul ideologic al ceea ce avea să devină fascismul italian, care însă – vom vedea în partea a III-a – este exclus explicit de autoare ca făcând parte dintre regimurile totalitare (vezi p. 64). Nici în ascensiunea stalinismului antisemismul nu pare să fi jucat un rol major (e drept că Arendt nici nu susține asta). Iată de ce legătura acestei părți a studiului cu problema originilor totalitarismului nu mi se pare într-totul limpede.

safia). Scopul ei este de a arăta că omul burghez (cu morala sa burgheză) este punctul de plecare al procesului ce se va desăvîrși în secolul XX, odată cu hîlerismul și stalinismul, și că Hobbes este cel care a pus bazele "ideologice" ale acestei evoluții. Aflăm, de pildă, la p. 89, că Hobbes nu ia în considerare legea naturală atunci când pună problema originii statului. O privire în cartea lui Hobbes ne arată că acolo există cel puțin două captoare (14, "Despre înțîlia și cea de-a doua Lege a naturii și despre Contract"), și 15, "Despre alte Legi ale Naturii") unde problema legii naturale este explicit discutată, iar în capitolul 6, "Legi Civile" este scris: "Legea Naturii și Legea Civilă se contin una pe alta și sunt de o cuprindere egală... Ascultarea Legii Civile este de asemenea parte a Legii Naturale. Legea Civilă și cea Naturală nu sunt feluri diferențiale, ci părți diferențiale ale Legii, iar una fiind scrisă, e numită Civilă, cealaltă [fiind] nescrisă [e numită] Naturală". La p. 192 a lucrării lui Arendt mai aflăm: "cu privire la legea statului (...) nu există nici o problemă a dreptului și răului, ci doar ascultarea absolută, conformismul orb al societății burghaze". Să presupunem că aşa ar sta lucrurile la Hobbes. Acesta nu ar fi totuși un motiv pentru a extinde judecata și asupra realității societății "burghaze" care, pînă una altă, este singura care a propus și a impus idealul statului de drept. Cu regret însă, trebuie să spun că și referințele la Hobbes sunt abuzive. În primul rînd, el nu propune "ascultarea absolută": în capitolul 21, "Libertatea supușilor", discută chiar cauzurile în care supușul are dreptul să reziste instantei suverane sau e dezlegat de obligația ascultării. În al doilea rînd, Hobbes nu pare să propună nici un fel de conformism, și el arată cum "cea mai mare libertate a supușilor depinde de tăcerea legii". (cap. 21). La p. 193, aflăm că la Hobbes, în viziunea lui Arendt, "cei ce sunt complet lipsiți de noroc sau de succes sunt automat excluși din competiția care este viața societății". Capitolul 30 din *Leviathan*, "Despre Oficial Reprezentantului suveran", arată însă că: "Siguranța poporului cere [...] de la el [...] ca justiția să fie administrată tuturor felurilor de oameni, adică și bogăților și puternicilor, ca și celor săraci și neînsemnați să li se repare nedreptățile ce li s-au făcut". Să trecem totuși peste acest interluu nefericit la cea de-a treia parte a lucrării, intitulată *Totalitarism*.

Aceasta este și secțiunea pe care o recomand călduros pentru o lectură atentă. Nu pentru că ar fi un studiu riguros al totalitarismului: din acest punct de vedere nu vom găsi nici o relatăre istorică coerentă și nici o radiografie sistematică a resorturilor mașinii totalitare. Avem de-a face mai curînd cu un eseu, presărat însă cu intuiții pătrunzătoare, cu propunerile îndrăznețe și argumente inteligente. În capitolul 10, Arendt arată că instaurarea regimului totalitar este posibilă odată cu apariția "maselor" compuse din indivizi "atomizați", iar mișcările totalitare sunt, la rîndul lor, "organizații massive ale unor indivizi atomizați și izolați" (p. 426), rezultat al unui gen de alianță dintre "plebe și elită". Capitolul este important, în ciuda superficialității ce răzbate uneori din text. Studii mai recente (Gusfield, Allen, Pinard) au relevat anumite date ce vin în contradicție cu această schemă (de pildă, faptul că tot mai multe structuri sociale complexe, e.g. grupuri politice, profesionale etc. au permis naziștilor să efectueze o mobilizare socială puternică), oricum însă, modelul "societății de masă" rămîne încă atractiv. Capitolul 11 propune o serie de ipoteze demne de luat în seamă. "Originalitatea conținutului ideologic nu poate fi socotită decât ca un obstacol inutil" (p. 473) în procesul de înlocuire a realității cu o ficțiune organizată de propagandă (memoria îmi spune totuși că idei asemănătoare găsim înainte de razboi și în cunoscuta carte a lui H. Rauschning, *Germany's Revolution of Destruction*). Organizarea totalitară este dezvoltată ca ierarhie de mișcări sectare, cu caracter elitist în raport cu cele "inferioare". Capitolul 12 arată că statul totalitar nu este cîtuși de

puțin monolithic, ci se caracterizează mai curînd printr-un "conflict al unei autorități duale [statul și partidul]; cum mecanismele statului totalitar "sunt supuse unei ciudate dedublări de servicii" (p. 515); cum politica totalitară nu este o simplă exaltare a naționalismului, ci dimpotrivă, o tentativă de a înlătura naționala (sau rasa) cea veche cu una nouă. Este abordată direct și problema modului în care s-a ajuns la exterminarea a milioane de ființe umane. În capitolul 13 cîtîm despre pervertirea sistemului juridic și despre locul și semnificația terorii în totalitarism.

In concluzie, *Originile totalitarismului* este o carte foarte complexă care, nu mă îndoiesc, va fi citită ca o adevărată mărturie a timpului său. □

* Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, seria "Societatea civilă", Editura Humanitas, București, 1994.

Capitalism contra capitalism*

În contextul politic și cultural actual, singurul atribut demn de menționat al recent apărutei cărți a lui Michel Albert este acela că există.

Abilitatea analitică a autorului este evidentă încă din "Introducere": preocupat să circumscrie sistemul capitaliste, el afirmă că este vorba doar de țările Americii de Nord, ale Europei occidentale și țările industrializate din Asia. Lăsînd la o parte lacunele din informația sa (astfel, ori Mexicul e plasat în America de Sud, ori Chile în cea de Nord, iar țările ca Australia sau Noua Zeelandă sunt omise), să vedem de ce nu figurează și Africa de Sud pe această listă (ediția franceză a apărut în 1991). "Pentru că acolo democrația duce la înlăturarea apartheid-ului social cu un adevărat apartheid economic" (p. 8). Mărturisesc foarte sincer că nu înțeleg nimic. Uimirea crește atunci când, două rînduri mai jos, este elogiat... Marocul, un stat recunoscut pentru violările grosolane ale drepturilor omului și pentru anexarea brutală a fostei Sahare spaniole.

Tema cărții pare să fie evaluarea celor "două" modele de capitalism desenate care Michel Albert crede că se confruntă astăzi într-un adevărat război: "Capitalismul neo-american" și "capitalismul renașterii" (Germania, Olanda, Elveția și, la nevoie, Suedia, Marea Britanie, Japonia etc.). Vom observa că autorul nu se sfîrșește să prezinte, la pagina 20, acest din urmă model ca fiind o creație a social-democrației germane, în urma "istoricului congres în 1959"! Ce diferență ar fi însă între aceste două tipuri de capitalism? În vreme ce modelul neo-american se bazează pe reușita individuală și pe profitul finanțier rapid, cel renan pune accent pe reușita colectivă, pe consens, pe preocuparea pe termen lung" (p. 20-21). Întreaga carte este pînă la urmă un efort de a convinge cititorul că modelul renan este "deopotrivă mai echitabil și mai eficient decât cel neo-american" (p. 21).

Capitolele 1 ("America is back") și 2 ("America backwards") pot fi calificate cu certitudine drept caricaturale. Desigur, autorul are tot dreptul să credă, în calitatea sa de fost comisar general al Planului și fost președinte al Asigurărilor Generale ale Franței, că Statele Unite suferă de toate retelele de pe lume. Unele fapte sunt indiscutabile. Ceea ce ar fi trebuit să știe, este că atitudinea celui ce își pune mîinile în solduri și spune tot ce îi trece pe la gură nu are mare lucru de-a face cu exigările științifice. În repetate rînduri, economia Statelor Unite este numită "economie-cazinou". Reagă, multă vreme guvernator al Californiei, înainte de a deveni președinte, este pentru Michel Albert, doar un "cow-boy instalat la Casa Albă" (p. 33). Sunt prezentate adesea argumente de natură geopolitică ("războiul stelelor", "instalarea rachetelor Pershing", "războiul din Golf" etc.) al căror rol nu este prea clar de vreme ce autorul însuși a definit "esențial"

BALTASAR GARCIAN,
Cărțile omului desăvîrșit,
Editura Humanitas,
Colecția "Paradigme",
București, 1994, p. 496.

Cărțile omului desăvîrșit cuprinde tratatele lui Baltasar Garcian (1601-1658); *Oracolul manual și arta prudentiei* (1647) este într-o traducere revăzută. Mai sunt incluse: *Eroul* (1637), *Politicianul* (1640), *Discernămîntul* (1646), *Cuminecătorul* (1655)

FONTANELLE,
Istoria oracolelor. Convorbiri despre pluralitatea lumilor,
Editura Moldova, 1993,
Iași, p. 159, 800 lei.

"Teoriile mitologice pe care le propune Fontanelle împing înțotdeauna omul să evite răul și să mențină binele."

FRANCIS FUKUYAMA,
Sfîrșitul istoriei?,
Editura Vremea, București,
1994, p. 94, 800 lei.

Cartea reprezintă un eseu al celebrului filosof al istoriei, o analiză a rolului sistemelor sociale în acest secol.

Evreii din România între anii 1940 și 1944. Legislația antievreiască,
Editura Hasefer, București,
1993, p. 486, 1800 lei.

Editată de Federația Comunităților Evreiești din România și apărută în colecția "Izvoare și mărturii", lucrarea cuprinde, pentru perioada 1938-1944, documente privind legile antievreiești din România, stenograme ale Consiliului de Cabinet și Consiliului de Miniștri, ordine ale Ministerului de Interne, precum și legile de abrogare a legislației antievreiești.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politologică, istorică să trimítă semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate.

SEMINAL

la p. 6-7: "capitalismul, adică libera stabilitate a prețurilor de piață și libera proprietate asupra mijloacelor de producție". Pentru a ni se arată că "în spatele decorului și a orbitoarelor sunlights se ascunde acum o cu totul altă realitate" (p. 40), ni se prezintă exemplul unui... erou de roman bullevardier (vezi p. 48-50). Totul pentru a ajunge la concluzia că în SUA avem de-a face cu o "școală bolnavă, sănătate bolnavă (sic!), democrație bolnavă" și cu o "industria în退 gres".

Așa fiind, capitolele 3 ("Celalalt capitalism"), 4 ("Superioritatea economică a modelului renan") și 5 ("Superioritatea socială a modelului renan") nu puteau fi decât un imn de slavă închinat interventionismului statal. Aș vrea să fiu bine înțeles: nu îi reprez̄ez̄ autorului opțiunea "în sine". Despre capitalismul german, japonez sau olandez se poate scrie mult și cu folos. Ceea ce acuz eu este pur și simplu o vizionă primitivă, cu privire la chestiunile pe care pretinde că le discută. Mai mult, tendința de manipulare a datelor este izbitoare. Cîteva exemple: "Dislocarea familiilor și extinderea fenomenului sărăciei într-o societate din ce în ce mai atomizată și mai dură" (p. 53) este "dovedită" prin menționarea faptului că în SUA rata gravidației în rîndul adolescentelor (15-19 ani) este de 10 ori mai mare decât în... Japonia, cu alte cuvinte, decât într-o societate care, alături de cea sud-coreeană, este cea mai tradiționalistă dintre cele ce pot fi invocate ca termen de comparație. Autorul laudă sistemul britanic de asigurări pentru sănătate (NHS), deși irițările insularilor cu privire la neajunsurile sale sunt bine cunoscute. Unele detalii par să nici nu își găsească locul cuvenit: ce rost are invocarea procentului mai mare de detinuti din SUA (raportat la populația totală), întrucât acesta ar fi foarte bine urmărcă faptul că în societatea americană există și alti factori ce predispusă la delincvență decât cei rezultând din specificul economiei americane, de pildă anumiti factori culturali, precum rasismul. Michel Albert pare să nu fi aflat că și în societăți dominate de o bună doză de colectivism există comportamente antisociale (Japonia, de exemplu, are o rată de a sinucideri la tineri foarte ridicată). La p. 109 se afirmă: "Tările renane sunt relativ egaleștre". De ce nu ni se mai predică și aici, ca de atâtea ori în alte capitoare, modelul japonez (caracterizat de inegalități stupefiante)? Sau, de ce nu se invocă și cazul unor târi în care politicele interventioniste apărătoare de autor au dus la somaj masiv (Spania socialistului Gonzales este pe primul loc în Europa, cu o rată de aproape 20%), la declin economic (Marea Britanie sub laburiști), la corupția quasi-generalizată a aparatului de stat (Italia socialistilor și creștin-democraților). De fapt, pe Michel Albert îl interesează doar să tragă o concluzie: "Modelul renan este, prin urmare, original. El încadrează o sinteză reușită între capitalism și social-democrație. [Observați aceeași "amnezie" cu privire la rolul democrației creștine în elaborarea și impunerea ide- alului "economiei sociale de piață"]". Impresia de echilibru pe care el o transmite este, a priori, [subl. lui M.A.], seducătoare. Dar, nici eficacitatea lui nu este mai puțin." (p. 86).

Ce rost au toate acestea? Nici un alt rost decât acela de a pregăti terenul pentru ceea ce pare să fie una dintre rațiunile de a fi ale cărții, anume de a denunța "Marele vid din Est" (p. 155). Ce fel de vid? Al statului, evident. Michel Albert vrea să ne facă să credem că după 1989, în Europa de Est au venit la putere niște fanatici suporter ai lui Ronald Reagan și Margaret Thatcher, care s-au apucat în grabă, înșelați de iluziile "economiei-cazinou", să desfîntze mîndre de apărate de stat și să impună capitalismul în versiună sa "pură și dură". Mărturisesc din nou că nu am nici cea mai mică idee la cine și la ce se referă. Iar din respect pentru timpul cititorului, nu am să conținentez mai departe fanteziile autorului nostru.

Cartea pledează deschis pentru socialism și corporativism. Nu susțin că so-

cialismul și corporativismul nu ar trebui cunoscute ca doctrină. Dimpotrivă. Nu susțin că socialismul și corporativismul nu ar avea și avocați inteligenți. Michel Albert nu este însă dintrătăcește. □

* Michel Albert, *Capitalism contra capitalism*, Editura Humanitas, București, 1994

Recenzii de
Cătălin AVRAMESCU

Omul dinlăuntru

Dumitru Popescu este un reper între liderii fostului partid comunist. Aceasta mai ales deoarece traectoria sa politică s-a desfășurat exclusiv în domeniul ideoologic, el nefiind doar un simplu executant, ci unul din oamenii de concepție care aveau misiunea să transpună indicațiile în spiritul și litera documentelor ideologice și de politică externă.

Cartea sa, *Am fost și cioplitor de hîmre*, cu subtitlul *Un fost lider comunista se destăinute*, apărută la editura "Expres", trezește un interes justificat. Concepția sub forma unui dialog între Dumitru Popescu și ziaristul Ioan Tecșă, carte este foarte greu de încadrat în vremul din genurile cunoscute.

Cartea se află, la concurența memorialistică cu analiza istorică și politică aparent detașată. Construită abil carte se dorește poate și un alibi pentru propria conștiință, dar mai ales pentru cei ce vor cîti mai înțîzu.

Ea debutează cu afirmația lui Dumitru Popescu, cum că: "În primul rînd am foarte mari rezerve acum... față de presupusa capacitate a omului de a se auto-dirija fundamental, de a stăpni natura, lumea, destinul", pentru că în final, sub același semn al relativului, să concluzioneze că: "As atrage atenția oamenilor, cu ultima suflare, asupra efemerității tuturor făpturilor și lucrurilor, asupra perisabilității tuturor entuziasmelor și a deschîrțării oricărei încrîncenări". Cele două afirmații jalonează un traseu sinuos, plin de capcane, observații asupra trecutului recent, prezentului și viitorului. Pornind de la ideea că ascensiunea politică și socială a fostului ideolog șef al fostului partid comunist s-a confundat, practic, cu cea a lui Nicolae Ceaușescu (deși nu s-a desfășurat exclusiv pe o orbită în jurul acestuia), carte este structurată pe diferite arii tematice.

În primele capitoare sintem introdusi în atmosfera ce domnea în jurul liderilor comuniști din România, care încercau să-și afirme poziția personală față de dominiația hegemonică exercitată de URSS. Pozițiile adoptate de Gheorghiu-Dej mergeau către un naționalism moderat combinat cu un început timid de destalinizare. Existau, după cum afirmă Dumitru Popescu, categorii de activiști și membri de partid dormici să se deschidă un proces al stalinismului.

Prima etapă a ascensiunii politice a lui Dumitru Popescu se consumă în această perioadă ca redactor-șef al revistei *Contemporanul*. De acum începe o epocă a duplicității asumate: pe de o parte, omul de partid și al partidului care crede în justiția cauzei pe care o slujește, iar pe de alta intelectualul care nu se poate elibera de îndoială, reflecție și spirit critic. Iluzia coexistenței non-conflictuale a acestor două entități constituie cheia în care am ales să citim această carte. Volumul descrie geneza, evoluția și moartea unei iluzii.

La început, în perioada de relativă liberalizare, astăi autorului, cît și milioanele de români, li se părea că latura națională a comunismului românesc corespunde aspirațiilor esențiale spre identitate națională, astăi ca individ cît și ca națiune. Punctul culminant pare a fi fost atins odată cu momentul Cehoslovacia 1968. Atunci, intelectualul dilematic s-a putut identifica cu structura și sistemul politic pe care îl slujea prin intermediul unui lider charismatic.

Dihotomia între intelectual și ideolog pare a se atenua, mai ales atunci cînd ideologul autor de discursuri și osanale crede că se poate răscumpăra din drumul la supapele culturale ale sistemului

care s-au numit: Ciulei, Pintilie, Breban, Nichita Stănescu.

Cu privire la evoluțiile interne, cel intervievat face observația interesantă cu privire la Ceaușescu: "Adora să se considere principal opozant al vechiului în mișcarea comunistă. Dar, iată, a trebuit să plătească lupta împotriva vechiului pe plan internațional cu o revenire la vechi pe plan intern. Așadar, aș zice că procesul de îngustare a opției în politică internă nu este determinat de vizita în China, de așa-numita revoluție culturală, este marcat de momentul 1968 de intrarea în conflictul dramatic și acut cu URSS, cu tot lagărul socialist. Din clipa aceea începe gradual, poate inobservabil, foarte nuanțat, dar irevocabil, inchiderea în politică internă și renunțarea la avansurile mari facute".

Înțîlnim aici același tip de legitimare a represiunii interne prin activitatea externă ca și în cazul ideologului care crede că se mintuiește prin înfăptuirile intelectualului.

Pornind de la citatul de mai sus, evoluția ulterioară a lui Ceaușescu este explicață atât prin transformarea personajului în timpul acaparării și exercitării puterii cît, mai ales, prin influența nefasta a soției. Factorii care țin de caracterul întrinsec rău al sistemului sunt lăsați la periferia demersului analitic. "Conceptul prezidențial" va domina, în concepția lui Dumitru Popescu, anii '80. "Teza fictiunii tuturor funcțiilor puterii, cu excepția celor deținute de el, corespunde și unei realități elementare: în ultimă instanță, și anume că pe toti dregătorii țării el îi punea în scaun".

"Lui Ceaușescu nu i se poate pune în cîrcă sistemul și nici culpa unor intentii tele față de țara și poporul său". Aceste cuvinte îl trădează pe partizanul Dumitru Popescu, același care uită că ideologia putea să distrugă, mai mult decât putea să refacă, o oază de cultură. Este adevarat că lui Ceaușescu nu i se poate pune în cîrcă sistemul, dar l-a folosit, l-a perfecționat, mai ales în latura sa distructiv-represivă. Există un *parti-pris* astăi față de lider cît și față de sistem. "Ceaușescu a făcut două grave greșeli economice: a subapreciat industria usoară și a neglijat agricultura". Ori faptul nu constituie o greșeală întîmplătoare, ci preluarea comandamentelor incluse în codul genetic al sistemului comunist.

Alt mod de a justifica și legitima comunismul românesc a fost obsesia construcției: "S-a construit cu nemiluita, bun sau rău, stringent, necesar sau inutil, eficient sau păgubos, dar s-a construit ca niciodată în istoria milenară a acestui popor". E de ajuns să ne aruncăm o privire asupra "cutilor de chibrituri" care populă o bună parte a țării. Caracterul lor uniform, depersonalizat, meschin este imaginea plastică a sistemului.

Identificarea abuzivă a membrilor de partid cu comunismul, disprețul față de opoziție ca idee în sine și partizanul arătat că Dumitru Popescu nu a fost doar un figurant într-un regim autoritar, cum îi place să se considere, ci o parte activă a lui.

În concluzie, putem spune că ne aflăm în față unei cărți incitante, iar personajul ei principal nu ne evocă defel imaginea unui om de forță care a încercat să se lupte cu limita impusă de viață, ci o pasare aflată într-o colivie de lux pe care o iubește și nu are curajul să o părăsească. Singura dorință pe care o are e să facă o plimbare în afară, din cînd în cînd. □

* Dumitru Popescu, *Am fost și cioplitor de hîmre*, Editura Expres, București, 1994.

Bogdan POPESCU
- NECSEȘTI

SEMNAL

NICOLAE TITULESCU,
Politica externă a României,
Fundatia Europeană Titulescu,
București, 1994, p. 2550 lei.

Într-o lucrare pentru a cărei publicare a fost amenințat, în epocă, cu ridicarea cetățeniei române, Nicolae Titulescu face o analiză a politicii externe a României în perioada de după primul război mondial, cu reușitele și contradicțiile ei.

PAVEL CHIHAIA,
Mărturisiri din exil,
Editura Institutului European,
Iași, 1994,
p. 266, 2400 lei.

Cartea, aparținând istoricului și scriitorului Pavel Chihaia, stabilit în 1978 în Germania, la München, cuprinde dialoguri, eseuri, portrete, confesiuni și un foarte interesant fragment de jurnal (sub formă de roman), "Ceară susținutul cu trupul".

AUGUSTIN,
De magistro,
Editura Humanitas, Colectia φ,
București, 1994,
p. 160, 1800 lei.

De magistro este unul dintre primele dialoguri ale Sfîntului Augustin (354-430) fiind bazat pe o teorie a cunoașterii numită a "iluminării"; rolul învățătorului este de ai trezi discipolului interesul să privească spre propria-i conștiință.

ERNST CASSIRER,
Eseu despre om:
O introducere în filozofia
culturii umane,
Editura Humanitas,
București, 1994,
p. 208.

Ernst Cassirer (1874-1945), unul din marii filozofi ai secolului XX prezintă în acest eseu rezultatele cercetărilor sale asupra realizărilor culturale ale omului. Bazîndu-se pe numeroase date științifice, antropologice și istorice, Cassirer examinează eforturile omului de a se înțelege pe sine și de a trata problemele universului său prin crearea și folosirea simbolurilor, în limbaj, mit, artă, religie, istorie, știință.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politologică, istorică să trimîtă semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate.

SEMNAL

Georges Sorel și tentația cosmologiei sociale

Personalitate controversată, Georges Sorel (1847-1922) a fost calificat drept unul din marii corupători ai lumii moderne alături de Nietzsche, Barres sau Bergson și a rămas monopolizat în Franța de extrema dreaptă, fie și numai pentru că a cochetat o perioadă cu Action Française.¹

Reflexions sur la violence este opera de la care se revendică, rînd pe rînd, extrema stîngă revoluționară, fasciștii, totalitaristii de toate cîlorile. Musolini a avut-o drept carte de referință, însă scrierile soreliene l-au influențat deopotrivă și pe Antonio Gramsci.

Evoluția lui Sorel a fost dacă nu exemplară, cel puțin provocatoare. După ce și-a început viața ca un conservator, s-a convertit în 1893 la un marxism ortodox, cinci ani mai tîrziu proclamă criza marxismului și ruptura cu acesta, înclinând spre un reformism politic, pentru că în 1902 să iasă din "desertul intelectual"² spre a adera la sindicalismul revoluționar și a propovădui ascuțirea luptei de clasă. Începînd cu anul 1909, cochetea ză cu extrema dreaptă, lucru ce nu-l împiedică să promoveze o atitudine pacifistă, iar cître sfîrșitul vietii să spere în victoria revoluției ruse.

Ca și biografia sa, opera lui Sorel nu se poate supune unei aprecieri globalizante, după cum nu poartă emblema unei singure lucrări (*Reflexions sur la violence*) la care îndeobște se face apel. Cartea ce pare să-i rezume itinerariul este *Materiale d'une théorie du prolétariat* (1919); dintre principalele lucrări considerăm că merită mențiune: *Contributions à l'étude profane de la Bible*, Paris, Auguste Ghio, 1889; *Le Procès de Socrate*, Paris, Alcan, 1889; *La ruine du monde antique*, Paris, Jacques, 1902; *Saggi di critica del marxismo*, Milano-Palermo-Napoli, Sandron, 1903; *Introduction à l'économie moderne*, Paris, Jacques, 1903; *Le système historique de Renan*, Paris, Jacques, 1906; *La sciopero generale e la violenza*, Roma, 1906; *Insegnamenti sociali dell'economia contemporanea. Degeneratione capitalista e degeneratione socialista*, Milano-Palermo-Napoli, Sandron, 1907; *Reflexions sur la violence*, Paris, Pages libres, 1908; *La décomposition du marxisme*, Paris, Rivière, 1908; *Les Illusions du progrès*, Paris, Rivière, 1908; *La révolution dreyfusienne*, Paris, Rivière, 1909; *Materiale d'une théorie du prolétariat*, Paris, Rivière, 1919; *De l'utilité du pragmatisme*, Paris, Rivière, 1921.

Sorel a fost respins multă vreme împreună cu opera sa doar pentru faptul că titlul o indică drept o apologie a violenței, deși lucrarea reprezintă o pledoarie pentru drepturile individului împotriva ratării de stat, făcînd din teoria mitului ideea-forță a cosmologiei sale sociale.

Scrupulos cu propriul univers ideatic, Sorel încearcă să răspundă unui comandament unic: stilul trebuie să coincidă gândirii, el crede în ceea ce spune și nu dorește să folosească "concepție moarte", convins fiind că și este în egală măsură stăpîn și discipol.

Socialismul lui Georges Sorel nu este lecția unui doctor în teoria revoluției (cf. J. Jouillard), gînditorul francez și mai degrabă un "sociolog" al violenței decît un "teoretician" al ei.³ Există, la Sorel, o placere răutăcioasă de a deruta sprîtele închistate, o continuă provocare și disponibilitate către nou, fie el de natură intelectuală sau politică. El pledează pentru o gîndire dinamică, vesnic militantă, chiar dacă rareori triumfătoare, respinând cînd cu oricare orice utopie: "povestea evreului rătăcitor este simbolul celor mai înalte aspirații ale umanității, condamnată de-a pururi să meargă înainte fără a cunoaște răspunsul".⁴

Atitudinea lui s-ar putea rezuma în două formule: *preeminenta lui Marx*

asupra marxismului, datînd din perioada în care Sorel colabora la *Ère Nouvelle* (1893-1894), și opera lui Marx se impunea în Franța, la *Jeunesse socialiste* (1895), și la *Devenir social* (1895-1897) apoi primul acțiunii proletariatului

asupra filosofiei marxiste, începînd cu 1898 sub semnul revizionismului bernsteinian și continuînd cu sindicalismul acțiunii directe, după 1902.

Descoperirea marxismului este, fără îndoială, corolarul biografiei lui Georges Sorel, datorîndu-se influenței camaradei sale, Marie David (1875), carierei administrative ce l-a ținut deoparte de filosofia franceză dominată de idealism și nu în ultimul rînd contextului istoric al sfîrșitului de secol XIX. La Paris se înființează în 1891 Grupul Studenților Revolutionari Socialiști Internaționaliști, au loc alegerile municipale din 1892 și cele parlamentare din 1893 care confirmă ascensiunea mișcării muncitorești în Franța, se constituie partidul muncitorilor italieni (1892), Partidul Social Democrat german devine un partid model pentru mișcarea socialistă internațională, iar la alegerile din 1894 20% din belgieni votau cu Partidul Muncitorilor. Toate aceste evenimente din anii '90 marcau intrarea socialismului pe scena muncitorească și a legalismului parlamentar, iar în Franța, Italia și Belgia socialismul devine puncte de legătură pentru tinerii intelectuali nemulțumiți de criza valorilor burgeze.

Colaborînd la cele trei periodice socialiste, Sorel asigură legătura cu marxistii italieni, cărora le analizează și comentează lucrările, înșinîndu-se cu Labriola și Croce în problemele delimitării științelor sociale de științele naturii, a autorului *Capitalului* de darwinisti, precum și în problema reîntoarelli a Marx. Încorsetarea impusă de militarism îl determină pe Sorel să se autoexcludă și să se orienteze în deceniul următor (1898-1908) spre teme precum revizionismul, afacerea Dreyfus, și spre dezbaterea instituțională ce analizează raporturile dintre partid și sindicat.

Ultimii ani ai secolului XIX erau marcați de efortul teoreticienilor de a disemina între realitățile economice și politice și vulgarizarea marxismului, generînd ceea ce s-a numit "revizionism", fie el de sorginte germană, de dreaptă, bernsteinian, încrezător în parlamentarism și reformism, fie de origine italiană, de stînga, alătûrîndu-i pe Merlini și Sorel. Revizionismul punea în cauză marxismul ca sistem și uneori opera lui Marx, deși Sorel rămîne atașat operei marxiste, alături de colaboratorii săi de la *l'Uma-nité nouvelle* (1898).

"Revoluția dreyfusiana" a permis revizuirea marxismului altfel decît a făcut-o Bernstein, punînd accent pe "socialismul proletar" pe care doar sindicatul l-ar putea reprezenta (în *Mes raisons du syndicalisme*). Sindicatul nu mai este opus partidului, ci democraticei, proletarul devine antiteza cetăeanului, democrația este percepătă ca un regim care nu permite desfașurarea luptei de clasă și o confuzează, dușmanul principal al dezvoltării conștiinței de clasă devine Jean Jaurès, reprezentant al intelectualității democratice supuse evreilor și denunțat fiindcă refuză sciziunea între mișcarea democratică și cea muncitorească.

Din 1908, Sorel proclama ruptura cu socialismul, ceea ce îl interesase în mișcarea sindicală fusese ideologia de emancipare, al cărui purtător ar fi fost sindicalismul; speranța lui era să modeleze prin teorie viitorul proletariatului cu ajutorul cîtorva militanți convinși și încrezători în mișcare.

Această formă de revizuire a marxismului elaborată de Sorel și alți sindica-

liști revoluționari din Franța și Italia a avut o mare audiență în rîndurile dreptei radicale în primii ani ai secolului XX. Mișcarea de dreaptă Action Française, născută din opozitia la naționalismul conservator, promova desprinderea de instituțiile și practicile regimului democratic republican și de fundamentele sale sprituale. Apariția acestei drepte radicale măurăsiene implică un nou tip de activism. Ea încearcă să pătrundă în mediile muncitorești, urmărînd cu atenție evoluția mișcării, apropiîndu-se de o formă de național-socialism. Pentru extrema dreaptă franceză, democrația era anti-națională, iar pentru sindicalismul revoluționar, antisocială, și unii și ceilalți considerînd-o nulă și contrară naturii; ei se plasează astfel în afara legii, revenindu-si o ideologie "monarhist-socială" sau "socialist-monarhistă", îndrepînată împotriva individualismului, liberalismului și pro-corporatistă.

Pentru dreapta radicală, contribuția intelectuală a lui Sorel este majoră; teoretician socialist care opune socialismul democrației, neagă social-democrația, revizuiește marxismul și este creator al unui socialism etic ce permite sinteze sui generis: socialism antimarxist și naționalism.

"Socialismul etic" al lui Sorel, Michels și Labriola va avea un rol esențial în sinteza național-socialistă: El apără ca o punere a socialismului în termeni de valori universale sau în cadrele vitalismului și intuisionismului.

Sorel respinge determinismul materialismului marxist și latura sa materialist-mecanicistă, insistînd asupra dimensiunii lui etice și accentuînd conținutul moral al gîndirii lui Marx, ca instrument de analiză istorică și schimbare socială. Socialismul sorelian transformă sindicalismul, acesta devine, în încercarea sa de a regenera moral societatea, mai mult decît o mișcare de eliberare a clasei muncitorești. Această turără spiritualistă și etică a marxismului, la începutul secolului și în perioada interbelică, permitea conceperea socialismului independent de clasa muncitorească și, pe măsură ce se estompa încrederea în virtuile revoluționale ale proletariatului, socialismul se orientă spre singura forță istorică capabilă de regenerare morală și transformare socială, națiunea. Într-o asemenea manieră se trece cu ușurință de la sindicalismul revoluționar la socialismul național.

Înțilnirea lui Sorel cu dreapta franceză debută cu studiul din 1909, unde prezintă mișcarea Action française drept singura capabilă "să pună capăt domniei prostiei". Cercul Prudhon creat în 1911, și la care a participat, avea drept scop să ofere un cadru "comun naționaliștilor și antidemocraților zisi de sfîrșita"; fondatorii cercului agrează antiintellectualismul, antromantismul, antiliberalismul și antiparlementarismul acestui revoltă împotriva tradiției iluministe și revoluționare franceze.

Revizionismul sorelian refuză moștenirea democratică, emanciparea proletariatului trece drept o restructurare a societății după principiul că singure sindicate sunt "autorități sociale" capabile să substituie guvernul prin adunarea cetățenilor care a fost doar o fictiune, punînd în locul unei egalități strict ideale și ute-pice o reală egalitate organizată.⁵ Se naște astfel spiritul proletar, se creează organizații muncitorești autonome – contrapondere la organizațiile politice clasice (partide, grupuri de presiune).

Georges Sorel supune marxismul unei revizuiri pentru a-l curăța de contribuții externe (precum cele ale lui Jean Jaurès), iar pentru a înțelege "natura profundă a mișcării sociale" trebuie să se recurgă la teoria și practica acțiunii di-

recte. Ordinea existență este amenințată nu doar de o "catastrofă materială", ci de o "catastrofă morală", concept esențial pentru înțelegerea demersului sorelian și a influenței sale, care a fost cel mai bine exprimată în *Reflexions sur la violence*.

Lucrarea dezbată trei mari concepte: mitul revelator al psihologiei colective, înțeles nu ca o creație imaginară opusă realului, ci ca o reprezentare colectivă mobilizatoare. Al doilea, înțînd de sociologie, este conceptul de violență și rolul său în raporturile dintre clase și în dezvoltarea istorică. În fine, a treia noțiune este cea a grevei generale, formă a revoluției populare și antiautoritare.

Idea grevei generale a apărut la începutul anilor '80 în mediul muncitorești parizian și a fost reluată de sindicalismul de inspirație antiautoritară din anii '90, cunoscînd apogeul și declinul odată cu eșecul mișcării pentru ziua de lucru de 8 ore de la 1 Mai 1906, moment în care dispără din dezbaterea sindicală.

Greva generală este descrisă de Sorel ca un mit, interesant datorită structurii sale globale, singurul lucru care contează este structura mitului, pările nu prezintă interes decît în măsură în care oferă ideii continut. Orice judecată despre incidentele apărute în timpul războiului social este inutilă, greva generală se află în spirite, iar Sorel încearcă o explicatie a mentalității revoluționare. Această violență mitică, greva generală, îl fascinează pe gînditorul francez nu atât pentru că i-ar întrevedea șansă de reușită, cît mai ales pentru că atrage după sine două tipuri de reacții: revolta individualistă împotriva statului autoritar și asaltul moral împotriva decadentei burgeziei.

Obsedat de teama de a vedea transformîndu-se constrîngerile statului burgez, prin revoluție, în constrîngerile ale statului socialist, Sorel încearcă să găsească modalități revoluționare de a preîmpătra centralizarea puterii, în mîinile unui partid și face distincția între forța actelor de autoritate, apartinînd statului, și violența actelor de revoltă, proprietatea proletariatului.

Filosirea termenului de violență să dovedit nefericită, cu atât mai mult cu cît autorul, revoluționar nonviolent cu tendințe individualiste și anarhistice, se declară împotriva "actelor de sălbăticie", accentuînd că ceea ce el desemnează cu termenul de "violenta proletară" nu se referă la persoane, ci "marchează separarea claselor" și îndeplinește să distrugă ordinea socială impusă de forța statului.

Ideii de justiție Sorel îi opune ideea de grevă ca fenomen de război, "războiul social pentru care se pregătește proletariatul în cadrul sindicatelor poate cultiva elementele unei noi civilizații specifice unui popor de producători".

În această tentativă de "modernizare" s-a păstrat terminologia proprie marxismului, în special noțiunea de luptă de clasă, dar înțelesul conceptelor de bază s-a schimbat. *Reflexions sur la violence* se folosește de acest concept, însă el acoperă o ideologie care privilegiază vitalismul, intuiția, cultul energiei și al violenței proletare.

1. Zeev Sternhell, Georges Sorel. Le syndicalisme révolutionnaire et la droite radicale au début du siècle, în *Georges Sorel en son temps*, Paris, Seuil, 1985.

2. Jacques Droz, *Histoire générale du socialisme*, tome II, Paris, PUF, 1974.

3. "Nu trebuie să ne întrebăm dacă violența poate avea pentru muncitorii actuali avantaje mai mari sau mai mici decît o diplomație înțeleaptă; întrebarea este ce urmări are introducerea violenței în raporturile proletariatului cu societatea", Georges Sorel, *Reflexions sur la violence*, Paris, Seuil, 1990, p. 43.

4. *Ibidem*, p. 15.

5. Georges Sorel, *L'avenir socialiste des syndicats*, *Materiale d'une théorie du prolétariat*, Paris, Rivière, 1921, p. 103.

6. Georges Sorel, *op. cit.* p. 126.

Reflectii asupra violentei

GEORGES SOREL

...Până la război (războiul franco-german din 1871 - n.n.) nu s-a cercetat domeniul dreptului natural: acesta a fost assimilat unui proces în care poporul revendica un drept prost înțeleas de un vecin răuvoitor. Părintii noștri admiteau cu bunăvoie că Dumnezeu rezolvă diferențele, în timpul bătăliilor, în favoarea celui care avea dreptate. Astfel, învinsul trebuia tratat ca și cum ar fi fost un rău platnic, trebuia să plătească cheltuielile de război și să dea garanții învingătorului pentru a se putea bucura în pace de drepturile sale restaurate. Astăzi, nu lipsesc cei care propun supunerarea conflictelor internaționale unor tribunale de arbitraj; aceasta nu ar fi decât o laicizare a unor vechi mitologii.

Partizanii dreptului natural nu sunt adversari irreductibili ai luptelor civile, nici măcar ai manifestațiilor foarte tumultuoase, aşa cum bine s-a văzut în timpul afacerii Dreyfus. Când forța publică este în mijlocul adversarilor, admit de bunăvoie că e folositor petru a viola justiția și atunci demonstrează că se poate ieși din legalitate pentru a reintra în drept (după o formulă a bonapartistilor); ei caută să intimideze, cel puțin, guvernul pe care nici nu visează să-l răstoarne. Dar cind și combat astfel pe detinătorii forței publice, nu doresc deloc să-i suprime, fiindcă ei doresc să o folosească în profitul propriu cel puțin o vreme. Toate perturbările revoluționare din secolul XIX s-au terminat cu întărirea statului.

Violența proletariatului schimbă aspectul tuturor conflictelor fiindcă ea neagă forța organizată de burghezie și pretează suprimarea statului, nucleul central. În asemenea condiții, nu se pot judeca drepturile primordiale ale oamenilor. Iată de ce socialistii noștri parlamentari, copii ai burgheziei care nu știu nimic în afara ideologiei statului, sunt dezorientați cind se află în fața violenței proletare; ei nu o pot explica prin locuri comune, care în mod obișnuit servesc pentru a vorbi despre forță, și asistă cu groază la mișcări care ar putea ruina instituțiile în care trăiesc; cu sindicalismul lor revoluționar, discursuri despre justiția imanentă, despre regim parlamentar în folosul intelectualilor; o abominabilă dezolare, astfel încât nu trebuie să ne mirăm dacă vorbește de violență cu astă furie.

Depunând mărturie, la 5 iunie 1907, în fața Curții cu Jurați a Senei, în procesul Bousquet-Lévi, Jaurès ar fi spus: "Eu nu am superstitionă legalității... Dar și sfătuiesc pe muncitori să recurgă la mijloace legale, căci violența este un semn de slabiciune trecătoare".

Găsim aici amintirea pregnantă a afacerii Dreyfus: Jaurès își amintește că prietenii săi au recurs la manifestații revoluționare și se înțelege că în urma acestei experiențe nu a rămas un prea mare respect față de legalitate, care s-a aflat în conflict cu ceea ce era privit ca fiind drept. El asimilează situația sindicaliștilor celei în care au fost susținătorii lui Dreyfus: momentan săi slabă, dar vor deține într-o zi forța publică. Ar fi deci imprudent să distrugă prin violență o forță destinată să le revină într-o bună zi. Poate uneori a ajuns să regrete faptul că disputa din jurul afacerii Dreyfus a zguduit prea mult statul, așa cum Gambetta regretă că administrația și-a pierdut vechiul prestigiu și disciplina.

Unul din cei mai eleganți miniștri ai

Republiei și-a făcut o specialitate din a pronunța sentințe solemne împotriva partizanilor violenței. Viviani îi încîntă pe deputați, senatori și funcționari convocați să o admire pe Excelența Sa în cursul turneelor, spunându-le că violența este caricatura sau "fiica desușcheată și degenerată a forței". După ce s-a împănat că a muncit pentru a stinge "lămpirea cerești" printre un gest magnific, a luat postura unui matador la picioarele căruia va pica taurul furios. Dacă aș fi avut mai multă ambioție literară decât am, mi-ar fi plăcut să-mi închipui că acest frumos socialist s-a gândit la mine când a spus, în Senat, pe 16 noiembrie 1906, că "Nu trebuie să confundăm un energumen cu un partid, și o afirmație temerară cu un corp de doctrină". [...]

În cursul acestor studii am constatat un lucru care mi s-a părut astăzi de simplu încât nu credeam că trebuie să mai insist asupra lui: participanții la marile mișcări sociale își reprezentă viitoarea acțiune sub forma unor bătălii ce asigură triumful cauzei lor. Propuneam să numim mituri aceste construcții, a căror cunoaștere are astăzi importanță pentru istoric: greva generală a sindicaliștilor și revoluția catastrofică a lui Marx sunt mituri. Am dat ca exemple remarcabile de mituri pe cele construite de creștinismul primitiv, de Reformă, de Revoluție, de mazziniști, vrînd să arăt că nu trebuie analizate asemenea sisteme de imagini ca și cum am descompunere un lucru în componente sale, ele trebuie luate în bloc, ca forte istorice, și trebuie mai ales să ne ferim a compara faptele petrecute cu reprezentările acceptate înaintea acțiunii.

Aș fi putut da un alt exemplu, poate și mai frapant: catolicii nu au fost niciodată descurajați în mijlocul încercărilor celor mai dure, fiindcă își reprezentau istoria Bisericii ca pe o suita de lupte între Satana și ierarhia susținută de Cristos; orice nouă încercare este un alt episod al acestui război și trebuie să conduce la victoria catolicismului.

La începutul secolului XIX, persecuțiile revoluționare reînviau acest mit al luptei satanice, care i-a inspirat lui Joseph de Maistre reflectii elocvente; această revigorare explică, în mare parte, Renașterea religioasă produsă în acea epocă. Dacă azi catolicismul este astăzi de amenințat, aceasta ține în mare măsură de faptul că mitul Bisericii este pe cale să dispară.

Literatura ecclastică a contribuit și ea la radicalizarea lui: astfel, în 1872, un scriitor belgian recomanda ca mijloc eficace pentru a-i combate pe revoluționari revenirea la exorcism. Foarte mulți catolici instruiți au fost îngroziti constațind că ideile lui Joseph de Maistre au favorizat ignoranța clerului care evita să fie la curent cu știința blestemată; mitul satanic îi se părea prea primejdos și îi semnalau aspectele ridicolе, dar nu-i înțelegeau aportul istoric.

Obiceiurile blînde, sceptice și mai ales pacifiste ale actualei generații nu sunt favorabile, de altfel, menținerii sale, iar adversarii Bisericii proclamă sus și tare că nu vor să revină la un regim de persecuții care ar putea să redea forță vechilor imagini războinice.

Folosind termenul de mit, credeam că am găsit o soluție fericită, fiindcă refuzam astfel orice discuție cu cei care voriau să supună greva generală unei critici detaliate și aduceau obiecții împotriva

posibilității sale practice. Se pare că, din contra, am avut o idee foarte nefericită că vremea unii spun că miturile sunt aplicabile doar societăților primitive, iar alții își imaginează că vreau să impun ca motor al lumii moderne visuri analoge celor pe care Renan le credea potrivite pentru a înlocui religia. Dar s-a mers mai departe și s-a pretins că teoria mea cu privire la mituri ar fi un argument avocătesc, o falsă traducere a adevăratelor opinii revoluționare, un sofism intelectual.

Dacă ar fi fost astăzi, n-ăs fi avut nici o scuză, deoarece eu voiam să ies din tiparele filosofiei intelectualiste, care mi se pare o mare piedică pentru cercetătorul care o urmează. Contradicția existentă între această filosofie și adevărată logică a evenimentelor i-a frapat deseori pe cititorii lui Renan: acesta se află dintotdeauna balotat între propria intuiție, care a fost totdeauna admirabilă, și o filosofie ce nu poate aborda istoria fară a cădea în plătitudine; dar se crede, vai, foarte ades, că trebuie să gîndești conform "opiniei științifice" a contemporanilor.

Sacrificiul soldatului lui Napoleon este exemplar: el avea onoarea să contribue la o eternă epopee și să trăiască în gloria Franței, deși întotdeauna se credea "un biet om". Virtuile extraordinare de care au dat dovedă români, care se resemnau în fața cruntei inegalități și își dădeau astăzi osteneală pentru a cucerii lumea; "legea gloriei – o valoare fără pereche" creată de Grecia și grație căreia "a apărut o selectie în multimea stufoasă a omenirii, viața căpăta un sens, iar cel care urmărea binele și frumosul aștepta o binemeritată recompensă"; iată ce nu știa să explice filosofia intelectualistă.

Aceasta ne conduce, dimpotrivă, să admirăm în capitolul 51 din Ieremia "sentimentul superior, profund trist cu care omul pașnic contemplă prăbușirea imperiilor, mila produsă în sufletul înțeleptului de spectacolul popoarelor lăudând pentru nimic, victime ale orgoliului uman". Grecia nu a avut aceasta, după părerea lui Renan, și nici nu se pare că ar trebui să ne plăngem din această pricina!

"De altfel, ea însăși îi va proslăvi pe români, fiindcă nu au urmat concepțiile gînditorului evreu: ei lucrau, se extenuau pentru nimic, pentru foc – spune gînditorul evreu – da, fără îndoială; dar este virtutea pentru care istoria îi recomensează".

Religiile constituie o dispută pentru intelectualist, fiindcă nu știe să le privească ca nefiind purtătoare de istorie, nici să le explice; astfel, Renan a scris despre ele fraze foarte ciudate: "Religia este o impostură necesară; trebuie folosite cele mai bune mijloace de a arunca praf în ochii unei asemenea rase ignorante, precum specia umană, creată pentru greșeală, și care atunci cind admite adevărul nu o face din bună intenție".

Comparindu-l pe Giordano Bruno, care "s-a lăsat ars pe Campo del Fiore", și pe Galilei, care s-a supus Sfîntului Scaun, Renan îl aproba pe cel de-al doilea, pentru că, după el, savantul nu a avut nevoie să aducă în sprijinul descoperirilor sale altceva decât raționamente; credea că filosoful italian voia să-și completeze insuficientele probe prin sacrificiul său și emite această maximă disprețuitoare: "Nu ești martir decât pentru lucruri de care nu ești foarte sigur". Renan confundă aici convingerea, care tre-

buia să fie puternică la Bruno, cu această certitudine foarte specială ce va fi ridicată de învățămînt de-a lungul timpului, cu privire la tezele științei. E greu să-ți faci o idee cît de cît exactă despre adevăratele forțe care au împins oamenii înainte.

Toată această filosofie s-ar putea rezuma în propoziția lui Renan: "Lucrurile omenesti sunt foarte puțin serioase și lipsite de precizie". Și, într-adevăr, pentru intelectualist, lipsa preciziei atrage după sine și lipsa seriozității. Dar conștiința istoricului nu a adormit la Renan, și adăugă imediat un corectiv: "A fi văzut acesta este un mare cîșcig pentru filosofie; dar înseamnă abdicarea de la orice rol activ. Viitorul este al celor care mai au încă iluzii". Putem trage concluzia că filosofia intelectualistă este într-adevăr de o incompetență radicală în a explica mariile mișcări istorice. La catolicii ferventi, care au luptat cu succes astăzi împotriva tradițiilor revoluționare, filosofia intelectualistă ar fi căutat în zadar să demonstreze că mitul Bisericii militante nu e conform construcțiilor științifice stabilite de cei mai savanți autori; urmînd cele mai bune reguli ale criticii, ea nu i-ar fi putut convinge.

Prin nici un fel de argumentație nu ar fi fost posibil să clintești credința acestor oameni în promisiunile făcute de Biserică, cîtă vreme această certitudine rămînea mitul nu putea fi contestat în ochii lor. La fel, obiectiile aduse de filosofie miturilor revoluționare nu ar fi putut face impresie decât asupra oamenilor bucuroși să găsească un pretext pentru a abandona orice rol activ și să fie revoluționari doar în vorbe.

Întelig că acest mit al grevei generale face să înghețe destui oameni înțelepti datorită caracterului său nelimitat. Lumea actuală e foarte tentată să revină la opiniile înaintașilor și să subordoneze morala bunului mers al treburilor publice, ceea ce înseamnă plasarea virtuții la locul potrivit. Că vreme socialismul rămîne o doctrină în întregime expusă verbal, e foarte ușor să fie făcut să devieze spre "calea justă", dar această transformare este imposibilă cind e introdus mitul grevei generale, ce implică o revoluție absolută. Știți, la fel de bine ca și mine, că cel mai bun lucru în conștiința modernă este problema chinuitoare a infinitului și nu faceți parte dintre acei ce văd drept descooperiri fericite procedee prin care pot însela cititorii cu ajutorul cuvintelor. Iată de ce n-o să mă condamnăți fiindcă am pus un preț astăzi de mare pe un mit ce dă socialismului o valoare morală așa de înaltă și o așa de mare loialitate. Mulți oameni nu ar căuta nod în papură astăzi de mult teoriei miturilor dacă ea nu ar fi avut consecințe astăzi de evidență. [...]

Celor care apară concepția marxistă li se obiectează că le este imposibil să împiedice degenerarea ce antrenează burghezia și proletariatul pe alte căi decât cele descrise de Marx. Fără îndoială, ei pot să actioneze asupra claselor muncitoare și nu se poate contesta că violențele grevelor nu ar fi de natură să întrețină spiritul revoluționar; dar cum ar putea ei spera să redea burghezii o ardoare care se stinge? [...]

Nu numai că violența proletară poate asigura revoluția viitoare, dar ea pare a fi singurul mijloc de care dispun națiunile

(continuare în pag. 30)

Texte fundamentale

(urmare din pag. 29)

europeene, abrutizate de umanitarism, pentru a-și regăsi vechea energie. Această violență forțează capitalismul să se preocupe doar de rolul său material și tind să-i redea calitățile belicoase pe care le avea înainte. O clasă muncitoare în creștere și puternic organizată poate forța clasa capitalistă să rămână înflăcrată în lupta industrială; în fața unei burghezii înfometată de cuceriri și bogată, dacă se ridică un proletariat unit și revoluționar, societatea capitalistă va atinge perfecțiunea sa istorică. [...]

Pentru a aprecia aportul grevei generale, trebuie abandonate toate tipurile de discuții duse de politicieni, sociologi sau alții având pretentii în știința practică. Se poate îngădui adversarilor tot ceea ce ei se străduse să demonstreze fără a reduce, sub nici o formă, valoarea piesei pe care cred că o pot respinge; nu contează dacă greva generală este o realitate partală sau doar un produs al imaginării populare. Problema este de a ști dacă greva generală conține ceea ce așteaptă doctrina socialistă a proletariatului revoluționar.

Pentru a rezolva o asemenea situație, nu mai suntem constrâniți la a gîndi savant viitorul; nu mai apelăm la considerațiuni înalte despre filosofie, istorie sau economie, nu mai suntem în domeniul ideologilor, dar putem rămîne pe tărîmul faptelor observabile. Avem de întrebat pe oamenii care iau parte activă la mișcarea revoluționară din sînul proletariatului, care nu aspiră deloc să intre în sînul burgheziei și al căror spirit nu e dominat de prejudecăți corporative. Acești oameni pot să se înșele asupra infinității de probleme de politică, economic sau morală, dar mărturia lor e decisivă, suverană și de neclintit cînd e vorba de a ști care sunt reprezentările ce-i influențează pe ei și pe tovarășii lor în maniera cea mai eficace, și care au, în cel mai înalt grad, facultatea de a se identifica cu concepția lor socialistă și gratie cărora gîndirea, speranțele și percepția faptelor particolare par să nu mai fie decât o unitate indivizibilă.

Grăție lor, știu că greva generală este ceea ce v-am spus: mitul în care socialismul se închide întreg; adică o organizație de imagini capabile să evoce instinctiv toate sentimentele ce corespund diferențelor manifestări ale războiului angajat de socialism împotriva societății moderne.

Grevele au cultivat în proletariat cele mai nobile sentimente, pe cele mai profunde și dinamizatoare pe care le posedă; greva generală le unește pe toate într-un ansamblu și prin apropiere dă oricarei dintre ele maximum de intensitate, făcînd apel la amintirea acută a conflictelor particulare, ea colorează cu viață toate detaliile compozitiei prezente în conștiință. Noi obținem astfel această intuiție a socialismului, pe care limbajul nu ar putea-o oferi într-o manieră clară, aceasta într-un ansamblu percepțut instantaneu. [...]

Două tipuri de mișcări sunt desemnate cu aceeași denumire. Greva generală proletară este un tot indivizibil. Să luăm însă în discuție o grevă generală politică, care îmbină elementele de revoltă economică cu cele din afara economiei.

În primul caz nu trebuie privilegiat nici un detaliu, pe cînd în al doilea totul depinde de arta cu care sunt combinate elemente eterogene. [...]

Greva generală sindicalistă condensează socialismul de tip proletar. Ea conține în sine toate elementele sale reale, dar pe lîngă acestea și altele care tin de specificitatea luptelor și mișcărilor sociale și care îi corespund în esență. Nu ar putea fi opusă acestei construcții o altă care să dea măsura socialismului politi-

cienilor. Făcînd din greva generală politică nucleul tacticii socialistilor revolutionari și parlamentari, pot fi distinse linile de demarcare dintre aceștia și sindicaliști. [...]

Marile diferențe existente între cele două tipuri de greve generale sau cele două socialismi devin mai clare cînd se ajunge la problema luptelor sociale și a războiului: acesta este, într-adevăr, susceptibil de a da naștere la două sisteme opuse, astfel încît putem spune despre război lucrurile cele mai contradictorii bazîndu-ne în egală măsură pe fapte incontestabile.

Potem să-l considerăm nobil, așa cum au făcut-o poetii iluștri care au celebrat armatele. Procedînd de o asemenea manieră, descoperim:

1) ideea că profesiunea armelor nu poate fi comparată cu nici o alta, că așa-ză omul care i se dedică într-o categorie superioară condițiilor comune ale vieții, că istoria se bazează pe aventurile oamenilor de arme și că economia nu există decât pentru a-i întreține;

2) sentimentul gloriei, pe care Renan l-a văzut așa de bine, ca pe una din creațiile cele mai singulare și cele mai puternice ale geniului uman, și care s-a dovedit a fi o valoare incomparabilă în istorie;

3) dorința arzătoare de a-și da măsura în mare bătălie, de a rezista la încercarea în virtutea căreia meseria armelor își revendică superioritatea și de a cuceri gloria chiar cu prețul sacrificiului.

Nu e nevoie să atrag atenția cititorilor asupra acestor constatări pentru a-i face să înțeleagă rolul pe care această concepție războinică l-a avut în Grecia veche.

Întreaga istorie clasică este dominată de războiul eroic; instituțiile republicilor grecești au avut la origine, organizarea armelor de cetăteni; arta greacă atinge apogeul în polis; filosofii nu concepeau o altă educație decât cea care să întrețină o tradiție eroică în tinerețe și dacă au reglementat muzica, au făcut-o pentru că nu voiau să lase să se dezvolte sentimente străine acestei discipline, utopii sociale au fost create în vederea menținerii unui nucleu de războinici homeric în cetățe etc. În timpurile noastre, războiele libertății nu au fost mai puțin fecunde în idei decât cele ale Greciei antice.

Există un alt aspect al războiului, care nu mai are un caracter de noblete și asupra căruia insistă pacifistii: războiul nu are un scop în sine; el are ca obiect să permită oamenilor politici satisfacerea ambiiților: trebuie să cucerești în exterior pentru a avea avantaje materiale mari și imediate; dar mai trebuie ca victoria să dea partidului care a dirijat țara în vreme de succes oarecare preponderentă, ca el să poată să-și permită să distribuie favori aderenților. Se speră, în fine, ca prestigiul triumfului să înflăcăreze astă de tare cetățenii încât să-i facă să uite sacrificiile care li se cer și să se lase purtați de promisiunile entuziaste despre viitor.

Sub influența acestei stări de spirit, poporul permite ușor guvernărilor să-și dezvolte organismul guvernamental într-o manieră abuzivă, astfel încât orice cucerire externă poate fi considerată că și are corolarul într-o în interior, făcută de partidul care detine puterea. Greva generală sindicalistă oferă cele mai mari analogii cu primul sistem de război. Proletariatul se organizează pentru bătălie sperînd că alte părți ale națiunii îl vor urma. [...]

Studiul grevelor generale politice ne conduce la o mai bună înțelegere a distinctiei pe care trebuie să o avem în vedere cînd reflectăm asupra problemelor sociale contemporane. Se folosesc mai ales termeni de forță și violență, vorbindu-se cînd despre actele de autoritate, cînd despre actele de revoltă. Este clar că

aceste două cazuri dau naștere la consecințe foarte diferite. Sînt de părere că ar fi un avantaj mare adoptarea unei terminologii care să nu lase loc vreunei ambiguități și că ar trebui folosit termenul de violență în a două acceptiune; s-ar zice că forța are ca obiect impunerea organizării unei anumite ordini sociale în care guvernează o minoritate, în timp ce violența tinde să distrugă această ordine. Burghezia a folosit forță încă de la începutul epocii moderne, pe cînd proletariatul acionează acum împotriva ei și împotriva statului prin violență.

Multă vreme fusesem convins că este mult mai important să aprofundezi teoria forțelor sociale ce pot fi comparate, într-o măsură destul de mare, cu forțele dinamicii actionînd asupra materiei; dar nu putusem observa distincția capitală de care este vorba aici, înainte de a fi reflectat asupra grevelor generale. De altfel, nu mi se pare că Marx ar fi studiat vreodată alte construcții sociale decât forță. În *Saggi di critica del marxismo* am căutat acum cîțiva ani să rezum tezele marxiste despre adaptarea omului la condițiile capitalismului și prezentam aceste teze în felul următor:

1) Există un sistem aproape mecanic, în care omul pare supus adevăratelor legi naturale. Economiștii clasici pornesc de la acest automatism, care este ultimul produs al regimului capitalist. "Se formează – spune Marx – o clasă din ce în ce mai numeroasă de muncitori care, grătie educației, tradiției, obiceiurilor, rezistă exigentelor regimului la fel de spontan ca și schimbarea anotimpurilor." Intervenția unei voințe inteligente contrîngătoare ar apărea ca o excepție.

2) Există un regim de emulație și de concurență strînsă care antrenează oamenii pentru a depăși obstacolele tradiționale, pentru a căuta noul în permanență și pentru a-și proiecta modalități mai bune de viață. După Marx, burghezia a excelat în această sarcină revoluționară.

3) Există un regim al violenței care are un rol foarte important în istorie și îmbracă mai multe forme distincte:

a) În cel mai mic grad, există o violență dispersată, ce seamănă cu concurența vitală, ce acionează prin medierea condițiilor economice, și realizează o lentă, dar sigură, exproprie; o astfel de violență se manifestă mai ales cu ajutorul regimurilor fiscale;

b) Imediat urmează forța concentrată și organizată de statul ce acionează direct asupra muncii, "pentru a regla salariul, adică pentru a-l aduce la un nivel convenabil, pentru a prelungi ziua de muncă și a menține pe muncitorul însuși la gradul de dependență dorit; acesta este un moment esențial al acumulării primitive".

c) În sfîrșit, avem violența proprietăzisă, ce ocupă un loc astă de mare în istoria acumulării primitive și constituie obiectul principal al istoriei.

Cîteva observații complementare nu ar fi aici inutile. Mai întîi trebuie să observăm că aceste momente diferite sunt așezate într-o ordine logică, plecînd de la stări care amintesc în cel mai mare mod de un organism și unde nu apare nici o voință distinctă, pentru a evolua spre stări unde voințele își evidențiază planurile gîndite; dar ordinea istorică le stă împotriva.

La baza acumulării capitaliste stau fapte istorice foarte distincte, ce apar în momentul oportun, avînd caracteristici proprii și în condiții destul de importante pentru a putea rămîne înscrise în cărțile de istorie. Așa întîlnim expropriația țărănilor și suprimarea vechii legislații care constituise "servajul și ierarhia industrială". Marx adaugă: "Istoria acestei exproprii nu este rezultatul unei conjunc-

turi; ea este înscrisă în analele umanității cu litere de sînge și foc".

Mai departe, Marx arată cum zorii epocii moderne au fost marcați de cucerirea Americii, sclavia negrilor și războiele coloniale: diferențele metode de acumulare primitivă pe care epoca capitalistă le-a produs se împart în ordine mai mult sau mai puțin cronologică între Portugalia, Spania, Franța și Anglia, pînă cînd acestea le combină pe toate în ultima treime a secolului XVII, într-un ansamblu sistematic îmbrățișînd totodată regimul colonial, creditul public, finanțele moderne și sistemul protectionist. Unele din aceste metode se bazează pe folosirea brutală a forței; dar toate, fără excepție, exploatează puterea statului, forța concentrată și organizată a societății, înainte de răsturna violent și a înlocui ordinea economică feudală cu ordinea economică a capitalismului și de a scurta fazele trecerii". Cu această ocazie, el compară forța cu o moașă și spune că ea multiplică mișcarea socială.

Astfel, observăm cum forțele economice se leagă în mod foarte strîns cu forța politică și, în final, capitalismul se perfectionează pînă acolo încât nu mai are nevoie să facă apel direct la forța publică în afara cazurilor excepționale. "În ordinea obișnuită a lucrurilor, muncitorul poate să abandonat acțiunii legilor naturale ale societății, adică dependenței de capital, instituții, garantată și perpetuată de însuși mecanismul productiei".

Odată ajuns la acest ultim termen istoric, acțiunea voințelor distincte dispără și societatea în ansamblu ei seamănă cu un corp organizat, capabil să funcționeze singur; cercetătorii pot atunci să întemeieze o știință economică care le pare la fel de exactă ca știința fizică. Greșeala multor economisti a constat în aceea că acest regim, ce le părea natural sau primitiv, este rezultatul unei serii de transformări care ar fi putut să nu se producă și a cărei combinație rămîne totdeauna foarte instabilă, deci nu ar putea fi distrus prin forță cu ajutorul căreia a fost creat. Literatura economică contemporană este de altfel plină de lamentări relative la intervențiile statului, care perturbă legile naturale.

Azi, economistii sunt puțin dispuși să credă că respectul pentru aceste legi naturale se impune în virtutea respectului datorat naturii: ei văd că s-a ajuns într-o regimul capitalist, dar estimează că s-a ajuns printr-un progres care ar trebui să încînte susținutul oamenilor luminați. Acest progres se traduce, într-adevăr, prin trei fapte remarcabile: constituirea științei economice; dreptul, care poate ajuta la cele mai simple, sigure și frumoase formulări, iar dreptul obligațiunilor domînă orice capitalism avansat; drumul către libertate se deschide cu diminuarea capriciilor șefilor de state. Orice reîntoarcere în trecut pare a fi, pentru aceștia, un atentat împotriva științei economice, a dreptului și a demnității umane.

Socialismul consideră această evoluție ca fiind o istorie a forței burgheziei și nu vede decât procese acolo unde economistii cred că descoperă eterogenitate: că forța se prezintă sub aspectul actelor de construcție sau de opresiune fiscală, sau de acaparare, sau prin legislația muncii. Sau orice este cuprins în economie este tot forța burgheziei, lucrînd mai mult sau mai puțin evident la producerea ordinii capitaliste.

Marx a descris cu multă minuțiozitate fenomenele acestei evoluții; dar este foarte sobru în detaliile despre organizația proletariatului. Această lacună a operei sale a fost des explicată. În Anglia

Texte fundamentale

se găsea o masă enormă de materiale destul de bine ordonate și deja deschise discuțiilor economice; putea deci să aprofundeze aceste particularități ale burgheriei; dar nu avea multe elemente pentru a cerceta organizarea proletariatului. A fost nevoie deci să se limiteze la a explica în formulări foarte abstracte ideea pe care și-o făcea despre calea pe care o avea de urmat proletariatul pentru a ajunge la stadiul luptei revoluționare. Această insuficiență a operei lui Marx a avut drept consecință devierea marxismului de la adevarata sa natură.

Cei care s-au supus ortodoxiei marxiste nu au vrut să adauge nimic esențial la ceea ce scrisese mentorul lor și au crezut că trebuie să utilizeze, pentru a face judecăți despre proletariat, ceea ce au învățat din istoria burgheriei. Ei nu au presupus că există o diferență de stabilit între forță ce merge spre autoritate și cauță să realizeze o supunere automată și violență ce vrea să spulbere această autoritate.

După ei, proletariatul trebuia să obțină forță așa cum a fost obținută aceasta de burgherie, și să se folosească de ea pentru a ajunge la un stat socialist care să-l înlocuiască pe cel burghez.

Statul, jucând un rol de prim ordin în revoluțiile care au suprimerat vechiul tip de economie, trebuia să suprime și capitalismul. Muncitorii ar trebui deci să sacrifice totul pentru un singur scop: să aducă la putere pe cei care promit solemn să ruineze capitalismul în profitul poporului, formindu-se astfel partidul socialist parlamentar.

mai mare profit din revoluție. Un grup considerabil de clienți putea obține ranguri în noua ierarhie, iar ceea ce Paul Leroy-Beaulieu numește "al patrulea stat" ar deveni într-adevăr o mică burgherie.

Vîitorul democrației ar putea depinde de această mică burgherie care speră să utilizeze în avantaj personal forța organizațiilor cu adevărat proletare. Politicienii cred că ea va fi pacifistă, susceptibilă de a fi disciplinată și că șefii unor sindicate astă de înțelepte vor înțelege și ei necesitatea acțiunii statului; această clasă va forma o clientelă excelentă. Ei vorbău ca ea să le servească pentru a conduce proletariatul: din această cauză, Ferdinand Buisson și Jaurès sunt partizanii sindicatelor micilor funcționari care, intrând în Bursele muncii, ar inspira proletariatul în a imita atitudinea lor ștearsă și pacifistă.

Greva generală politică concentreză toată această concepție într-un tablou de o inteligență facilă; ea ne arată cum statul nu pierde nimic din forța sa, cum se face trecerea de la niște privilegiuri la alți privilegiuri, cum masa producătorilor ajunge să-i schimbe pe stăpâni.

Acești stăpâni ar fi probabil mai puțin abili decât cei de azi, ar face discursuri mai frumoase decât capitaliștii, dar totuși ne conduce să credem că ar fi mult mai duri și mai insolvenți decât predecesorii lor.

Noua școală gîndește altfel; nu poate accepta ideea ca proletariatul să aibă misiunea istorică de a imita burgheria; ea nu concepe că o revoluție astă de prodigiosă ca aceea care ar suprime capitalismul să fie făcută pentru un rezultat minim și îndoieifică, pentru o schimbare de stăpîn, pentru satisfacerea ideologilor, politicienilor și speculanților, toți adoratori și exploataitori ai statului.

Metoda pe care am folosit-o pentru a sublinia diferența dintre forța burgheriei și violența proletariatului poate ajuta și la rezolvarea multor probleme ce apar pe parcursul cercetărilor referitoare la organizarea proletariatului. Comparând încercările de organizare a grevei sindicale cu cele privind greva politică, se poate judeca ceea ce e bun și ceea ce e rău, adică ce este specific socialist și care sunt tendințele burghereze.

Educația populară, de exemplu, pare să fie în totalitate condusă de un spirit burghez; efortul istoric al capitalismului a fost acela de a dirija masele astfel încât să se lasă conduse de economia capitalistă, iar societatea să devină un organism; acțiunea revoluționară trebuie să creeze oameni liberi; dar guvernările democratice își au dreptul să realizeze unitatea morală a Franței. Această unitate morală este disciplinarea automată a producătorilor, care ar fi foarte fericiti să luceze pentru gloria șefilor lor intelectuali.

Se mai poate adăuga că marele pericol ce amenință sindicalismul este tentativa de a imita democrația; este mai bine pentru el să se mulțumească, pentru un timp, cu organizații slabe și haotice, decât să ajungă sub dominația sindicatelor care copiază formele politice ale burgheriei.

Sindicaliștii revoluționari nu s-au înșelat niciodată în această problemă pentru că aceia care încearcă să-i conducă pe o cale evazionistă sunt adversarii grevei generale sindicale, denunțându-se ei însăși ca dușmani. [...]

Proletariatul își afirmează existența prin grevă. Nu pot să mă rezum la a vedea în greve ceva analog ruperii temporare a relațiilor comerciale dintre un băcan și furnizorul său de prune, fiindcă nu s-au înțelese la preț. Greva este un fenomen de război, însemnată deci că este o mare minciună a spune că violența este un accident menit să eludeze greve.

Revoluția socială este o expresie a acestui război, unde fiecare grevă este un episod; motiv pentru care sindicaliștii vorbesc de această revoluție în limbajul grevelor; socialismul, pentru ei, se reduce la idee, la aşteptare, la pregătirea grevei generale, care, asemenea unei bătălii napoleoniene, ar suprima orice regim condamnat.

O astfel de concepție nu conține nici una din exogezele subtile în care Jaurès exceleză. Este o răsturnare în cursul căreia patronii și statul ar fi dată afară de către producătorii organizați. Intelectualii noștri, care speră să obțină cele mai bune locuri de la democrație, ar fi trimiși la treaba lor; parlamentarii socialisti, care găsesc în organizația creată de burgherie mijloacele de a exersa o anumită parte a puterii, ar deveni inutili. □

**Prezentare
și traducere**
Daniela PÎRVULESCU

* Textul a fost tradus după Georges Sorel, *Réflexions sur la violence*, Seuil, 1990, paginile: 18-19, 21-25, 78, 80, 119-121, 153-154, 162-165, 169-174, 176, 285-287.

Totuși, militanții socialisti, în posturi căldute, intelectualii burgheri, usurători și dormici să facă zgromot, speculanții de la bursă își imaginau că s-ar putea ivi o epocă de aur pentru ei în urma unei revoluții cuminte, foarte înțeleaptă, care nu ar atinge grav statul tradițional. Acești vizitatori stăpâni ai lumii visau să reproducă victoria forței burgheriei și să se organizeze pentru a fi în măsură să tragă cel

mul să fie făcută pentru un rezultat minim și îndoieifică, pentru o schimbare de stăpîn, pentru satisfacerea ideologilor, politicienilor și speculanților, toți adoratori și exploataitori ai statului.

Ea nu vrea să țină seama de teoriile lui Marx. Dacă acesta nu a mai realizat altceva decât teoria despre forța burgheriei, nu este o rațiune suficientă pentru a-l imita. [...]

Până în 1905 m-am hazardat să scriu într-o manieră puțin aprofundată despre violența proletară; îmi dădeam seama perfect de responsabilitatea gravă pe care mi-o asumam încercând să arăt rolul istoric al acțiunilor pe care socialistii noștri parlamentari încercau să le disimuleze cu atită artă. Astăzi, nu ezit să declar că socialismul nu ar fi știut să supraviețuiască fără o apologie a violenței.

**ADVERTISING
HERE**

Concluzii provizorii

STELIAN TĂNASE

Revista *Sfera Politicii* a încercat, pe parcursul ultimelor sale apariții, să facă o analiză a structurii partidelor, aşa cum se prezintă ea în 1994. E poate timpul să tragem cîteva concluzii, desigur partiale.

Partidele sunt agentul modernizării politice a societății românești. Democratizarea este parte a acestui proces mai larg de modernizare. Principala valoare a democrației este eficiență. Democrația s-a impus între diferite modele de organizare socială, prin capacitatea de a guverna, de a soluționa problemele în condiții mai bune, cu performanțe mai ridicate și costuri sociale mai mici decît fascismul, autoritarismul, comunismul etc. Raportul între partide și societate se impune ca prim nivel de analizat. Trăsăturile societății românești de astăzi le reînăștîlnim în partide. Cîteva dintre aceste trăsături le-ăs menționat: paternalismul, dominatia modelelor autoritare, conservatorismul, ierarhizarea, violența, fragilitatea structurilor și instituțiilor. Partidele prelungesc înăuntrul lor aceste trăsături. Cu toate că partidele românești practică retorici diferite (dincolo de obligatoriu discurs democratic), practicile lor sunt aproape identice în ce privește organizarea internă. Modelul piramidal s-a impus în primii ani ai postcomunismului. Partidele prezintă ierarhii rigide, în care principiul subordonării este dominant.

O altă trăsătură este centralizarea (a deciziei politice, a detinerii informațiilor, a resurselor financiare etc.). Deciziile sunt luate exclusiv la vîrf, filialele au un cuvînt minim în ce privește elaborarea politicii partidelor. Gradul de participare a membrilor la "viața de partid" este extrem de redus. Partidele prezintă aspectul unor cluburi restrînse, cu ierarhii interne solidificate, niște secte prea puțin implicate în dinamizarea internă a partidelor, dar mai ales în viața comunităților locale. Acest fenomen foarte răspîndit este și consecința lipsei structurilor intermediare. Inexistența sau existența strict formală a unor *think-tanks*, a departamentelor specializate, lipsa personalului politic calificat sunt dificultăți de natură obiectivă, dar și măsura unei lipse de interes de a crea structuri funktionale. Este și expresia redusei capacitații manageriale a grupurilor dirigente. Organizarea pe verticală a partidelor produce lupte intestine interminabile, rezolvate frecvent prin eliminarea (persoane și grupuri) celor care manifestă puncte de vedere diferite de ale liderului. Lipsa de suplete a structurilor, imprecizia mecanismelor de creare a voîntei politice, absența quasi-generală a negocierii și compromisului în interior sunt trăsături comune partidelor românești la 1994.

Personalizarea este un alt fenomen. Partidele sunt identificate de membri și de electorat cu liderii lor. Adesea, partidele nu sunt decît niște pseudonime ale liderilor lor. Nu este un fenomen întîmplător. Principala cauză o găsim în tipul de cultură politică care determină comportamentul politic, indiferent de ideologia îmbrățișată de un partid sau altul. Gruparea în jurul persoanei liderului (presupus charismatic) pare să suplină nevoie de a crea structuri, configurație de alternative, elaborarea deciziilor pe baza consultării membrilor proprii. Conducere partidelor impune presupuse rațiuni ale luptei politice, ideea infiabilității șefului. Opoziția pe care acesta o întîlnește în partide este minimă, iar cînd aceasta se produce, episodul se încheie prin eliminarea curajosului. În fapt, este vorba de prevergarea puterii personale, pe modelul "unității de monolit", imagine iuretașă în-

dăcinată în mentalitatea clasei politice. Lipsită de mecanisme democratice de transare a conflictelor politice, de trecere a puterii de la un grup la altul, sau de împărțire a puterii între grupuri și orientări diferite, între centru și filiale, partidele prezintă elemente de continuitate cu fostul partid comunist în ce privește

neimplicării, a cultului șefului, a delegării responsabilității etc. Alta are o natură mai tehnică și provine din sistemul electoral românesc. Sistemul votului pe listă creează o falie între politicieni și electorat. Este singura zonă unde personalizarea vieții politice ar fi benefică. Sistemul pe liste depuse la Biroul Electoral de par-

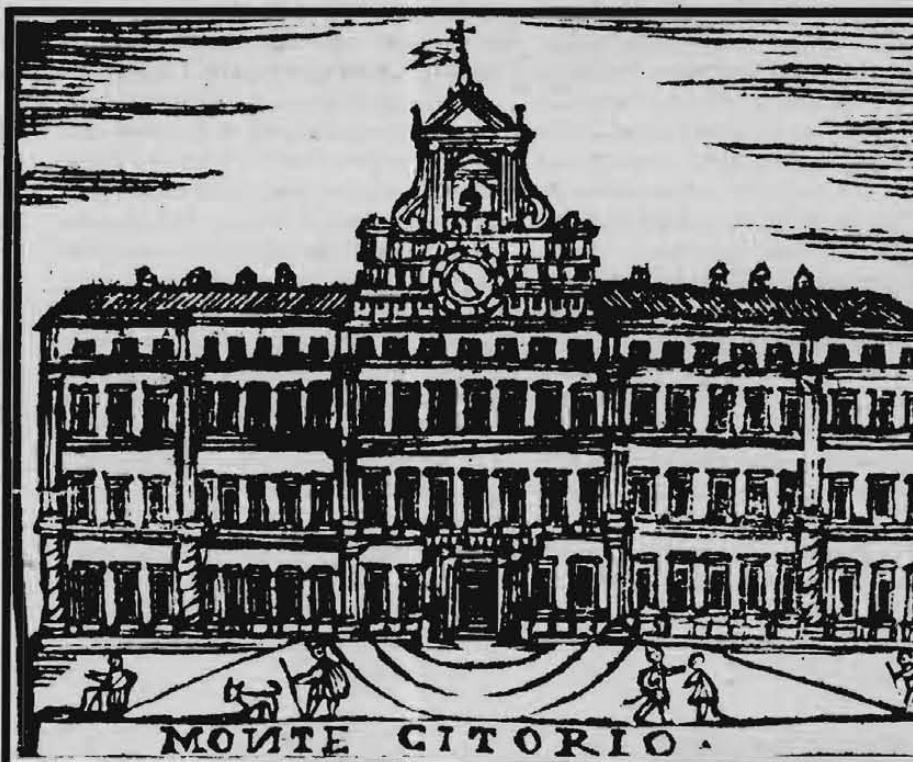
terenul lipsei societății civile, a distorsiunilor apărute la reluarea vieții politice după 1989, a absentei culturii politice adecvate etc. e foarte posibil ca rezultatul să fie doar acesta, de vreme ce subvențiile vor intra în posesia grupurilor oligarhice, și mai puțin a partidelor propriu-zise. Oricum, finanțarea partidelor este de dorit, și este un mijloc care, folosit prudent, va duce la consolidarea lor. La care ar trebui să se adauge schimbarea sistemului electoral, creșterea unei noi generații de politicieni etc.

O altă trăsătură este insuficiența personalului politic calificat, nu numai la nivel prim, dar și la cele medii și – mai ușor observabil datorită consecințelor – la vîrf. Deși instituțiile de învățămînt particulară și de stat scot anual promovii de juriști, manageri, economisti, sociologii, experti în comunicatie etc., partidele nu-și recrutează staff-urile dintre aceștia, preferind o selecție aleatorie, în funcție de structura internă a grupurilor și interese. Pe de altă parte, este tot atât de adevărat că acești absolvenți nu optează decît în cazuri extrem de rare pentru o carieră politică. Hannah Arendt face observația că primul semn al declinului democratiei și al devierii spre totalitarism a fost nu astăzi cînd partidele traditionale au început să-și piardă membrii, ci cînd tinerii nu au mai intrat în aceste partide. Ruperea contactului cu societatea, faptul că tinerii nu se identifică cu valoarea vehiculate de clasa politică și structurile ei, este un simptom amenințător. Politica nu are astăzi prestigiul necesar, prestația politicienilor este precară, partidele nu oferă o carieră cu un grad de siguranță etc. Lipsa unui personal politic calificat se datorează însă și unor cauze interne, care tin de modul de recrutare și promovare. Antiselectia, cultivarea fidelităților și nu a competenței, disprețul pentru mijloacele verificate ale analizei politice, ca și pentru performanța profesională veritabilă, marginalizarea intelectualilor, toate creează un cadru prea puțin promițător pentru un tînăr. Partidele suferă astăzi de această ruptură între generații, dar mai ales de lipsa de aderenți la tineri.

Gradul de modernizare al partidelor este relativ scăzut, fapt care are consecințe asupra procesului de modernizare a societății a românești. Acest proces are nevoie de partide bine structurate, organizate la nivel național și limpezite în ce privește oferta politică. Chestiunea este în ce măsură o societate cu tendințe conservatoare puternice constituie *pattern-ul* ideal pentru aparținătoare unor partide dinamice, moderne, organizate pe structuri orizontale, suple. În ce măsură vechile mentalități și practici pot fi părtăsite într-un orizont de temp previzibil. □

Erată: În articolul nostru din numărul trecut, "Magna Carta", s-au stricat cîteva erori: pe coloana a doua, al zecelea rînd de sus, se va citi în loc de "continuă" – "între elite", iar pe coloana a patra, al șaisprezecelea rînd de sus în loc de "este acceași" – "sunt aceleași".

STELIAN TĂNASE (born 1952), writer. He graduated from the Faculty of Philosophy of the Bucharest University. He published two novels. Founder of 22 weekly magazine in January 1990. Vice-President of the Chamber of Deputies of the Parliamentary Foreign Affairs Committee. Editor of *Sfera Politicii*.

funcționarea lor internă.

Personalizarea partidelor și a vieții politice în general este și un efect al acțiunii mass-media asupra mediului politic (ca și centralizarea partidelor, de altfel). Între lider și membri partidelor este o distanță din ce în ce mai mare. La vîrf partidelor se află mici grupuri oligarhice, care reușesc să se mediatisizeze [acesta fiind adesea un privilegiu însușit de șef(i)]. Ei încearcă astfel să-și impună imaginea, să-și creeze popularitate, să devină "indispensabili" și – în fine – să fie identificați cu partidele pe care le conduc. Reușita în încercarea de a parcurge acest proces pare să le garanteze prezența "pe viață" la conducerea partidelor lor. Testul de consistență, partidele îl dă odată cu părișirea scenei de "părinții fondatori" și/sau cu trecerea puterii de la un grup la altul. Dacă partidul supraviețuiește acestor încercări, el este cu adevărat un partid, și nu o uniune personală ori rodul unei conjuncturi. (S.P. Huntington)

Partidele sunt niște retele clientelare în plină creștere. Lumea politică, partidele și-au creat feudele lor, de care depind o multime de vasali. Modelul paternalist s-a impus încă o dată. Cîteva persoane distribuite în interiorul partidelor poziții, rangurile, privilegiile, dreptatea, fac și desfăc cariere. Sistemul a dus la incapacitatea partidelor de a se structura, de a face funcționale procedee de creare a voîntei politice, de a oferi transparență informațiilor, deciziilor, finanțării etc. Retorica utilizată de conducerile partidelor diferă, dar practicile sunt aproape identice, existând un interes major al acestora de a se eterniza la "vîrf" și de a scăpa de sub controlul membrilor. (R. Michels) Partidele românești se înfățișează astăzi ca mici grupuri active (situate totdeauna la vîrf) și o masă amorfă de membri (și aceasta putin numeroasă), care se divide și se pliază necritic, în funcție de pozițiile liderilor. Situația se continuă și cu raportul între clasa politică, elita ei, și electorat. Cauzele sunt multiple. Una este, desigur, moștenirea unei mentalități a

tide dă o putere excesivă liderilor, le permite acestora să-și numească fidelii atunci cînd diferite competiții electorale sunt în curs. Dar cel mai grav este că blochează apariția unei clase politice autentice. Această stare de lucruri va continua atât vreme cît un număr însemnat de oameni decide într-o foarte mare gamă de probleme. Votul uninominal (în care candidații să-și depună singuri candidatura – după colectarea unui număr de semnături, după anumite garanții financiare depuse etc. sau după organizarea de alegeri preliminare pentru a desemna candidații pe sistem *primaries*) ar duce la realizarea unei legături nemijlocite între fiecare politician și electoratul său, ar crea lideri autentici, cu bază politică proprie. Desigur, această schimbare de perspectivă nu este chiar ce-si doresc conducerile partidelor. Ar însemna să piardă puterea discrețională de care se bucură. Fără această reașezare a vieții politice, democrația va rămîne pentru România un surogat. Eșecul încercărilor de a se democratiza ale republicitelor sud-americane ar putea să fie o lecție în acest sens.

Partidele românești sunt sărace. Resursele lor financiare sunt cu totul obscurate și insuficiente. În lipsa unor informații verificabile, e greu de presupus că acestea sunt legale. Cel puțin cu argumentul că un cadru legal lipsește. Lipsa de fonduri împiedică partidele să-și facă cunoscute programele, ideile etc. Ceea ce este o atingere nu numai a unei funcționări a partidelor, ci mai ales a funcționării mecanismului democratic. E puțin probabil că o democrație viabilă se va realiza în România cu astfel de partide. Nu există o lege a finanțării și organizării partidelor. Finanțarea de la bugetul statului a acestor instituții publice ar consolida partidele, le-ar scoate din fază artizanal-voluntaristă. Dar aceste subvenții trebuie oferite în schimbul unor garanții de organizare și funcționare democratică. Altfel, fenomenele descrise mai sus se vor croațiza, de data aceasta susținute de banii contribuabilului. Se știe, unul din efectele finanțării de la bugetul statului a partidelor a fost centralizarea partidelor. Pe